T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

# KÜLTÜREL KİMLİK BAĞLAMINDA BULGARİSTAN'DA BEKTAŞİ GELENEĞİ

SEZEN DOĞAN
(1168246157)

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ EMRE AYKOÇ

EDİRNE 2020

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Siy. Bilimi. Uluslararası İlişkiler ANABİLİM DALI

.....PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

..Sezen Doğan..... tarafından hazırlanan

Kültürel Kimlik Bağlamında Bulgaristan'da Bektaşi Geleneği.....

Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 19-6 maddeleri uyarınca ...15/01/2020..... günü saat ...13.00..... 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin *.....Kabul edilmesine..... **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

| JÜRİ ÜYELERİ | KANAAT | İMZA |
|---|---|---|
| Dr. Öğr. Üyesi Emine AYKOÇ | Kabul edilmesine | |
| Prof. Dr. Burak GÜMÜŞ | kabul edilmesine | |
| Dr. Öğr. Üyesi Alpekin MOLLA | Kabul edilmesine | |

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

**TRAKYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**
**SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**
**DOĞRULUK BEYANI**

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında, tüm verilerin bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini, kullanılan verilerde tahrifat yapılmadığını, tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını, kullanılan tüm literatür bilgilerinin bilimsel normlara uygun bir şekilde kaynak gösterilerek ilgili tezde yer aldığını ve bu tezin tamamı ya da herhangi bir bölümünün daha önceden Trakya Üniversitesi ya da farklı bir üniversitede tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

15 / 01 / 2020

Sezen DOĞAN



**Tezin Adı:** Kültürel Kimlik Bağlamında Bulgaristan'da Bektaşi Geleneği

**Hazırlayan:** Sezen DOĞAN

# ÖZET

Tarihsel süreç içerisinde değişen uluslararası aktörlerle birlikte Müslüman Türk azınlığı bugün Bulgaristan devleti sınırları içerisinde olup bulundukları topraklarda bugünün azınlığı ama geçmişin çoğunluğu olarak varlıklarını sürdürmeye devam etmektedirler.

Çalışmada azınlık kavramı detaylıca açıklanmış ve Bulgaristan'daki Müslüman Türk azınlıklar bakımından Türkiye-Bulgaristan ilişkileri incelenmiştir. Bulgaristan'ın azınlık olarak Müslüman Türkler üzerinde uyguladığı çeşitli politika ve düzenlemelere yer verilmiş ve bu bağlamda Bulgaristan'ın azınlığa karşı giriştiği çeşitli asimilasyon uygulamaları açıklanmaya çalışılmıştır. Azınlığın hak ve özgürlüklerinin, yapılan ikili ve/veya çok taraflı uluslararası anlaşmalardaki yeri üzerinde durulmuştur.

Rumeli ve Balkanlarda Müslüman ve Türk kimliğinin yayılmasına öncülük eden Alevi Bektaşi inanç yapılanmasının yadsınamaz önemi üzerinde durulmuş ve aynı zamanda Bulgaristanlı Alevi Bektaşilerin ibadetleri, gelenekleri, inanç ritüelleri, Balkanlarda İslamiyet'e yön veren dini şahsiyetlerin Alevi Bektaşi inancındaki yeri incelenmiştir. Bulgaristan'da yaşayan Alevi Bektaşilerin konu ile ilgilenen dernek ve vakıflarla, Bulgaristan'daki hakim grup olan Hıristiyan Bulgarlar ve Sünni Müslüman Türklerle olan ilişkileri açıklanmaya çalışılmıştır. Alevi Bektaşi Türk azınlığın Müftülük gibi devletin çeşitli kurumlarıyla ve Türkiye'de yapılanmış dernek ve vakıflarla olan ilişkileri ortaya konulmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Azınlık, Bulgaristan, Bektaşi, İnanç, Asimilasyon

**Name of the Thesis:** Bektashi Tradition in Bulgaria With in the Context of Cultural Identity

**Prepared by:** Sezen DOĞAN

## ABSTRACT

With evolving international system within historical period, Muslim Turks, once majority of the past, continues to keep its entity in its own territory, lives in Bulgarian state boundaries as minority today.

In this study, the concept of minority has been explained in details and Turkey-Bulgaria relations has been examined concerning Turkish minority in Bulgaria. Various policies and regulations implemented on Muslim Turkish minority of Bulgaria have been given and diverse assimilation policies has been tried to be explained in this context. The situation of the rights and liberties of the minority within bilateral and multilateral international regulations is emphasized.

Importance of undeniable importance of Alawi Beltashi faith structure pioneering spread of Muslim Turkish identity in Rumelia and Balkans is dwelled on and, at the same time, religious services, rituals, traditions of Bulgarian Alawi Bektashis and place of religious figures dominating Islam in Balkans are examined within Alawi Bektashi faith. Relations of Alawi Bektashis living in Bulgaria with dominating group of Bulgaria, Christian Bulgarians and Sunni Muslim Turks are tried to be clarified with the data obtained from associations and foundations concerning the said minority group. In addition to this, relation of the Alawi Bektashi Turkish minority with state institutions, such as muftiate, and associations and foundations structured in Turkey is exerted.

**Key Words:** Minority, Bulgaria, Bektashi, Faith, Assimilation

# ÖNSÖZ

Bu çalışmanın yazımı aşamasında her türlü desteği sağlayan çok değerli danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Emre Aykoç'a, her durumda destek ve yardımlarını esirgemeyen çok değerli hocam Sayın Prof. Dr. Burak Gümüş'e, Bulgaristan'ın ilçe ve köylerine olan ziyaretlerimin bir kısmında bana eşlik etme nezaketini gösterip yardımlarını esirgemeyen Besim Kurtuluş-Nefiye Kurtuluş çiftine ve her zorluğu birlikte göğüslediğim annem Sevin'e, babam Metin'e ve kardeşim Hazar'a teşekkürü bir borç bilirim.

# İÇİNDEKİLER

**ÖZET** ..... **i**
**ABSTRACT** ..... **ii**
**ÖNSÖZ** ..... **iii**
**İÇİNDEKİLER** ..... **iv**
**KISALTMALAR** ..... **vi**
**GİRİŞ** ..... **1**
**BİRİNCİ BÖLÜM** ..... **4**
**BULGARİSTAN'DA MÜSLÜMAN AZINLIKLAR** ..... **4**
1.1. AZINLIK KAVRAMI HAKKINDA ..... 4
1.2. BULGARİSTAN'DAKİ MÜSLÜMAN-TÜRK AZINLIK BAĞLAMINDA TÜRKİYE - BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ ..... 17
1.3. BULGARİSTAN'IN MÜSLÜMAN-TÜRK AZINLIĞA YÖNELİK POLİTİKALARI ..... 32
**İKİNCİ BÖLÜM** ..... **44**
**BEKTAŞİLİK VE BALKANLARDA BEKTAŞİLİĞE YÖN VERENLER** ..... **44**
2.1. BEKTAŞİLİK ÜZERİNE ..... 44
2.2. BEKTAŞİLİĞİN TEMEL İNANÇ ESASLARI ..... 53
2.3. SEYYİD ALİ SULTAN ..... 57
2.3.1. KERAMETLER ..... 63
2.4. SARI SALTUK ..... 68
2.4.1. KERAMETLER ..... 76
2.5. OTMAN BABA ..... 82
2.5.1. KERAMETLER ..... 84
**ÜÇÜNCÜ BÖLÜM** ..... **89**
**BULGARİSTAN'DA BEKTAŞİ GELENEĞİ** ..... **89**
3.1. YÜRÜTÜLEN ERKAN ..... 90
3.2. GÜNÜMÜZDEKİ FARKLILAŞMALAR ..... 99
3.3. SOSYAL YAPI VE ASİMİLASYON ..... 103
3.4. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI İLE İLİŞKİLER ..... 110

3.5. MÜFTÜLÜK İLE İLİŞKİLER ..... 117
**SONUÇ ..... 121**
**KAYNAKÇA ..... 126**

# KISALTMALAR

**AB** : Avrupa Birliği

**AKP** : Adalet ve Kalkınma Partisi

**ATAKA** : Attack

**BKP** : Bulgaristan Komünist Partisi

**BSP** : Bulgaristan Sosyalist Partisi

**GERB** : Avrupalı Gelişimi İçin Yurttaşlar Partisi

**HÖH** : Haklar Özgürlükler Hareketi

**ISUH** : Ulusal Hareket

**KADEK** : Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi

**NATO** : Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü

**PKK** : Kürdistan İşçi Partisi

**YDİK** : Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi

# GİRİŞ

Azınlık gruplar tarih boyunca bulundukları devlet ve bu devlet ile ortak bir sınırı paylaşmakta olan komşu diğer devletler için yadsınamaz bir öneme sahip olmuştur. Yaşadıkları devletlerin iç ve dış politikalarına, komşu devletler ile olan ikili ve çok taraflı siyasi ilişkilerine de yön vermişler ve zaman zaman yapılan ikili anlaşmalara, uluslararası örgütlerin çalışmalarına da konu olmuşlardır.

Yüzyıllardır Balkan topraklarında tarihsel, kültürel ve etnik bir Müslüman Türk kimliğinin varlığı bilinmektedir. Ancak uluslararası güç dengelerinin değişmesi, imparatorlukların yerini ulus devletlerin alması ile değişen devlet sınırları ile birlikte Müslüman Türkler Bulgaristan'da geçmişin çoğunluğu ama bugünün azınlığı olarak varlıklarını sürdürmektedir. İslamiyetin ve Türk kimliğinin Balkanlarda yayılıp varlığının sürdürülebilir hale gelmesinde, vazgeçilmez bir rol oynayan Alevi Bektaşi inanç yapılanması araştırmaya konu olmuştur. Bu çerçevede Bulgaristan'da etnik ve dini bir azınlık olarak varlıklarını sürdüren Alevi Bektaşi Türkler araştırma konusu olarak seçilmiştir.

Bulgaristanlı Müslüman Türk azınlık, Bulgaristan ile Türkiye arası ilişkileri belirleyici önemli bir aktördür. Kuruluşlarıyla beraber uluslaşma süreci yaşayan her iki devlet, inişli çıkışlı ikili siyasi ilişkileriyle Bulgaristanlı Müslüman Türk azınlığı doğrudan etkilemiş, hatta bazı dönemlerde azınlığı asimilasyon politikasına maruz bırakmıştır. Çalışmada Bulgaristan-Türkiye ilişkilerinin Bulgaristanlı Müslüman Türk azınlığa etkileri, azınlığın kişisel hak ve özgürlüklerinin korunup korunamadığı, değişen Bulgar hükümetleri ve beraberinde iç politikalarda değişikliklerin Müslüman Türk azınlığa yansımaları incelenmiştir. Bulgaristan'da Alevi Bektaşi inanç yapılanmasının işleyişi, Alevi Bektaşi bireylerin inanç ve ibadet özgürlükleri, sosyal yapıları, hükümet ile ilişkileri, Sünni Müslüman Türkler veülkedeki çoğunluk grup olan Hıristiyan Bulgarlar ile ilişkileri, devlet içinde veya haricinde herhangi bir ulusal/uluslararası sivil toplum kuruluşları ile olan ilişkilerinin ne düzeyde olduğu araştırılmıştır.

Çalışmanın amacı, Bulgaristan'da yaşayan Müslüman Türk azınlığının azınlık hak ve özgürlüklerinin durumunu tespit etmek, Müslüman Türk toplumu içinden Alevi Bektaşi inancına mensup kişilerin ve grupların inanç sistemini, ibadet ritüellerini, geleneklerini, devlet kurumları ve diğer kurum/kuruluşlarla olan ilişkilerini, Bulgaristan'daki çoğunluk grup olan Hıristiyan Bulgarlar ile olan ilişkilerini, Sünni Müslüman Türkler ile olan ilişkilerini incelemektir. Bulgaristan'da etnik ve dini bir azınlık olan Alevi Bektaşi bireylerin çalışmaya konu olacak bu unsurlarla etkileşimleri ve kendine has özellikleri için aşağıda belirlenen hipotezler öne sürülmüştür;

Hipotez 1: Bulgaristan'da yaşayan Alevi Bektaşi birey ve grupların dini ve etnik kimliklerinden ötürü toplumda yaşadığı dışlanmışlık, damgalanma ve azınlık gruba hükümet tarafından uygulanan asimilasyon ve Bulgarlaştırma/ Hıristiyanlaştırma politikalarının varlığı günümüzde de durumunu korumaktadır.

Hipotez 2: Devlet içindeki çoğunluk grup olan Hıristiyan Bulgarların yanısıra Müslüman Türk azınlık içinde de azınlık olan Alevi Bektaşiler, Sünni Müslüman Türk kişiler/gruplardan ayrışmış halde Bulgaristan'da varlıklarını sürdürmektedirler.

Hipotez 3: Bulgaristan'da yaşayan Alevi Bektaşiler dini inanç ve ibadet özgürlüklerini korumak ve geleneklerini sürdürmek için Bulgaristan'da faaliyet gösteren ya da uluslararası alanda faaliyetlerini sürdüren bir sivil toplum kuruluşundan maddi ve/veya manevi destek almamaktadırlar.

Hipotez 4: Türkiye'de çalışmalarını sürdüren herhangi bir vakıftan veya örgütten de dini hak ve özgürlüklerinin korunması, yaşatılması, Alevi Bektaşi inanç yapılanmasının Balkanlarda yaşatılmasının desteklenmesi adına maddi ve/veya destek almaktadırlar.

Yukarıda gösterilen hipotezleri çözüme ulaştırabilmek için çalışmada izlenilen yol şöyledir; öncelikle Bulgaristan'da dini ve etnik bir azınlık olan Müslüman Türk kimliğini daha iyi analiz edebilmek adına azınlık kavramı üzerinde durulacak ve ardından azınlıkların Bulgaristan devleti ile olan ilişkilerine

değinilecektir. Bulgaristan'da Müslüman Türklerin azınlık hak ve özgürlüklerinden bahsetmek adına Bulgaristan'ın uyguladığı çeşitli azınlık politikalarına yer verilecektir. Sonrasında Müslüman Türk azınlığın yadsınamayacak bir kısmını oluşturan Alevi Bektaşi Türkler incelenecek ve bu inanç sisteminde oldukça önemli yer tutan tarihi ve dini şahsiyetler tanıtılacaktır. Ardından Bulgaristan'da Alevi Bektaşi inanç yapılanması araştırılacak ve yapılacak söyleşilerle bu inancın ibadetleri, gelenekleri, inanç yapılanmasındaki farklılaşmalar ve yukarıda bahsedilen devletin ve toplumun diğer unsurlarıyla kurulan ilişkileri ortaya konularak, sunulan hipotezlerin doğruluğu sınanacaktır.

Bulgaristan topraklarının araştırma sahası için oldukça geniş olduğu kanısına varılmış, bu sebeple çalışmanın daha verimli ilerlemesi adına bazı bölge kısıtlamalarına gidilmiştir. Yapılan saha çalışması için Bulgaristan'da Alevi Bektaşi Türk nüfusunun görece fazla olduğu bölgelerden örneklem alınmıştır. Güney Bulgaristan'daki Haskovo (Haskova) ilinde Iroka Polyana (Alanmahalle) köyü ve Teketo (Tekke) köyü, Kuzey Bulgaristan'daki Silistra (Silistre) ilinde Dulovo (Akkadınlar) köyü ziyaret edilmiş ve bu köylerdeki araştırma konusuna hakim olan Alevi Bektaşi Türkler ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaretler başka görüşmeciler ile tanışma fırsatını doğurmuş ve Kuzey Bulgaristan'daki Razgrad ili Sevar (Caferler) köyünden ve Orta Bulgaristan'daki Sliven ili Yablanovo (Alvanlar) köyünden kişilerle telefon yoluyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Yapılan görüşmelerin yanısıra konu ile ilgili Trakya Üniversitesi ve diğer üniversitelerin kısıtlı bilgi ortamlarından faydalanılmış; kitaplar, dergiler, makaleler, çeşitli elektronik yayınlar ve TV yayınları araştırmaya kaynaklık etmişlerdir. Bu kaynakların taranmasından elde edilen veriler analiz edilmiş ve çalışma tamamlanmıştır.

# BİRİNCİ BÖLÜM

# BULGARİSTAN'DA MÜSLÜMAN AZINLIKLAR

## 1.1. AZINLIK KAVRAMI HAKKINDA

Azınlık kavramı, geçmişten günümüze gerek ülkelerin iç sorumluluklarından biri olarak, gerekse uluslararası sistemde belirleyici bir unsur olarak var olmuş ve tarihte yerini almıştır. Öncesinde hem azınlık grupları daha iyi analiz edebilmek hem de azınlıkların devletler içindeki rolünü daha iyi açıklayabilmek adına yardımcı olarak kullanılacak kavramlardan kimlik ve ulusal kimlik kavramları üzerinde durmak yerinde olur.

Kimlik kavramı doğuşu itibariyle her ne kadar bireysel bir kavram olsa da sonraları insanların içinde yaşadığı toplumun şekillendirdiği ve anlam kattığı makro ölçekte toplumsal bir kavram haline gelmiş ve toplumları sosyal anlamda sembolize etmiştir. Böylelikle insana özgü olan kimlik, toplumsallaşmaya başladıkça kimlik kavramı da değişmiş ve bileşenlerine ayrılmıştır. Özellikle ulus devletlerin doğuşu ve bu devletlerin koruduğu coğrafi sınırları ile birlikte azınlık kavramı daha belirgin hale gelmiş ve anlamı daha da zenginleşmiştir. Azınlık kavramının doğuşu hakkında detaylı bilgiye daha sonra yer verilecek olsa da azınlık grupların var oluşlarının temelinde vatandaşı olunan devlet vardır, denilebilir. Ülkeler içinde varlıklarını sürdüren azınlık gruplar, ülkelerin siyasi tarihinde doğrudan ya da dolaylı olarak etkili olmuş, zaman zaman etnik, dini, mezhepsel, dinsel, kültürel birçok alanda kendilerine bireysel ya da kollektif haklar ve özgürlükler temin edilmesi yolunda çeşitli adımlar atmışlardır. Azınlıkların tanınması ve sahip oldukları hakları ele alan uluslararası metin ve anlaşmalara da daha sonra detaylıca değinilecektir; ancak şimdilik söylemek gerekir ki ulus devletin beraberinde getirdiği ulusal kimlik olgusu, azınlık gruplarında var oldukları dönemde çeşitli kaygılara yol açmış, azınlıklar her vatandaşın eşit yararlanabildiği haklarının haricinde azınlık olmanın beraberinde getirdiği dezavantajlardan ötürü birtakım pozitif haklara ihtiyaç duymuşlardır. Ulusal kimlik kavramının yeterince olgunlaşmadığı ülkelerde azınlık gruplar var olan ulusal kimliğe

aidiyet duygusu ile bağlanamamış, dolayısıyla egemen olan grubun dışına itilmiş, farklılaştırılmış ve ötekileştirilmiştir.[1]

Konuyu inceleyen insanbilimci Levi-Strauss kimliğin temel bileşenlerinden birinin kendini tanımlama ve tanıma, ikincisinin ise aidiyet olduğundan bahsetmiş ve bu bileşenlerin hem belirli bir sıfatla toplumsal olarak tanımlamanın insana özgü olduğu hem de hem de insani bir ihtiyaç olduğu üzerinde durmuştur. Bu bileşenlere göre ancak bireyler kendilerinin ne/kim olmadıklarını tanımlarlarsa ancak o zaman ne ya da kim olduklarını belirleyebilirler. Bir başka deyişle; bireyler ancak ne/kim olmadıklarını keşfederlerse ne/kim olduklarını bulabilirler. Kimlik arayışının belirginleştiği ortam da tam olarak bireyin kendisini ne olarak/neye dayanarak tanımladığı ya da kendisinde diğerlerinden ayırt edici hangi özellikler bulunduğu sorularının sorulmaya başlandığı bir ortamdır. Yani aslında, bireyin "mensubiyet" ve "ait olma" kavramlarına karşı tutumunu, kimliğini oluşturmakta bireye dayanak sağlamaktadır, denilebilir.[2]

Devletlerin ortaya çıkardığı bu ulusal kimlik kavramının, oluşumunu 18.yüzyılın ikinci yarısından 19.yüzyıl sonuna doğru tamamladığı düşüncesi ortalama kabul edilen bir gerçektir. Ulus devletlerin inşa süreci ile birlikte bütün toplulukların bir "ulus" çatısı altında örgütlenişi ve beraberinde bireylerin kendilerini çeşitli kriterlerle bir ulusa mensup kılışı ile birlikte yukarıda bahsedilen şekilde ne/kim olup olmadığını keşfeden bireyler, belirlenmiş olan ulus formunu ya kendileri için "genişletmişler" ya da bu ulus formunun sınırlarını içine kendilerini "sıkıştırmak" için zorlamışlardır.[3]

Ulus devlete temel olarak görülen kurucu bir unsur olarak etnik kimlik, kimi görüşlerin aksine ulus devlete temel olan, ulus devletin kurucu unsuru değil, aksine

---

[1] M.Çağatay Okutan, "Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* Cilt:59, Sayı 2, 2004, s.60

[2] Suavi Aydın, *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve "Türk Kimliği",* 1.Baskı, Öteki Yayınevi, Ankara 1998, s.13

[3] Süleyman Yıldız, "Kimlik ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği", *Milli Folklor,* Sayı 74, 2007, s.10-13

ulus devlet eliyle düzenlenmiş ve devletin varlığını meşrulaştırmak, vatandaşlar tarafından devlete karşı seküler sadakat çerçevesini oluşturmak amacıyla kurgulanmış bir üründür.[4]

Bu süreç içerisinde, ulus devlet kendisine tarihsel veya tarihsel olmayan suni bir etniklik bağı ile bağlı bir toplum oluşturmuş ve bu etnik kimlik ile ortak bir paydada buluşamamış olan azınlık gruplar kendine has birtakım özelliklerini kaybederek ulus devlet içerisine dahil olmuştur.[5] Sayıca az olan toplulukların ayıklanmış bu özellikleriyle birlikte yaratılan ortak etnisite, kültür, dil, din gibi kavramlar inşa süreci tamamlanmış devletin ulusal kimliğini oluşturmaktadır. Bir başka ifadeyle, devletin inşa etmeye çabaladığı kimlik ile o devletin vatandaşlarının sahip olduğu kabul edilen kimliklerin örtüşmesi ile birlikte ulusal kimlikten bahsedilmiştir. Aynı zamanda ulusal kimlik, beraberinde, yaratılan ulusun sahip olduğu kabul edilen tüm özelliklerini, tutumlarını ve davranış tarzlarını, düşünce yaşayış şekillerini içerisinde barındıran "ulusal kültür" kavramının ortaya çıkmasına da aracı olmuştur.[6]

Azınlıklara ilişkin en kapsamlı tanımı 1978 yılında Francesco Capotorti[7*] yapmış, azınlığı "bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayısal olarak az olan, egemen konumda bulunmayan, -o devletin vatandaşı olan- üyeleri nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini korumaya yönelik üstü örtülü de olsa dayanışma duygusu gösteren bir grup" olarak tanımlamıştır.[8]

---

[4] Suavi Aydın, "Etnik Bir Ad Olarak 'Türk' Kavramının Sınırları ve Genişletilmesi Üzerine", *Birikim Dergisi*, Sayı: 71-72, 1995, s.51

[5] Süleyman Yıldız, "Kimlik ve Ulusal Kimlik Kavramlarının..., s.10-13

[6] Suavi Aydın, *Kimlik Sorunu, Ulusallık,...* s.8

[7*] Aynı zamanda Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesinin "Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu" özel raportörü.( Bu organın ismi 1999 yılından sonra "İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Alt Komisyonu"olarak düzenlenmiştir.)

[8] Naz Çavuşoğlu, *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları,* Bilim Yayınları, İstanbul 1999, s.25

Ancak bu tanımı sağlam ayaklar üzerine oturtmak adına azınlık kavramının tanımı ile birlikte temel öğeleri hakkında da bilgi vermek yerinde olur. Öncelikle söz konusu grubun azınlık sayılabilmesi için sayısal, kültürel, dilsel, dini ve ırk olarak çoğunluk gruptan farklı olmalıdır. Özünde doğuştan gelen aidiyetlerini taşımalıdır. Aynı zamanda azınlık, çoğunluk gruptan sayıca az olmakla birlikte, kendi karakteristik özelliklerini nesilden nesile aktarabilecek çoğunlukta da olmalıdır. Çoğunluk grupla sayı yönünden rekabet edebilecek güçte olmamalıdır. Azınlık mensubu bireylerin bir arada yaşamasından çok, mevcut sayısı önemlidir. Bunlarla birlikte azınlık grup, vatandaşı olduğu ülkede başat grup olmamalı, dominant olmamalı, çoğunluk gruba hükmediyor olmamalıdır.[9] Bununla beraber Prof. Dr. Mustafa E. Erkal da etnik azınlık kavramını dominantlık ile açıklamaya girişmiş; *"Etnik grup kültürel veya ırki özellikleri ile hakim kültürden farklı ve sosyal dezavantajları ile belirlenir."* şeklinde tanımlama yapmıştır.[10] Bunlarla birlikte azınlık grup ülkenin vatandaşlarının oluşturduğu bir grup olmalıdır. Vatandaşlık konusu bu noktada büyük önem taşımaktadır; çünkü azınlıkların olası hak talepleri ve var olan haklarının korunması bulundukları ülkenin vatandaşı olmalarına bağlıdır. Yaşadıkları ülkede vatandaşlığı olmayan bireyler azınlık gruba mensup değillerdir. Ve son olarak azınlıkta bulunması gereken bir başka özellik ise azınlık bilincidir. Azınlık, varlığını ve benliğini koruma bilincinde ve isteğinde olmalıdır. Bahsedilen varlığı ve benliği koruma bilincini ortaya koyan azınlık grubu, çoğunluk grup içinde asimile olmak istemediğini belli etmiş sayılmakla birlikte, bu tutumunu kollektif şekilde yansıtmalıdır. [11]

Azınlıklarda varlıklarını ve benliklerini koruma bilinci aranması gerektiği konusu ile ilgili, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun kurduğu Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komitesi de azınlık tanımları için bir kriter getirmiştir. Komiteye göre, azınlık grup için azınlık şuuru gerekli olup, azınlık grupta "biz" ve "onlar" kavramı yer etmiş olmalıdır. Bunlarla birlikte,

---

[9] Baskın Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar,* 5.Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara 2009, s.68-69

[10] İlkay Demirkürek, *Azınlıklar ve Marjinal Gruplar,* 1.Baskı, Kurgu Kültür Merkezi Yayınları, Ocak 2012, s.14

[11] Baskın Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar...* s.68-69

çoğunluk grup ile aynı haklara sahip olamamış, dışlanmış, iktidarı ele geçirme hırsı içinde olmamış gruplar azınlık gruplar için ayırt edici özelliklerdendir. Bu özelliklere sahip olan bir grubu azınlık olarak tanımlamak daha doğrudur.[12]

Azınlık kavramı ve azınlık grupların ortaya çıkışı, ulus devletlerin oluşum evresiyle birlikte şekillenmekte, uluslararası sistemde yaşanan gelişmelerle söz konusu azınlık grupların ortaya çıkışında da farklılıklar yaşanmaktadır. Küresel çapta yaşanan gelişmeler ile azınlıkların oluşum süreçleri incelendiğinde de, bu gelişmelerin azınlık grupların oluşumuna ve şekillenmesine doğrudan zemin hazırladığı göze çarpmaktadır. Azınlıklar bir kaç farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan bir tanesi işgaldir. Azınlık grup, daha önce yaşadığı topraklarda azınlık değil çoğunluk grup iken işgal, ülkesindeki mevcut yönetimin/sistemin değişmesi, savaş, ülkesinin sınırlarının değişmesi gibi sebeplerden ötürü yaşadığı topraklarda azınlık olarak kalmaktadır. Yaşadığı topraklarda bu tür değişikliklerin olmasına rağmen yine yaşamaya devam eden grup, gelen yeni sistem ile birlikte bulunduğu coğrafyada azınlık grup halini almıştır. Azınlığın oluşum sürecini etkileyen bir başka unsur ise göç unsurudur. Göç ile bahsedilmek istenen, bireyin bulunduğu ülkede hakim gruba mensupken zorunlu veya gönüllü olarak bir başka ülkeye göç etmesidir. Birey, bulunduğu topraklarda çoğunluk gruba dahil iken savaş, işgal vb. gibi sebeplerle zorunlu olarak başka bir ülkeye göç etmiş ya da gönüllü olarak bir başka ülkeye ticari, siyasi, maddi kaygılarla göç etmiştir ve gittiği yerde azınlık durumuna gelmiştir. Azınlıkla ilişkili bir başka kavram da diasporadır. Bu kavram ile anlatılmak istenen azınlığın oluşumu, aynı dile, kültüre, ırka, dine mensup çoğunluk grubun çeşitli kaygılarla dünyanın çeşitli ülkelerine dağılmasıdır. Bu şekilde dağılan bireyler, gittikleri ülkelerde çoğunluk gruba dahil olamadığından, o ülkedeki azınlık grubu oluşturmaktadırlar. Ancak diaspora azınlıklarında, oluşumlarına değinilen diğer azınlık tiplerine göre göze çarpan en önemli ayırıcı özellik ise, ciddi bir milliyetçilik anlayışı ile dile, dine, etnisiteye son derece bağımlı, daha kuvvetli bir azınlık oluşudur.[13]

---

[12] İlkay Demirkürek, *Azınlıklar ve Marjinal Gruplar,...* s.15

[13] *a.g.e.* s.70-71

Azınlık konsepti oluşup gelişirken ulus devlet açısından bakıldığında azınlık grup, o devletin iç ve dış politikasını şekillendirmekte büyük rol oynamaktadır. Bir azınlık grup, içerisinde yaşadığı ulus devletin milli birlik ve bütünlüğünü sağlamakta aktif rol oynayabileceği gibi, bu birlik ve bütünlüğü tehdit de edebilmektedir. Özellikle yapılan anlaşmalar ya da savaşlar ile devlet içerisinde varlığını sürdürmeye devam eden eski bir imparatorluğun bakiyesi olan azınlıklar, değişen yeni sınırlara sahip olan ülke için çok daha büyük bir iç tehdit unsuru olabilmektedirler. Bu azınlıklar, yaşadıkları bölgede bugünün azınlığı olsalar da, geçmişin çoğunluğu olarak varlığını sürdüregelmiş köklü azınlıklar olduklarından, ülkenin birlik ve düzenine gelebilecek bir tehlike olarak; iç hukuka karşı, ulusal egemenliğe karşı bir tehdit olarak görülmektedirler. Değişen düzen ile birlikte azınlıklar pekala hakimi oldukları bölgeden çıkış hakkına sahip olsalar da çoğu zaman bu seçeneği kullanmamakta ve aynı bölgede yaşamlarını sürdürmeye karar verip o ülkenin kabul edilmiş bir azınlığı olma yoluna gitmektedirler. Bu yönüyle azınlıklar, ait oldukları devletin iç politikasını şekillendirmesinde büyük öneme sahiptir.

Ulus devlet için azınlığın önemli olduğu bir diğer nokta ise o devletin dış politikasıdır. Azınlıklar, ulus devletlerin dış politikalarının tespiti ve uygulanışı açısından belirleyici olabilmektedir. Ulus devletler bir diğer devlet ile kurduğu ikili ve/veya çok taraflı ilişkilerinde, sınırları içerisinde bulundurduğu azınlıkları da göz önünde bulundurmak zorundadır. Azınlık gruba ev sahipliği yapan devletin, diğer devletlerle -özellikle azınlığın akrabası pozisyonundaki komşu devlet[14*] ile- olan ikili ilişkilerinde mutlaka dengeli bir politika yürütmek zorundadır. Devletin içinde bulunduğu zorunluluk durumu, en açıklayıcı şekliyle Rogers Brubaker'in kurduğu vatan-anavatan-azınlık üçgeniyle ele alınabilir. Brubaker'a göre, henüz inşa sürecini tamamlayamamış yeni ulus devletler etnik olarak heterojendirler. Bu devletlerin çoğunluk grubunun sahip olduğu dil, kültür ve siyasi üstünlüğü teşvik ettiğinden bahseden Brubaker, olgunlaşmamış bu ulus devletler için "uluslaştırıcı devletler" ifadesini kullanmaktadır. Bu tip devletlerde azınlık grup -hele ki ulusal bir azınlık

[14*] Brubaker, azınlığın vatanına komşu olarak tarif edilen devleti "azınlığın haricî anavatanı " (İng. external national homeland of the minorities) olarak tanımlamıştır.

grubu ise- çoğunlukla ayrımcılığa ve asimilasyona maruz kalmaktadır. Azınlıklara ev sahipliği yapan devletin vatandaşlığına sahip olan ulusal azınlıklar, çoğunlukla ırk, dil, kültür yönünden özdeşleştikleri diğer vatana, komşu devlete yani akraba devlete duygusal bağlarla bağlıdırlar. Bu durum ev sahibi ve akraba pozisyonuna sahip iki devletin, ikili ilişkilerinin azınlık gruba dayanmasını gerekli kılmaktadır. Tablonun daha iyi anlaşılabilmesi adına azınlık olarak Bulgaristanlı Müslüman Türkler açısından, ev sahibi devlet olarak Bulgaristan ve akraba devlet olarak da Türkiye örnek verilebilir. Şöyle ki; azınlığın akraba devleti durumundaki Türkiye, hem uluslaştırıcı ve ev sahibi devlet olan Bulgaristan ile ilişkilerini iyi tutmalı, hem de soydaşlarının haklarını koruyabilmelidir. Eğer azınlığın akraba devleti, ulusal azınlıklarla olan ilişkisini dengeleyemez ve fazlaca yakın ilişkiler içinde bulunursa, bu durum uluslaşma sürecindeki devlet tarafından iç işlerine müdahale olarak okunabilir.[15] Bu durum azınlığa ev sahipliği yapan devlet tarafından azınlık için ele alınacak olursa azınlık grup, vatanından ayrılıp bağımsızlaşabilir. Kendi kimliğini korumak amacıyla azınlık grup, vatanından birtakım özel haklar elde etmek isteyebilir. Veya federasyon, konfederasyon yoluyla ayrı bir yönetim-denetim mekanizması kurulmasını talep edebilir.[16] Bu nedenle anavatan-vatan-azınlık üçgeni arasındaki ilişkilerde ağırlıklar dengelenmeli ve hassas politikalar güdülmelidir.

Azınlık gruplar ulus devletler için bu denli öneme sahip olmakla birlikte uluslararası sistem için de yadsınamaz öneme sahiptir. Özellikle 20. yüzyılda belirginlik kazanan bir aktör haline gelen azınlıklar, artık uluslararası örgütlerin de göz ardı edemeyeceği ve yer yer de birebir ilişki kurdukları gruplar olarak sistemde yerini almıştır. Uluslararası örgütlerin azınlıklar üzerindeki etkisi, azınlıklar ile kurdukları ilişkiler, azınlık haklarının uluslararası metinlerde korunması ve gözetilmesi üzerine de aşağıda değinilecektir ancak burada üzerinde durulması gereken, uluslararası örgütlerin de azınlık-vatan-anavatan ilişkisine dahil olabileceğidir. Yine benzer şekilde azınlık-vatan-uluslararası örgüt şeklinde kurulan

[15] Ayşegül Aydıngün- Ali Asker- Aslan Yavuz Şir, *Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar: Azınlık Hakları, Kimlik, Siyaset*, Avrasya İncelemeleri Merkezi, Haziran 2016, s.71
[16] Baskın Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar...* s.80

ilişkiye de anavatanın dahil olabileceği ve ilişkide söz sahibi olabileceği durumları olasılıklar arasındadır.

Vatanların ise kendi toprakları üzerinde yaşayan azınlık gruplara karşı tutumu siyasi geçmişine, tarihine, kültürel ve coğrafi özelliklerine göre çeşitlilik göstermektedir. Bauman'a göre toplumsallaşma süreci ile birlikte halk arasında yabancı yani azınlık olanın ayrışması kaçınılmazdır. Çoğunluktan farklı olan azınlık grubun toplum ile ilişkileri iki şekilde düzenlenmektedir. Toplum, azınlık grubun kültürel ve yapısal özelliklerini içerisinde eritip kendisininkilere benzetir -ki bu asimilasyon politikasıdır- ya da azınlık grubu kabullenmeyip etkileşim kurmaz ve dışlar.[17]

Azınlıklara karşı tutumların birisi olan asimilasyona maruz kalan, başat olmayan bir azınlık grup, azınlığa ait kimlik ve kültürünü sürdürememektedir. Üzerinde asimilasyon politikası yürütülen azınlığın kendine has birçok karakteristik özelliği çoğunluk içinde erimiş ve ortadan kaldırılmıştır.[18] Kültürel yönüyle ele alınacak olursa asimilasyon, hakim kültürün değer ve normlarını benimsemek anlamına gelmekle birlikte, yapısal boyutuyla ele alınırsa azınlık grubun çoğunluk gruba katılımı demektir. Asimilasyon, felsefi temelini etnosentrizmden alır. Bu kavramla birlikte asimilasyona uğrayan azınlık grubun kültürel farklılıkları ve özellikleri yok edilirken, egemen olan çoğunluğun kültürü uyulması gereken kültür olarak toplumda yerini almaktadır. Bazı durumlarda ise asimilasyon sadece kültürel olmayıp, soykırıma kadar yürütülebilir. Azınlıklar için bir diğer davranış ise zorunlu göçtür; bu yolla toplum farklılıklardan ve azınlık gruptan arındırılmakta ve homojenleştirilmektedir. Bulgaristan Türkleri, Bulgaristan hükümetleri tarafından yürütülen asimilasyon politikalarının bu üç biçimini de ülkelerinde dönem dönem yaşamışlardır.[19]

---

[17] Lale Yalçın Heckmann, "Sosyal Bilim Kategorilerine Eleştirel Bir Bakış- Ulus, Millet, Azınlık, Etnik Grup ve Kültür Kavramları Üzerine" ,*Birikim Dergisi*, 1995, Sayı: 71-72, s.81

[18] Baskın Oran, *Etnik ve Dinsel Azınlıklar,...* s.140-141

[19] Kadir Canatan, *Avrupa'da Müslüman Azınlıklar,* İnsan Yayınları, Mayıs 1995, s.159-160

Bir diğer tutum olan entegrasyon politikasında azınlık grup özünü en iyi şekilde koruyabilmekte ve hakim grupla bütünleşebilmektedir. Entegrasyon politikasında azınlık grup, çoğunluk grubun bir parçası haline gelmektedir. Entegrasyonda azınlık, grup kimliğini yitirmeksizin koruyarak çoğunlukla bütünleşir.[20] Etnik grupların, azınlıkların kültürel ve yapısal anlamda kendilerine has özelliklerini eritmeden ama birbirleriyle etkileşim halinde olduğu bu politika, kimi görüşlere göre çoğu zaman toplumsal hayatın bütününde değil sadece birkaç alanında sınırlı kalmaya mahkumdur. Çünkü, entegrasyon politikası her ne kadar felsefi temelinde bağdaştırmacılığı taşısa da, azınlıkların kültürel ve yapısal farklılıkları törpülenecek ve çoğunluğun kültürüne uyumlulaştırılacaktır. Azınlık değer ve normları çoğunluk grubun değerleriyle çatışmadığı sürece özünü koruyup çoğunluk kültüre entegre olabilir.[21] Bunların yanı sıra, azınlık kişi çoğunluk gruba entegre olurken kendi azınlık grubu ile birlikte olabileceği gibi, birey olarak da entegre olabilir. Bütünün bir parçası olurken, kendi grubu ile birlikte çoğunluğa entegre olmayı seçerse, kişi asimilasyon riskini de geciktirir ve belki ortadan kaldırabilir.[22]

Segregasyon politikası ise, azınlık grubunu çoğunluktan ayrıştırmak demektir ki, bu durum ülke içerisinde gettoların, farklı mahallelerin oluşması ve gruplaşma anlamına gelmektedir. Segregasyon azınlık, vatanından atılmadan ancak çoğunluk grupla mümkün olduğunca etkileşime geçirilmeden yapılan bir etnik-dinsel temizlik şeklidir, denilebilir. Etno gelişme politikası, henüz çoğunluk grupla etkileşim haline geçmemiş, kendi faunasında yaşayan yerli kabileler için uygulanan bir politika olmakla birlikte etno gelişme, yerli kabileleri kendi gelişimlerine ve düzenlerine müdahale etmemeyi öngörür. Bir diğeri etnik temizlik yani soykırım politikası, vatanların azınlıklarına karşı uyguladığı politikalar arasındadır.[23]

Son politika olan *Çoğulcu Politika* ise ele alınmasında fayda olan son modeldir. Bu model, daha çok Avrupa'da liberal/ sol kesimde ses getirmiş, farklı

---

[20] Baskın Oran, *Etnik ve Dinsel*.. s.140-141
[21] Kadir Canatan, *Avrupa'da Müslüman...* s.164
[22] Lale Yalçın Heckmann, "Sosyal Bilim Kategorilerine Eleştirel Bir Bakış..., s.81
[23] Baskın Oran, *Etnik ve Dinsel*.. s.140-141

kültürlerle zenginleştirilmiş mozaik bir toplumu uygun gören bir politikadır.[24] Heterojen ve ayrışık bir toplum görüşünü esas alan bu politikaya göre, grupların farklılıkları kültürel bir zenginlik değeri olarak görülür. Asimilasyonun tam zıttı olan bu politikada siyasal iktidar olan çoğunluğun değer ve normları ile azınlık grubun değer ve normları, kendilerine has olan sosyo-kültürel varlıkları ile özelliklerini yitirmeden aynı toplumda yaşayabilmelidir. Burada üzerinde durulması gereken özellik, bir grubun diğer grup üzerinde hakimiyet kurmadığıdır. Her grubun kültürü zaten kendi içinde tutarlı ve anlamlı bir düzen içinde olduğundan, azınlık grubun kültürünü çoğunluğun kültürüne göre şekillendirmeye çalışmak doğru olmaz. Tüm kültürler eşit değerlendirilmelidir. Kültürel çoğulculuk politikasında olmazsa olmaz bir şart, toplumda yer alan etnik grubun kendi kültürünü soyunun devamına da nesilden nesile aktarabilecek bilinçte ve güçte olmasıdır. Kendi kimliğini ve benliğini koruyabilmek ve yaşatabilmek adına bu şart büyük önem taşır.[25]

Çoğulcu politika, azınlık kavramının oluşumu ve gelişiminde sadece azınlık gruplarının örgütleri ve kuruluşları tarafından talep edilmiş, ve Batılı devletlerin ise entegrasyon ve asimilasyon politikalarına nazaran, pek de uygulayamadığı bir politika olmuştur. Demokratik ve çoğulcu anlayış ile Batılı devletler birbirini tamamlayan iki unsur olarak zihinlerde yer etmiş olsa da görülüyor ki bu devletler çoğulcu bir anlayış ve sistemi azınlık gruplar üzerinde geliştirememiş, tarihte yerini alan çeşitli gelişmelere yön veren bir çoğulcu politika formüle edememişlerdir.[26]

Ancak yukarıda belirtildiği gibi, devletlerin içinde barındırdıkları azınlıklarına yönelik yürüttüğü politikalar, azınlıkların haklarını koruyup kültürel devamlılığının sağlanmasını teşvik edip etmediği uluslararası örgütler açısından büyük öneme sahiptir. Azınlıkların haklarının korunmasına ilişkin uluslararası örgütlerce çok sayıda yapılmış ikili ya da çok taraflı anlaşmalar, azınlıkların uluslararası ilişkiler açısından ne derece önemli olduğunu gözler önüne serer. Bir devletin azınlıklarına karşı tutumu, azınlıkların konu olduğu uluslararası metinlere

---

[24] Lale Yalçın Heckmann, "Sosyal Bilim Kategorilerine Eleştirel Bir Bakış..., s.83
[25] Kadir Canatan, *Avrupa'da Müslüman...* s.162
[26] *a.g.e.* s.162-163

karşı tutumu, bağlayıcılığı olan anlaşmaların yükümlülüklerini uygulayıp uygulamadığı gibi konular, o ülkenin gelişmişliği ve demokrasisi hakkında uluslararası örgütlere ve bu örgütlerin konu ile ilgili yayınladığı birtakım endekslere ilişkin çeşitli ipuçları vermektedir. Uluslararası örgütlerin de bu şekilde ele aldığı azınlık konusu, aynı zamanda insan ve azınlık haklarının ulus üstü bir ölçekte kurumsallaştığına da delil niteliğindedir.

Devletler işte bu sebeplerle, kendi sınırları içerisinde var olan azınlıklarına karşı ılımlı, dengeli bir politika yürütmeye ve azınlıklarının haklarını gözetmeye- gerektiğinde bu dengeyi kurmak ve korumak için azınlıklarına birtakım pozitif haklar vermeye- gayret etmektedirler. Çünkü azınlıklarla ilgili bir uyuşmazlığın uluslararası arenaya ya da uluslararası bir mahkemeye taşınması, ülkenin diğer ülkelerin gözünde ya da ulus üstü örgütlerin gözünde ciddi bir prestij kaybına yol açmaktadır.

Uluslararası hukukta azınlıkları ilgilendiren ilk düzenlemelerden biri Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 9 Aralık 1948 tarihinde toplanmış 260 A (III) sayılı kararıyla kabul edilen ve 1951 yılında yürürlüğe girmiş olan ulusal,etnik, ırksal veya dinsel bir grubu kısmen veya tamamıyla ortadan kaldırmak amacıyla işlenen soykırım suçlarına ilişkin sözleşmedir. Bu sözleşme, azınlıkların yalnızca fiziki varlıklarını korumaya çalışmış bir sözleşme olarak tarihte yerini almıştır.[27]

16 Aralık 1966 tarihli Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin "Azınlıkların Korunması" başlıklı 27.maddesine göre;

> *''Etnik, dinsel veya dilsel azınlıkların bulunduğu bir Devlette, böyle bir azınlığa mensup bulunan kişilerin grubun diğer üyeleri ile birlikte toplu olarak kendi kültürel haklarını kullanma, kendi dinlerinin gereği ibadet etme ve uygulama veya kendi dillerini kullanma hakları esirgenemez.''*[28]

[27] Halil Kalabalık, *İnsan Hakları Hukuku,* 4.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2015, s.530

[28] *Kişisel ve Siyasal Haklara İlişkin Sözleşme.* http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin133.pdf (17.11.2017) s.11

Yer verilen bu madde, evrensel bir düzenlemede yer almış ve hukuki bağlayıcılığı bulunan bir maddedir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 20 Aralık 1993 tarihli ve 47/135 sayılı kararı ile kabul edilmiş "Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildiri" metninin başlangıcı şu şekildedir;

*"Azınlıkların korunması*

*1. Devletler, kendi ülkeleri üzerindeki azınlıkların varlığını ve ulusal veya etnik, dinsel veya dilsel kimliklerini korur ve bu kimlikleri geliştirmeleri için gerekli şartların oluşmasını teşvik eder.*

*2. Devletler bu amacın gerçekleştirilmesi için gerekli yasal ve diğer tedbirleri alır.*

*Azınlıklara mensup olan kişilerin hakları*

*1. (Bundan sonra azınlıklara mensup olan kişiler şeklinde geçecek olan) ulusal veya etnik, dinsel veya dilsel azınlıklara mensup kişiler, özel veya kamusal yaşamda hiç bir müdahaleye veya hiç bir ayrımcılığa maruz kalmadan ve serbestçe kendi kültürlerini yaşama, kendi dinlerinde ibadet etme ve uygulamada bulunma ve kendi dillerini kullanma hakkına sahiptir.*

*2. Azınlıklara mensup olan kişiler kültürel, dinsel, sosyal, ekonomik ve kamusal yaşama etkili bir biçimde katılma hakkına sahiptir.*

*3. Azınlıklara mensup olan kişiler ulusal düzeyde ve uygun olduğu takdirde, mensubu oldukları azınlıklarla veya üzerinde yaşadıkları bölgelerle ilgili olarak bölgesel düzeyde verilen kararlara ulusal mevzuata aykırı olmayacak bir tarzda etkili bir biçimde katılma hakkına sahiptir."*[29]

Bu Bildiri'nin üzerinde durulması gereken özelliği, devletlerin içerisinde barındırdığı azınlıkların varlığını ve ulusal, etnik, dilsel kimliklerini korumakla ve bu kimliklerini geliştirmekle yükümlü olduğudur. Bu şekilde azınlık gruba mensup bireyler, toplumsal hayatta azınlık kimliklerinden ötürü hiçbir müdahale ve ayrımcılığa maruz kalmayacak ve serbestçe varlıklarını, kültürlerini sürdürebilecek,

[29] *Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildiri*. http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin138.pdf (20.11.2017) s.2

serbestçe kendi dinlerinde ibadet edebilecek ve kendi dillerini konuşabileceklerdir. Yine azınlık gruba mensup olan birey, ulusal mevzuata uygun görüldüğü takdirde, mensubu olduğu gruba veya yaşadığı bölgeye yönelik bölgesel düzeyde verilmiş kararlara katılabileceklerdir. İçeriği bu şekilde düzenlenmiş olan bildiri, haliyle devletlere çokça sorumluluk vermiştir. [30]

1975 yılında imzalanan Helsinki Nihai Senedi, düşünce özgürlüğü, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı, vicdan, din, inanç kavramlarına da yer vermiş ve katılımcı devletlerin içerisinde bulunan azınlıkların yasa önünde eşitlik hakkına, insan haklarına ve temel özgürlüklerden tam anlamıyla yararlanabilme hakkına ve katılımcı devlete azınlıkların yaşadıkları bölgede meşru çıkarlarını koruma görevine metinde yer vermiştir.[31]

Uluslararası hukukta Bulgaristan Türkleri ile ilgili düzenlemelere bakılacak olursa, 1878 Berlin Anlaşması'nın 4.maddesi, Bulgaristan Krallığı kurulduğu zaman Türklere o ülke içinde ulusal azınlık statüsünü garanti etmiştir. Bu anlaşmada aynı zamanda Bulgaristan Türklerinin ırkının, hak ve özgürlüklerinin, taşınmazlarının güvence altına alınmasını düzenleyen maddelere de yer verilmiştir.[32]

Sonrasında 1909 yılında imzalanan İstanbul Protokolü de azınlığın toprak mülkiyeti ve örgütlenme haklarını düzenlemiş ve daha sonrasında 1919 yılında Bulgaristan ve İtilaf Devletleri arasında imzalanan Neuilly Barış Anlaşması ile Bulgaristan Türklerine verilen birtakım haklar Milletler Cemiyeti tarafından da güvence altına alınmıştır. 1925 yılında ise Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan Dostluk Anlaşması ile birlikte Türk azınlıkların hakları ile ilgili daha kapsamlı düzenlemeler yapılmıştır. Bulgaristan'daki Türk azınlıklar ile ilgili yapılan bir

---

[30] Halil Kalabalık, *İnsan Hakları Hukuku...* s.530

[31] *1975 tarihli Helsinki Nihai Senedi*. https://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true (06.07.2018) s.2-4

[32] Nazif Mandacı- Birsen Erdoğan, *Balkanlarda Azınlık Sorunu: Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan'daki Azınlıklara Bir Bakış,* Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi, Ankara 2001, s.110

anlaşma ise 1968 yılında olmuş, bu anlaşma sonucunda 130.000 Türk Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiştir.[33]

Yukarıda çalışmanın temel ayaklarından birini oluşturan azınlık kavramına kısaca değindikten sonra, Bulgaristan'daki Türk azınlıkları ve Bulgaristan'ın bu azınlıklara yönelik sürdürdüğü politikaları daha iyi analiz edebilmek amacıyla yakın dönem Türkiye- Bulgaristan ilişkilerine de çalışmada yer vermek uygun olur.

## 1.2. BULGARİSTAN'DAKİ MÜSLÜMAN-TÜRK AZINLIK BAĞLAMINDA TÜRKİYE - BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ

Birinci Dünya Savaşı'nda olan müttefiklik bağı, milli mücadele döneminde kurulan iyi ilişkiler, dönemin Bulgar hükümetinin (Stamboliyski hükümeti) Kurtuluş Savaşı'na desteği veya Balkanlarda milliyetçi Türk birliklerinin Kurtuluş Savaşı için yaptığıyardımların Bulgaristan topraklarından sevkiyatına izin verilmesi gibi sebeplerden ötürü 1920'li yılların başına kadar Bulgaristan - Türkiye ilişkileri her ne kadar olumlu seyir halinde olsa da, Bulgaristan hükümetine gerçekleştirilen darbe yoluyla iktidara aşırı milliyetçi Tsankov'un (1923-1926) geçmesi ile ikili iyi ilişkiler zamanla yerini gerginliklere bırakmıştır.[34]

*"Bulgaristan Bulgarlarındır*" söylemiyle ulus kavramından farklı olarak etnik kökene dayalı kafatası milliyetçiliği güden yeni yönetim ile birlikte azınlıklara baskıcı uygulamalar cereyan etmiştir.[35] Yaşanan olumsuzluklardan ötürü iki sene sonra nihayet iki ülke arasında18 Ekim 1925 tarihinde *Dostluk Anlaşması ile Ek Protokol ve İkamet Sözleşmesi* imzalanmıştır.

---

[33] *a.g.e*. s.110

[34] Baran Dural-Bahriye Eseler, " İmparatorluktan Ulus - Devlete Rumeli' de Yaşanan Türk Göçleri ve Muhacirlik Sorunu" Tam olarak yayınlandığı yeri bul, dergi künyesi olarak ver. s.20

[35] Yüksel Kaştan, "Atatürk Dönemi Türkiye Bulgaristan İlişkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi,* Sayı: 72, 2008

Dostluk Anlaşması, Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgar Krallığı arasında kalıcı bir barış ve dostluk ortamının sağlanmasını, iki tarafın da diplomasi ilişkilerinin devletler hukuku çerçevesinde sürdürülmesini ve yine her iki tarafın diplomatik temsilcilerinin bir diğer tarafın ülkesinde karşılık bulmasını kararlaştırmıştır.[36] Ek protokollerle de uzun zamandır askıya alınan göçmenler ve Türk ve Bulgar Azınlıkları hakkında görüşmeler nihai karara varmıştır.

Bu dönemde ilişkiler sıklıkla, kurulan yeni Türk devletinin sınırları dışında kalan Türk azınlıklar bağlamında oluştuğundan, konuya giriş yapmadan önce azınlıklar merkezli yapılan anlaşmalardan ve bu anlaşmaların beraberinde getirdiği politikalara da değinilmelidir.

Ek Protokol'ün Bulgaristan Türkleriyle ilgili düzenlemeleri şöyledir:

> *"İki hükümet, azınlıkların korunmasına ilişkin olarak, Neuilly Andlaşmasında yazılı hükümlerin tümünden Bulgaristan'da oturan Müslüman azınlıklarını ve Lozan Andlaşmasında yazılı hükümlerin tümünden Türkiye'de oturan Bulgar azınlıklarını yararlandırmağı, karşılıklı olarak, yükümlenirler."* (A1)

> *" Neuilly ve Lozan Andlaşmalarından herhangi birini imzalayan Devletlerin azınlıklar konusunda sahip oldukları tüm hakları Bulgaristan Türkiye'ye, Türkiye de Bulgaristan'a karşılıklı olarak tanır."* (A2)[37]

Düzenlemelerde Bulgaristan'daki Müslüman azınlığın haklarını doğrudan güvence altına almaya yönelik ifadelere yer verilmiştir. Bu durumun sebebi Neuilly ve Lausanne ilişkilendirilmesi olabileceği gibi, Türk azınlıkların Müslümanlıkla özdeşleştiği hakim anlayış olabileceği de göz ardı edilmemelidir.[38]

Düzenlemelerde görüldüğü gibi, her iki devlet de kendi içinde barındırdığı Bulgar ve Türk azınlıkları haklarını azınlıkların kendi lehine Birinci Dünya Savaşı mağlubiyeti sonrası imzaladıkları Neuilly ve Lausanne Anlaşmaları gereğince

---

[36] İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları,(1920-1945)* cilt:1 Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s.263

[37] *a.g.e.* s.264

[38] Kader Özlem, *Türkiye'nin Balkan Türkleri Politikası (1991-2014)* Dora Yayınevi, Bursa 2016, s.57

korumakla yükümlüdürler. Yine bu düzenleme, azınlıkların haklarının güvencesinin arttırılması bağlamında, imzalanmış her iki anlaşmayı da garantör kılmaya yönelik yükümler içerir. Şöyle ki, yeni Türk devletinin Sevres Anlaşması'nı kabul etmediği gibi, Bulgaristan devletinin de Neuilly Anlaşması'nın bağlayıcılığından kurtulması halinde, Türkiye devletinin imzalamış bulunduğu Lausanne Anlaşması, Bulgaristan' daki Türk azınlıkların haklarının korunmasına ilişkin garantör konumunda olmaya devam edecektir.[39]

Bu noktada Türkiye'nin Neuilly kaygısının sebebine dair parantez açmakta fayda vardır. Bunun asıl sebebi, Neuilly'nin Bulgaristan için ağır hükümler içermesidir. 296 maddeden oluşan barış anlaşması ile Bulgaristan, Güney Dobruca'yı Romanya'ya, Batı Trakya'da Gümülcine ve Dedeağaç'ı Yunanistan'a ve Tsaribrod ile Sturmitsa bölgesini Yugoslavya'ya vermek zorunda kalmıştır. Bu durum, Bulgaristan'ın Ege Denizi ile olan ilişkisinin kesilmesi sonucunu doğurmuştur. Aynı zamanda anlaşma, Bulgaristan ordusuna müdahale etmektedir. Şöyle ki, Bulgaristan ordusu 25.000 kişiyi aşmayacaktı. Neuilly, bu ağır yaptırımlarıyla akıllarda bir gün Bulgaristan'ın Neuilly'yi feshedebileceği ihtimalini bırakmıştır.[40]

Bunlara ek olarak söylemek gerekir ki, Neuilly Anlaşması'nın Bulgaristan'daki azınlık haklarının korunması ile ilgili olan bölümü Bulgaristan'ın kabul ettiği şekilde anayasa hükmü değerindedir. Bir diğer deyişle, ilgili hükümler Bulgar anayasasının yaptırım gücünü barındıran, anayasa hükümleri ile aynı değere sahip hükümler olduğundan, Bulgaristan'ın azınlıkların korunmasına ilişkin bu hükümlere aykırı olacak herhangi bir anayasal/yasal düzenlemeye ya da karara gidemeyeceğinin altını çizmek gerekir.[41]

Dostluk Anlaşması ve Ekli Protokolün ardından aynı gün imzalanan İkamet Sözleşmesi'nin 1. maddesi, Bulgar ve Türk vatandaşlarına, anlaşmaya taraf olan diğer

---

[39] *a.g.e.* s.58

[40] Fahir Armaoğlu, *"20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*", On Sekizinci Baskı, Alkım Yayınevi, 2012, s. 190

[41] Bilal N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri,* Birinci Basım, Bilgi Yayınları, cilt:38 Şubat 1936, s.374

ülke içerisinde oturma ve yerleşme hakkı vermiştir. O ülke içerisindeki yasalara uymak kaydıyla o ülkeye serbestçe gidip gelebileceklerinden bahsetmiştir. Yine, 2/1. maddesinde *"Bağıtlı taraflar; Bulgaristan Türklerinin ve Türkiye Bulgarlarının isteğe bağlı göçlerine hiçbir engel çıkarılmamasını kabul ederler.*" ifadesi yer almaktadır.[42] Göze çarpan, Türkiye'nin, Bulgaristan'dan gelip Türkiye'de yerleşecek olan azınlıkların Türk olmasını istemesidir. Anlaşmada bu şekilde "Müslüman" değil de "Türk" süzgecinin kullanılmasının sebebi, ulus devletin inşa sürecinde milli birlik ve ortak kültür gibi kavramların ön planda tutulması ve buna yönelik nüfus politikalarının izleneceği yönünde Türkiye'nin tabii isteğidir. Sözleşmenin 2.maddesi şöyledir;

> "*Göçmenler yanlarında taşınır mallarını ve hayvanlarını götürmek taşınmaz mallarını serbestçe arıtmak hakkına sahip olacaklardır. Taşınmaz mallarını kesin gidişlerinden önce arıtmamış olanlar, göç gününden başlamak üzere, iki yıllık bir süre içinde bu arıtmayı yapmak zorundadır.*
>
> *Malların arıtılmasından elde edilen paraları ilgililerin dışarı çıkarma biçimi konusunda iki Hükümet arasında bir anlaşma yapılacaktır."*[43]

Görüldüğü gibi göçmenlerin yanlarında getirdikleri mal ve hayvanlar da sözleşmeye konu edilmiş ve Bulgaristan'daki taşınmaz mallarının tazmini iki ülke arasında sağlanmaya çalışılmıştır. Bu anlaşmalar dahilinde 1923-1939 yılları arasında Bulgaristan'dan gerçekleşen göçlerle gelenlerin sayısı 198.688' dir.[44]

Tüm bu anlaşmaların ardından, Sofya Büyükelçisi Hüsrev Gerede'nin öncülüğünde Bulgaristan Türklerinin mevcut Türk kimliklerinin muhafazası adına çeşitli birleştirici oluşumlar baş göstermiştir. Bunun en iyi örneklerinden biri kuşkusuz Türk Öğretmenler Birliği'dir. Bulgaristan'daki Türk çocuklarına Atatürkçü düşünce merkezinde Türkiye'deki ile paralel bir eğitim vermek, yeni Türk ilke ve inkılaplarını öğretmek, kitaplarının basım işini üstlenmek, yeni Türk alfabesini

---

[42] İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte....* s.268
[43] *a.g.e.* s.268
[44] H. Yıldırım Ağanoğlu*, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makus Tarihi Göç*, Birinci Basım, Kum Saati Yayınları, Kasım 2001, s.310

öğretmek, öğretmenleri bu konuda yetiştirip donatmak, çocukları Türk edebiyatıyla yetiştirmek gibi bir çok konuda katkıları olmuştur.[45] 1933 yılından sonra kapatılan Türk Öğretmenler Birliği' nin azınlık Türklere katkıları yadsınamaz niteliktedir.

1940'lı yıllara girildiğinde, 1930'lu yılların ılımlı ilişkilerinin aksine, Türkiye-Bulgaristan ilişkileri gergin seyretmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda Bulgaristan'ın mihver devletlerin yanında savaşa girmesiyle Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ayrım kesinleşmiş; savaşın bitimine doğru Bulgaristan'ın komünizmin etkisi altında kalması ve Sovyetler Birliği'ne yakınlaşması ile bu ayrım derinleşmiştir.[46]

1950 yılının Ağustos ayında, Sovyetler Birliği'nin etkisindeki Sofya hükümeti, Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesine tepki olarak Türkiye'ye 10 Ağustos 1950 tarihli ve 304-50-1 sayılı notayı vermiştir. Verilen notada Bulgaristan, Türkiye devletini Bulgaristanlı Türk azınlıkları kışkırtmak, ülkede huzursuzluğa sebebiyet vermek ve göç hakkında Türkiye-Bulgaristan arası yapılan anlaşmaları ihlal etmekten dolayı protesto ettiğini açıklamıştır.[47] Gerilen ikili ilişkiler sonucunda Bulgaristan, Türk azınlıkları Türkiye'ye göçe zorlamıştır. 1950-1951 yılları arasında toplam 154.393 kişi Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç ettirilmiştir. İlişkilerde yumuşama dönemine geçilmeden önce, 1950'li yıllar yaşanan göç krizinin gölgesinde geçmiş ve ikili ilişkilerde güven bağının oluşmaması dönemi etkilemiştir.[48]

1960'lı yıllarda iki ülke arasındaki ilişkiler yumuşamaya başlamıştır. Ülkelerin birbirlerinden farklı sistemlere sahip olması ve politikalarının ikili ilişkilerine yansıması sebebiyle gerginleşen hava, bu dönemde ılımlı seyir halinde

---

[45] Bilal N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri,* s.97

[46] Faig Aliev, "Soğuk Savaş Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri" , *https://www.academia.edu/19544778/So%C4%9Fuk_Sava%C5%9F_D%C3%B6nemi_T%C3%BCrkiye-Bulgaristan_%C4%B0li%C5%9Fkileri,* (04.05.2017) , s.3

[47] Esra Sarıkoyuncu Değerli-Hasan Karakuzu, "1950-1951 Yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türk Göçü",*Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:57, Eylül Ekim 2016,s.316

[48] Kader Özlem, "Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türkiye - Bulgaristan İlişkileri (2002-2015)", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi,* Cilt 4, Sayı 2, Aralık 2015, s.88

olmuştur.[49] Bu dönemde devlet başkanlığı yapan Todor Jivkov ile Ankara'da taraflar arasında imzalanan 1968 tarihli Serbest Göç Anlaşması'na göre 1978 yılına kadar yaklaşık 130.000 Bulgaristan Türkü Türkiye'ye göç etmiştir.[50]

1965-1985 yılları Bulgaristan-Türkiye ilişkilerinin canlanma dönemi olarak kabul edilebilir. Bu dönemde ilişkilerdeki kemikleşmiş sorunlara yapıcı çözümler aranmış, iki ülke üst düzey yetkililerinin karşılıklı temas ve ziyaretleri gündeme gelmiştir. İlişkilere iyi komşuluk politikaları hakim iken, ülkeler arasında ekonomik, ticari, turizm konularında yeni işbirliği alanları geliştirilmeye çalışılmıştır. Söz konusu dönemde iki ülke arasında Devlet Başkanları, Başbakanlar, Dışişleri Bakanları nezdinde 21 karşılıklı ziyaret ve çeşitli konularda on üç iki taraflı anlaşma yapılmıştır.[51]

1985 yılından sonra Bulgaristan yönetimi tek uluslu bir devlet yaratmak amacı ve Türk-Bulgar nüfus orantısızlığından duyduğu kaygıyla azınlık Türkleri eritmek adına Türklere karşı baskı uygulamaya başlamıştır. Türkçe adların değiştirilmesi, din özgürlüğünün kısıtlanması, Türkçe konuşulmasının yasaklanması ülkede Türklere yönelik yapılan baskılara örnektir. Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin bu denli iyi bir seyir izlediği bir dönemde yapılan bu baskı ve zulüm, Türkiye tarafından şaşkınlıkla karşılanmıştır. Bulgaristan'a dört defa nota veren Türkiye, daha kapsamlı bir göç anlaşmasını Bulgaristan'a teklif etse de, bu notalara ve tekliflere Bulgaristan'dan olumsuz cevap gelmiştir. Türkiye uluslararası arenada bu sorunu dile getirmiş ancak bu durum Bulgaristan'daki asimilasyon politikalarını dindirememiştir.[52]

Türk azınlık, yapılan bu asimilasyon politikalarına karşı etnik ve dini kimliklerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kaldıklarından, önce yerel düzeyle protesto yürüyüşleri düzenlemiş ve ardından bu eylemleri ülke genelinde

---

[49] Faig Aliev, *a.g.e.* s.4
[50] Kader Özlem, "Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türkiye..." s.88
[51] Can Yalçıner, *Türkiye - Bulgaristan İlişkileri,* (Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisadi ve İdari Bilimler Ana Bilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2016, s.15
[52] *a.g.e.* s.16

gerçekleştirmeye başlamışlardır. Ancak Bulgaristan hükümeti ülke genelinde artan bu protestolara aldırış etmeyip azınlık üzerinde var olan baskı ve şiddeti arttırma yoluna gitmiştir. Bunun üzerinde Bulgaristanlı Türkler gösterdikleri istikrarlı tavırla seslerini uluslararası kamuoyuna duyurmayı başarmıştır. Bulgaristan hükümetinin bu duruma tavrı ise oldukça sert olmuş; *89 Göçü* olarak bilinen zorla göç ettirilme hadisesi meydana gelmiştir. Öncelikle Şubat ayında hükümet, isteyen vatandaşların başka bir devlete göç edebileceğini açıklamış; ardından Mayıs ayında söz konusu izin yasal olarak kabul edilmiştir. Haziran 1989'da ise  ise Türklerin Türkiye'ye topluca ve zorla göç ettirilme olayı cereyan etmiş ve Türk azınlık kendileri hakkında verilen ani bir kararla kişisel eşyalarını, arazi ve ev gayrimenkullerini, hayvanlarını bırakıp yola çıkarılmışlardır.[53]

1989 yılı Haziran-Ağustos ayları arasında 300.000'den fazla insan bu utanç verici göç ettirilme olayına maruz kalmış ve geride bıraktıkları mal ve eşyaları için tazminat alamamışlardır. Oldukça büyük olan bu zorla göç hareketi, uluslararası örgütlerin de gündem maddesi olmuş, ancak örgütler Bulgaristan üzerinde ciddi yaptırımlar uygulamaya pek yanaşmamışlardır.[54]

Türkiye ise bu konuda Bulgaristan'a geniş kapsamlı bir göç anlaşması imzalama teklifinde bulunsa da Bulgaristan tarafından reddedilmiş; çeşitli uluslararası örgütlere ve Batılı devletlere konu ile ilgili insan hakları ihlallerinin durdurulması için yardım çağrısında bulunsa da beklediği geri dönüşü alamamıştır.[55]

1989 yılının sonunda yönetime karşı muhalefetin artması ve siyasal sistemin kendi içinden değişmesi ile birlikte Jivkov görevinden uzaklaştırılmış, yerine Dışişleri Bakanı Petır Mladenov geçmiştir. Bu dönemde Türkiye ile ilişkiler Bulgaristan hükümetince düzeltilmek istenmiş ve Türk azınlığa yönelik politikalar

---

[53] Birgül Demirtaş Ceyhun, *Bulgaristan'la Yeni Dönem Soğuk Savaş Sonrası Ankara-Sofya İlişkileri,* Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2001, s.31-32

[54] *a.g.e.,* s.32

[55] gös.yer.

ciddi değişime uğramıştır.[56] Bulgaristan'daki rejim değişikliğiyle birlikte asimilasyon politikaları son bulmuş, Türkçe adlar vatandaşlara geri verilmiş, Türkçe konuşma yasağı kaldırılmış, anadilde eğitim konusunda kolaylıklar sağlanmış, sekiz adet Türkçe gazete yayına başlamıştır. Aynı zamanda Sofya radyosu Türkçe yayına başlamış ve Türklerin yoğunlukta olduğu Razgrad, Kırcaali, Haskova, Şumen, Blagoevgrad şehirlerinin vali yardımcıları Türklerden atanmıştır.[57] İlişkilerin ılımlı oluşunu destekleyen başka birtakım olaylar, iki devletin sınırlarında yoğunlaştırdığı askeri birliklerini geri çekmesi, 1992 yılında Dostluk, İyi Komşuluk ve Güvenlik Anlaşması'nın[58*] imzalanması, Türkiye'nin NATO'ya Bulgaristan'ın üyeliğini desteklemesi örnek gösterilebilir.[59]

1990'lı yıllar Türkiye ve Bulgaristan ikili ilişkileri açısından ılımlı geçen yıllardır, denilebilir. Bu dönemde ilişkiler normalleşmiş, olağan seyrini almıştır. Siyasilerin ilişkilere dair olumlu mesajlarının yanısıra, Bulgaristan Türkleri de kendilerini daha iyi ifade edebilecekleri ve siyasi yapıya daha katılımcı bir duruş sergileyebilecekleri şekilde HÖH (Haklar Özgürlükler Hareketi) çatısı altında partileşme yoluna gitmiştir.[60] Bulgaristan Anayasası'nda etnik kökenli bir parti kurmanın yasak olması sebebiyle ve ülkede siyasal istikrarın daim olması arzusu ile HÖH, sadece Türk etnik kimliğini temsil etmediğini göstermek adına parti bünyesinde Bulgar, Pomak ve Çingeneleri de bulundursa da milletvekillerinde sayıca ağırlığın Türklerde olması, partinin kökenini ve ruhunu ortaya koymaktadır.[61]

Bu ılımlı hava ile birlikte Bulgaristan, hem Türkiye'nin NATO hakkında desteğini arkasına alarak, hem de Yugoslavya'daki savaşı kendisine fırsat bilerek yüzünü Batıya dönmüş ve 1997 yılında seçimle başa gelen DGB (Demokratik Güçler

---

[56] Kader Özlem, "Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türkiye..." s.90

[57] Can Yalçıner, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri".. s.22

[58*] Anlaşmanın tam metnine ulaşmak için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc078/kanuntbmmc078/kanuntbmmc07804029.pdf (03.07.2017)

[59] Faig Aliev, *a.g.e.* s.7

[60] Kader Özlem, "Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türkiye..." s.90

[61] Ayssoun Avdjiev, *Soğuk Savaş Sonrası Bulgaristan Dış Politikası,* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı), Ankara 2003, s.29-30

Birliği) iktidarı ile, Avro-Atlantik kurumlara üyelik hakkı elde edebilmek için çabalamıştır. Uluslararası arenada Sovyetler Birliği'nin dağılmış olduğu bu dönemde, yaşanan Soğuk Savaş'ın izlerinin silinebilmesi ve Soğuk Savaş sonrası yeni dönemde yeni politikaların uygulanabilmesi amacıyla çeşitli düzenlemeler yapmak için Avro Atlantik kurumlara özellikle ihtiyaç duyulmuştur.[62]

Bu dönemde ayrıca iki ülke arasındaki karşılıklı ziyaretler de ilişkilerin gelişmesi açısından büyük önem taşımaktadır. 1997 yılında Bulgaristan Cumhurbaşkanı Petar Stoyanov, TBMM'nde gerçekleştirdiği bir ziyareti sırasında, Jivkov döneminde ülkesinin Bulgaristan Türklerine yürüttüğü asimilasyon politikalarını kabul etmiş ve bu olaydan büyük üzüntü duyduğunu söyleyerek ülkesi adına özür dilemiştir. Dönemin Bulgaristan Başbakanı Kostov ise konu ile ilgili özür dilemenin yanı sıra, o dönemde yaşananları *katliam* olarak kabul etmiştir. Gelişen iyi ilişkiler, beraberinde iyi komşuluk ilişkilerini de getirmiş ve bu durum iki ülke arasında siyasi, ekonomik, askeri ve bölgesel işbirliğini geliştirmenin önünü açmıştır.[63]

Bu noktada sırasıyla Bulgaristan-Türkiye ilişkilerine yön veren Bulgaristan hükümetlerine göz gezdirmeye ihtiyaç vardır.

Öncelikle Bulgaristan'da 2001 yılında yapılan genel seçimlerde ISUH ile Çar İkinci Simeon başa gelmiştir. 2001 yılının Kasım ayında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde BSP adayı Georgi Pırvanov seçilmiş ve 2011'e kadar görevde kalmıştır. 2005 yılının Haziran ayında genel seçimler ülkeyi hükümet krizine götürmüştür. BSP ile ISUH arasındaki uzlaşmazlık HÖH'ün arabulucuğuyla çözüme kavuşturulmuştur. 2009 yılının Temmuz ayında GERB lideri Boyko Borisov iktidara gelmiş ve ülkede merkez sağın etkili olduğu bir döneme girilmiştir. 2011 yılının Ekim ayında ülkede Cumhurbaşkanlığı seçimleri gerçekleşmiş ve GERB'in içerisinden biri olan Rumen

---

[62] Meirzhan Zhumamuratov-Başar Şirin, "Euro-Atlantik İşbirliğinin Aktörleri: Avrupa Birliği ve NATO", http://akademikperspektif.com/2014/06/28/euro-atlantik-isbirliginin-aktorleri-avrupa-birligi-ve-nato-1-bolum/ , (06.08.2018)

[63] Kader Özlem, "Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türkiye..." s.91-92

Radev seçilmiştir. Seçim ile birlikte ülkede yürütme organları arasında eşgüdüm sağlandığı söylenebilir. Bu eşgüdümün ülke içinde istikrarı beraberinde getireceği düşüncesi kısa süre içinde dağılmış ve ülke 2013 yılının Mayıs ayında tekrar erken seçime gitmiştir. Seçimlerden çıkan sonuç GERB-BSP-HÖH koalisyonu olmuştur. Koalisyonun ardından bir yıl sonra, Ekim ayında ülkede tekrar erken seçim yaşanmış, ülke bu sefer GERB-Reformcu Blok koalisyonunda çözüm aramıştır.[64] Mart ayındaki seçimlerde Borisov'un partisi birinci parti olarak çıkmış ve hükümeti kurma görevi eski Başbakan Borisov'a verilmiştir.[65] Yapılan erken seçim ile bugün, Borisov tek bir ortakla koalisyon yapmak istediğini açıklamakta ve konu ile ilgili partilerle görüşmeye devam etmektedir.[66]

Bulgaristan'daki bu istikrarsız siyasal sürece karşın, Türkiye'de 2002 yılında yapılan parlamento seçiminde yüzde otuz dört oy oranı ile iktidara AKP gelmiş, 2007 yılında yüzde kırk yedi oy oranı ile, 2011 yılında yüzde kırk dokuz oy oranı ile iktidarda kalmıştır. Günümüzde de iktidarını sürdürmektedir. Cumhurbaşkanlığı görevine bakılacak olursa, 2007 yılına kadar Ahmet Necdet Sezer görevde kalmış, 2007-2014 yılları arasında Abdullah Gül görev yapmıştır. 2014 yılındaki seçimler ile birlikte AKP parti lideri Recep Tayyip Erdoğan Cumhurbaşkanlığı görevine gelmiştir. Görülüyor ki, bu dönem içerisinde Erdoğan, İkinci Simeon, Sergey Stanişev, Boyko Borisov ve Plamen Oreşorski ile ilişki kurmuştur.[67]

Bulgaristan ve Türkiye arasındaki ikili siyasi ilişkilerden bahsetmek gerekirse, 2003 yılının şubat ayında dönemin Türkiye Başbakan Yardımcısı Ertuğrul Yalçınbayır'ın HÖH' ün beşinci olağan kongresine katılmasıyla birlikte HÖH partisinin Türkiye tarafından Bulgaristan'daki Türklerin temsilcisi olarak göründüğü tescillenmiş bulunmaktaydı. 2003 yılının Mayıs ayında dönemin Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül Sofya'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyarette

---

[64] *a.g.m*, s.93-95

[65] http://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/bulgaristanda-secim-zaferi-eski-basbakan-borisovun,TX_Q2ZB3WEuuiYFGcIylug/qTTn-pEjoUaUrd1GdW6D8A (27.04.2017)

[66] http://www.kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=19074 (27.04.2017)

[67] Kader Özlem, "Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türkiye..." s.95

Gül, Bulgaristan Cumhurbaşkanı, Başbakanı ve Dışişleri Bakanı ile görüşmüş ve Bulgaristan'ın NATO üyeliği konusundaki destekleyici söylemlerini yinelemiştir.[68] Bu görüşmede dikkate değer bir başka husus, terör örgütü PKK'nın 1994-1997 yılları arasında Bulgaristan'ın ekonomik ve siyasi istikrarsızlığından yararlanıp ülkede eylemlerini arttırmasına ve yayılmasına karşı Türkiye'nin koyduğu net tavır olmuştur.[69] 1998 yılında çözüme kavuşturulan bu konu hakkında Gül, Bulgaristan'da bir PKK yapılanması olan KADEK' in terör örgütü listesine alınması gerektiğine vurgu yapmıştır. İkili görüşmeler bu şekilde devam etmiş, 2003 yılının Ekim ayında Pırvanov'un Cumhurbaşkanı Sezer'i ziyaret etmesi ve 2004 yılının Mayıs ayında Başbakan Erdoğan'ın Sofya'ya ziyareti söz konusu olmuştur. Bunlarla birlikte, 2005 yılının Haziran ayında iki ülke arasında bulunan Hamzabeyli-Lesovo sınır kapısının açılışı iki ülkenin başbakanlarınca gerçekleştirilmiştir. Görüldüğü gibi AKP hükümetinin iktidara gelişinden itibaren ilk yılları içerisinde iki ülke arasında yoğun karşılıklı ziyaretler söz konusu olmuştur. Daha sonradan hükümetin değişmesi ile birlikte Bulgaristan'da iktidara gelen BSP-ISUH-HÖH koalisyon hükümeti döneminde ilişkiler durağan seyir halinde olmuştur.[70]

Bu dönemde HÖH'ün Bulgaristan hükümetinde iktidar ortağı olmasının, Bulgaristan Türkleri ve Türkiye-Bulgaristan ilişkileri açısından büyük önem taşıdığı söylenebilir. Bununla birlikte, Bulgaristan'ın 2004'te NATO'ya ve 2007' de AB' ye üye olması, Türkiye ile olan ilişkilerini güçlendirmiş, iki ülke arasında bir müttefiklik bağı oluşturmuştur.[71] Ancak bu ikili iyi ilişkileri bozan bir hadise 2008 yılı başında meydana gelmiştir. Bulgaristan' da milliyetçilik akımının giderek güç kazanması, ülke içerisinde sorunları da beraberinde getirmiştir. 2005' de kurulan ATAKA partisi ile birlikte ülkede Türk azınlıkların ve Türkiye'nin aleyhine birtakım nefret söylemleri giderek artış göstermiştir. Aynı zamanda parti, 1915 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ermenilere yönelik soykırımının tanınmasına yönelik karar

---

[68] *a.g.m.* s.95
[69] Can Yalçıner, *a.g.e.* s.17
[70] Kader Özlem, "Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türkiye..." s.95-96
[71] Gös. yer. s.96

tasarısını parlamentoya sunmuş ancak BSP ve HÖH'ün çabalarıyla bu tasarıyı parlamentodan geçirme fırsatını bulamamıştır.[72]

2009 yılındaki iktidar değişikliği ile beraber Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkiler tekrar durağan bir döneme girmiştir.[73] Bu dönemde gündemde olan konu daha çok ekonomiktir ve Nabucco[74*] projesi bu alanda ön plana çıkmaktadır. Ancak projenin amacı kapsamında kullanılacak boru hattının, projede bahsedilen hattın aksine Trans Adriyatik Boru Hattı'nın tercih edilmesiyle birlikte proje gündemden düşmüştür.[75]

2010 yılının ocak ayında iki devlet arasındaki ilişkiye yönelik olumsuz bir söylem Bulgaristan'ın Dış Bulgarlardan Sorumlu Bakanı Bojidar Dimitrov'dan gelmiştir. Dimitrov, 1913 yılından sonra Bulgaristan'a göç eden Trakya Bulgarlarının geride bıraktıkları taşınmazlar için Türkiye'nin Bulgaristan devletine 10-12 milyar dolar tazminat ödemesi gerektiğini, aksi halde Bulgaristan devletinin Türkiye' nin AB'ye üyelik sürecinde Türkiye' ye sorun yaratabileceğini dile getiren bir açıklama yapmıştır.[76] Ancak Ahmet Davutoğlu bu söylemlere sert yanıt vermiş ve bunun üzerine Borisov, Bulgaristan bakanını tasvip etmeyecek şekilde açıklama yapmıştır. Borisov, iki ülke arasındaki sorunlar için aracıya ihtiyaç olmadığından bahsetmiş ve Türkiye'nin AB üyeliğine destek verdiğinin üzerinde durmuştur.[77]

2011 yılının Temmuz ayına gelindiğinde ise Bulgaristan-Türkiye arasındaki Bulgaristan'ın öne sürdüğü tazminat meselesi tekrar gündeme gelmiştir. Bu dönemde

---

[72] Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar,* cilt:3 2001-2012, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s.696

[73] Kader Özlem, "Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türkiye..." s.97

[74*] Nabucco Projesi için bknz. http://www.ntv.com.tr/dunya/nabucco-projesi-nedir-ne-degildir,J5DBIv_eD02BGGYaWBWN8w (03.05.2017)

[75] "Nabucco Projesi İptal oldu" http://www.ntv.com.tr/ekonomi/nabucco-projesi-iptal-oldu,jFjrPgRHu06_MlSYgc7OSw (03.05.2017)

[76] Baskın Oran, *Türk Dış Politikası...*, s.697

[77] Kader Özlem, "Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türkiye..." s.97

Bulgaristan, Türkiye ile imzalayacağı Sosyal Güvenlik Anlaşması'na[78*] karşılık Türkiye'den tazminat talebini yinelemiştir. Bu yıl ile birlikte iki ülke arasında tazminat ve vakıf malları konusu gündemde kalmış ve her iki tarafça oluşturulan komisyonlarca konu derinlemesine ele alınmaktadır. Türkiye, vakıf mallarını 2012 yılında Bulgar vakıflarına iade etse de Bulgaristan'ın bu konuda sadece sembolik olarak attığı adımların yetersiz olduğu unutulmamalıdır. Bu gerginliği takiben, 2015 yılında Bulgaristan Parlamentosu bahsedilen 1915 olaylarını kitlesel bir katliam olarak tanımıştır. Ancak Türkiye' nin dengeli tutumu sayesinde bu olayların ılımlı ilişkileri etkilemesinin önüne geçilmiştir.[79]

Yakın dönem ikili ekonomik ilişkilere bakıldığında, 2012 yılında Ankara' da düzenlenen YDİK'e Erdoğan'la Başbakan Borisov'un beraber eş başkanlık etmeleri ikili ilişkileri olumlu yönde etkilemiştir. Bununla birlikte Başbakan Borisov, 2015 yılının Ekim ayında İstanbul'da gerçekleşen Küresel Göç ve Kalkınma Forumu Sekizinci Zirve toplantısında Türkiye'de bulunmuş ve bu toplantıda Türkiye Başbakanı Binali Yıldırım ile ikili görüşme gerçekleştirme fırsatı elde etmiştir.[80]

Belirtilen tarih aralıklarında Bulgaristan-Türkiye arasındaki diplomatik temasları, söylemleri, siyasi ve ekonomik ilişkileri üzerinde durulmuş birtakım konulara kısaca değindikten sonra, iki ülke arasındaki ilişkilerin konu olduğu güncel haberlere aşağıda yer vermek yerinde olur.

15 Temmuz 2016 yılında Türkiye'de yaşanan darbe girişimi sonrası Bulgaristan'ın Türkiye'ye verdiği destek göz önündedir. Bulgaristan'a sığınan FETÖ mensuplarının Bulgaristan tarafından Türkiye'ye iadesi gecikmemiştir. Başbakan Yıldırım, Borisov ile yaptığı telefon görüşmesinde FETÖ mensuplarının Türkiye'de hukukun güvencesi altında olduklarını ve hukuk devleti ilkeleri kapsamında adil

---

[78*] Anlaşma ile ilgili daha fazla bilgi için bknz. http://www.isvesosyalguvenlik.com/turkiye-cumhuriyeti-hukumeti-ve-bulgaristan-cumhuriyeti-arasinda-bulgaristan-emekli-ayliklarinin-turkiyede-odenmesine-iliskin-anlasma/

[79] Kader Özlem, "Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türkiye..." s.98

[80] http://www.mfa.gov.tr/turkiye-bulgaristan-siyasi-iliskileri-.tr.mfa (06.05.2017)

şekilde yargılanacaklarını söylemiştir. Gerçekleşen bu iadeden dolayı Yıldırım, kurulan bu ilişkinin dost ve müttefik diğer devletler için örnek olabileceğine değinmiştir. Görüşmede ayrıca dikkati çeken diğer konu, göç hakkındadır. Yıldırım, Bulgaristan'a yasadışı göç eden Suriyeli mültecilerin teşkil ettiği sorunların farkında olduğunu ifade etmiş, Borisov'a göç için ikili çalışma önerisini sunmuştur. Borisov, teklifi kabul etmiş ve her iki Başbakan, Türkiye ile AB arasındaki Geri Kabul Anlaşması'nın haricinde konu ile ilgili ortaklaşa çalışmayı kabul etmiştir.[81]

2017 yılının Mart ayında iki ülke arasında, Bulgaristan'da ay sonunda gerçekleşecek seçimler hususunda pürüzler çıkmıştır. Bulgaristan Hükümeti Türkiye'yi, Türkiye'de bulunan yaklaşık altmış bin Bulgar vatandaşını, Bulgaristan'da gerçekleşecek genel seçim için Dost Partisine yönlendirmekle suçlamıştır. Bu durum Bulgaristan için Türkiye'nin Bulgaristan iç işlerine müdahalesi olarak algılanmış ve hükümet, Bulgaristan Ankara Büyükelçisi Nadejda Neynski'yi başkent Sofya' ya çağırmıştır.[82] Bununla birlikte daha sonra, yine mart ayında yapılacak seçimler öncesi bir grup protestocu, Türkiye'de bulunan çifte vatandaşların oy vermesini engellemek amacıyla Kapıkule Sınır Kapısı'nın karşısındaki Kapitan Andreevo Sınır Kapısı, Hamzabeyli Sınır Kapısı ve karşısındaki Lesovo Sınır Kapısı, Kırklareli Dereköy Sınır Kapısı karşısındaki Malkotırnovo Sınır kapısı girişlerinde eylem yapmış ve Türkiye'de yaşayan çifte vatandaşlara zor anlar yaşatmışlardır.[83] Bu sırada eylemcileri görüntülemek isteyen Türk gazetecilerin Bulgaristan'a girişlerine izin verilmemiş, seçmenler ise güvenlik gerekçesiyle bekletilerek, sınırı yürüyerek geçmek zorunda kalmışlardır.[84] Sorun, var olan ikili ilişkileri zedeleyecek nitelikte olmamakla birlikte gündemi meşgul eden bir sorundur.

Seçimler hakkında Erdoğan, Bulgaristan'a huzurlu, açık ve şeffaf şekilde sonuçlanacak bir seçim dilerken, Bulgaristan Türklerine yapılan baskıdan duyduğu

---

[81] http://www.aljazeera.com.tr/haber/yildirimdan-bulgaristana-hukuki-guvence (06.05.2017)
[82] http://www.aljazeera.com.tr/haber/bulgaristan-ankara-buyukelcisini-geri-cagirdi (06.05.2017)
[83] http://www.aljazeera.com.tr/haber/bulgaristanda-turkler-oy-kullanmaya-gelmesin-eylemi (06.05.2017)
[84] http://www.aljazeera.com.tr/haber/bulgaristandan-turklere-engel (06.05.2017)

üzüntüyü dile getirmiştir. Erdoğan, Bulgaristan'ın konu ile ilgili davranışını, demokrasi ve AB müktesebatı ile çelişir bulduğunu ifade etmiştir. Bu söyleme karşılık Bulgaristan Cumhurbaşkanı Rumen Radev;

> *"Bulgaristan demokrasi dersi vermediği gibi, demokrasi dersi de almaz; özellikle hukukun üstünlüğüne saygı duymayan ülkelerden. Sizi temin ederim ki, Bulgaristan'daki seçim sorunsuz geçecek. Bulgaristan başkalarının duygularına göre değil, hukuka göre hareket eden bir Avrupa ülkesidir."*[85]

şeklinde çıkış yapmıştır.

İlişkilerde bir diğer gelişme ise iki ülke sınırı arasındaki karayolu taşımacılığında yaşanan sıkıntıların giderilmesine yönelik olmuştur. Ankara'da yapılan bir toplantıda, Bulgaristan ile Türkiye'nin Ulaştırma Bakanları Temsilcileri yer almış ve iki ülke arasında halen yürürlükte olan 1977 tarihli Yük Taşımacılığı Protokolü'nün yenilenmesi yönünde karar almışlardır.[86]

Bulgaristan ile Türkiye ilişkileri geçmişten günümüze dalgalı seyir halindedir. İnişli çıkışlı olan bu ilişkilerin sebepleri olarak uluslararası sistemin zaman içerisinde değişimi ve iki ülkenin bu değişime verdikleri farklı geri dönütler, zaman içerisinde iki ülkenin siyasi yapısını belirleyen sistemlerin farklılığı, ulus devlet kaygısı içerisinde Bulgaristan vatandaşı Türklerin Bulgaristan açısından yarattığı kaygı ortaya çıkmaktadır.

Bunlarla beraber, son dönemlerde Bulgaristan'da hükümetin uzun süre istikrarını koruyamamış oluşu, Bulgaristan'ın iç politikasını olumsuz şekillendiren bir unsur olduğu gibi, Türkiye ile olan ilişkilerini ve ülkede bulunan Türk azınlığın durumunu doğrudan etkilemiştir. Bulgaristan'daki bu siyasi istikrarsızlığa karşın, hükümet yetkililerinin Türkiye ile olan ilişkilere yönelik sergilediği olumlu ya da olumsuz tavır, var olan ilişkileri tazelemiş ya da gerginleştirmiştir.

---

[85] http://www.aljazeera.com.tr/haber/radevden-erdogana-tepki (06.05.2017)

[86] https://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/2014_02_21/turkiye-bulgaristan-iliskileri-nereye-gidiyor/ (08.05.2017)

Bulgaristan, Türkiye ile ilişkileri değişken kılan birçok unsuru karakterinde barındırmıştır. Bu bağlamda zaman zaman hükümet yetkililerinin Türkiye'ye karşı negatif tutumu ve Türkiye'nin geçmiş politikalarına yönelik taraflı söylemleri olmuş, Bulgaristan, Türkiye'nin Batı ve Batılı uluslararası örgütlerle olan ilişkilerini Bulgaristan ilişkileri için araç haline getirmeye yeltenmiştir.

Türkiye, Bulgaristan'ın ilişkilerdeki dalgalı ruh halinin ilişkileri zedelemesine pek de izin vermemiştir ancak sadece Bulgaristan'da yaşayan Türkler Bulgaristan ile ilişkilerde Türkiye'nin hassas noktası olmuştur. Bulgaristan Türklerine yönelik saldırılar, yapılmaya çalışılan dil, din ve kimlik asimilasyonuna ilişkin Türkiye Bulgaristan'a net tavrını belli etmiştir. Bu durumun günümüzde hafiflediğini söylemekle birlikte, azınlık üzerindeki travmanın süregeldiğini belirtmek gerekir. Türk azınlıkların yaşadığı travmatik olaylar, Bulgaristan demokrasisinin henüz olgunlaşmamış olduğuna pekala delil niteliğindedir.

2000'li yıllarla birlikte ilişkilerin dengede tutulması başarılabilmiştir. İki ülke arasında ilişkilerin yaşanan gerginlikler ile ilerlemesinden ziyade, bu dönemde artık var olan sorunlar tespit edilmiş ve çözüm yolunda atım atma yoluna gidilmiştir.

## 1.3. BULGARİSTAN'IN MÜSLÜMAN-TÜRK AZINLIĞA YÖNELİK POLİTİKALARI

Bulgaristan halkını oluşturan önemli parçalardan birisi kuşkusuz ülke içindeki Müslüman azınlıklardır. Konuyla ilgili kaynaklarda 93 Harbi diye de bilinen 1877-1878 Türk-Rus savaşında da 1912-1913 Balkan Savaşlarında da bu azınlıklar çoğunluk grupla aynı potada eritilmeye çalışılmıştır. Ancak azınlıkların haklarının koruyup gözetilmesi ihtiyacı, ülke içinde etnik ve dini kimliklerinin reddi ve çoğunluğa tam anlamıyla asimilasyon politikaları Bulgaristan'da Jivkov dönemi ile başlar. 1956 yılında Todor Jivkov'un Bulgaristan Komünist Partisi (BKP) Genel Sekreteri olarak göreve başlamasıyla birlikte, Bulgaristan'da azınlıklar ile ilgili siyasal ve tarihi gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Sovyetlere olan yakınlığı ile birlikte kendisine ekonomik yönden, sanayileşme ve toplumsal refah yönünden fayda

sağlayan Bulgaristan, özellikle de 1962-1971 yıllarında Jivkov'un Başbakanlığı döneminde hızla gelişme göstermiştir.

Jivkov, Sovyetler Birliği ile kurmuş olduğu ikili iyi ilişkiler sayesinde, BKP içinde olumlu bir izlenime sahip olmuş ve Sovyetlerin de güvenini kazanmıştır. Sovyetlere karşı bu sıkı sadakat ve bağlılığına karşılık, Bulgaristan'a maddi bazı avantajlar kazandıran Jivkov, Bulgaristan ekonomisini kalkındırmaya yönelik olarak kömür, petrol, elektrik ithalatlarını çok uygun fiyata gerçekleştirilmesini ve birtakım teknolojik aletlerinin piyasa fiyatlarının çok altında temin edilmesini sağlamıştır.[87]

Ancak bu alanlarda olumlu gelişmeler, ülkede bulunan azınlıklar açısından da olumlu seyir halinde olmamış; tersine, Bulgaristan'da Müslümanlara ve Türklere yönelik etnik politikalarda radikal sertleşmeler görülmüştür. Bu politikalara örnek olarak, eğitim alanında okullarda Türkçe derslerinin önce seçmeli ders olarak düzenlenmesi ve kısa zaman sonra temelli kaldırılması, sırf Türkçe dilinde yayınlanan gazete ve dergilerin kaldırılması, Türklerin yoğun olarak varlıklarını sürdürdükleri bölgelere yüksek ücretle Bulgar öğretmenlerin atanması, dini alanda müftülüklerde çalışan Müslüman din adamlarının sayısının azaltılması, yeni camilerin inşasına izin verilmemesi, Müslüman erkek çocukların sünnet edilmesinin yasaklanması verilebilir.[88] Hatta bu radikal sertleşmeyi detaylıca tarif etmek adına denilebilir ki, camilerin minareleri yıkılmış, duvarlarındaki ayetler boya badana ile kapatılmış, Hz.İsa ve Meryem Ana tasvirleri camilerin duvarlarına işlenmiştir. Hiç Hıristiyan dinine mensup birey yaşamayan Müslüman Türk köylerine bile devlet eliyle gönderilen papazlar, halkı Hıristiyan ayinlerine katılım konusunda ikna etmeye ve/veya zorlamaya çabalamışlardır. Halkın dini geleneklerinin yozlaştırılması, Bulgarlaştırma politikasının temel adımlarından biri olarak kabul görülmüştür.[89]

---

[87] Ömer E. Lütem, *Türk - Bulgar İlişkileri 1983 - 1989,* cilt 1, 1983-1985, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s.29

[88] Emin Atasoy, *Asimilasyon Çemberindeki Bulgaristan Müslümanları,* Beta Yayıncılık, Şubat 2018, s.125-126

[89] M.Türker Acaroğlu, *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar*, Cilt:1, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007, s.124

Bu politikalar, Jivkov'un ülkede tek baskın otoriter güç olduğu döneme denk gelir. Aynı zamanda araştırmacılar tarafından da Bulgaristan Türklerine karşı hazırlanan *Yeniden Doğuş Süreci*[90*]ne zemin hazırlayan etmenler bu döneme rastlamaktadır. Bu politika, tamamen Bulgaristan Türklerinin etnik, dini, dilsel, kültürel özelliklerini yozlaştırmaya ve Bulgarlaştırmaya yönelik olup, Türk azınlıkların sözde "esas" kimliklerini onlara geri kazandırmaya çalışmaktadır. Devletçe hazırlanan Yeniden Doğuş Süreci'ne göre, Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan üzerindeki 500 yılı aşkın hakimiyetiyle birlikte Bulgar kökenli vatandaşlar, kendi kimliklerini, özlerini kaybetmiştir. Osmanlı Devleti'nin esaretinden kurtulan Bulgaristan, artık soya dönüş süreciyle birlikte zorla kimlikleri ve dinleri değiştirilen bu Türkleşmiş ve Müslümanlaşmış vatandaşlarını sosyalist dönemde geri kazanma gayretine girmiştir. Bu politikanın ilk temelleri ise işte bu dönemlerde atılmış, Türklerin ve Müslümanların hak ve özgürleri kısıtlanırken bir nevi köklü asimilasyon politikalarının denemeleri yapılmıştır.[91]

Yukarda bahsedilen dönemde Bulgaristan'da isim değiştirme ve Bulgarlaştırma ile ilgili çıkan ilk haberler Kırcaali'den alınmaktaydı ve öncelikle Pomaklara uygulanarak, politikanın olası sonuçlarının değerlendirilmesine ışık tutması sağlanmıştı, denilebilir. Özellikle Pomaklar üzerinde ilk asimilasyon denemelerini yapan dönemin Bulgaristan hükümeti, planlanan bir sonraki asimilasyon sürecinde bu sonuçlara göre hareket etmek istemiştir. Özellikle 1960-1976 yılları arasında yaklaşık 200.000 Müslüman Pomak, 1981-1983 yıllarında ise Türkçe konuşan çingeneler isimlerini Bulgar isimleriyle değiştirmek zorunda bırakılmıştır. Pomakların yoğun olarak yaşadığı yerlerde dini okulların ve camilerin kapatılmasına tekrar başlanmış ve oruç tutmak, erkek çocukların sünnet edilmesi gibi dini kuralların uygulanması yasaklanmıştır.[92]

Kırcaali'de Müslüman Türkler, çeşitli sebeplerle isim değiştirmeye ikna edilmeye çalışılmış, bazen de zorlanmıştır. Aynı zamanda Pomak kökenli olan ve

---

[90*] "Vazroditelen Protses". Yeniden doğuş. Soya dönüş.

[91] *a.g.e.* s.127-128

[92] Birgül, Demirtaş Ceyhun, *Bulgaristan'la Yeni Dönem Soğuk Savaş Sonrası Ankara-Sofya İlişkileri,* Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2001, s.23

Bulgaristan vatandaşı ile evli olan Türkler için de bu evlilikleri sebep gösterilerek Türk isimlerinden vazgeçip Bulgar isimlerinin verilmesi uygun görülmüştür. Ya da kişinin şecereleri ve kökenleri araştırılarak ailede geçmişten gelen bir Pomaklık bağı varsa, bu durum kişinin de Pomak sayılmasına ve dolaylı olarak Türk isminden vazgeçip Bulgar ismi almaya zorlanmasına yetmekteydi. Bunların haricinde, herhangi bir işi veya alması gereken bir belgesi sebebiyle Bulgaristan resmi kurumlarını ziyaret eden Türkler, bu kurumlarda istedikleri belgeleri alabilmek için isim değiştirme şartı ile karşı karşıya kalıyorlardı veya Türkiye'ye turistik amaçlı gitmek istediğini söyleyen Türkler, pasaport işlemleri sırasında Türk isimlerini Bulgar bir isim ile değiştirmek zorunda bırakılıyorlardı.[93]

Bu etnik ve kültürel asimilasyon politikaları, 1980-1984 yıllarında da devam etmiştir. Daha öncesinde Müslüman-Türk azınlığın kültürel, siyasal hakları yalnızca kısıtlanırken bu dönemde tamamen ellerinden alınmıştır. Artan baskı ve zulüm uygulamaları, Bulgaristan'daki Türklerin çoğu hakkının ihlal edilmesine sebep olmuştur. Müslümanlığı çağrıştıran kıyafetlerin yasaklanması, eğitim kurumlarında Türkçe konuşmanın, Türkçe tiyatroların ve kitapların yasaklanması, sınır bölgelerinde gerçekleşen Türk göçlerinin engellenmesi, Türkiye'den yapılan radyo yayınlarının engellenmesi, Bulgaristan'dan Türkiye'ye giden ve gelen mektupların okunması ve sansürlenmesi bu dönemdeki uygulamalara örnektir.[94]

Dönemin Bulgaristan hükümetlerinin ve BKP yöneticilerinin ülkedeki Türk ve Müslüman grupları Bulgarlaştırmaya ve ülkede homojen, sosyalist bir Bulgar ulusu yaratmaya çabalamalarının bilançosu Türkler ve diğer Müslüman gruplar için ağır olmuş, sonuçları bu azınlıklara yansımıştır.

Bulgaristan hükümetini ve BKP'yi bu baskı ve zulüm politikalarına iten sebepler incelenecek olursa, bu sebeplerin bir tanesi ülkedeki Türklerin nüfusunun hızla artışı ve özellikle Türklerin yoğun olduğu sınır bölgelerinde Bulgar nüfusunun Türk nüfusuna oranla azalma göstermesidir.[95] Bu dönemde, Bulgaristan nüfusunun

---

[93] Ömer E. Lütem, *Türk - Bulgar İlişkileri 1983 - 1989,* s.159
[94] Emin Atasoy, *Asimilasyon Çemberindeki Bulgaristan Müslümanları,* s.133
[95] *a.g.e,*s.136

doğum oranları ve nüfus artış hızlarında belirgin bir düşüş yaşanmış ve ülke ulusal anlamda bu demografik azalmayı hissetmiştir.[96]

Özellikle 1956 yılından itibaren Bulgar nüfusu karşısında hızla artan Müslüman nüfusu, Bulgar hükümeti tarafından doğrulanmamış ve aksine otuz yıllık bir süreç içerisinde Müslüman nüfusun değişmeksizin kaldığı yönünde rakamlar verilmiştir. Oysa ki 1950'li yıllardan 1990'lı yıllara doğru Müslüman Türklerin doğum oranlarında ve ailelerindeki toplam çocuk sayısında ciddi bir artış söz konusudur. Hatta öyle ki, 1978-1979 yıllarında ise doğum oranlarında görece artışı sağlamak adına Bulgaristan'ın Deliorman (Silistre-Tutrakan) bölgesinde toplanan bir grup genç, civardaki Türk köylerini ziyaret edip, köydeki erkek ve kızları erkenden evlendirmeye ikna etmeye çabalamıştır.[97] Yüksek doğum oranına sahip Türk nüfus, zaten yüzölçümü olarak küçük bir ülke olan Bulgaristan'da bir güvenlik ve sınır kaygısı oluşturmuş, Türkler demografik tehdit olarak algılanmıştır. Türklerin yoğun oldukları bölgelerde kendilerine özerklik talep edebilecekleri, ülkenin sınırlarını değiştirebilecekleri düşünülmüştür.

Türk nüfusun ülke içindeki demografik üstünlüğünün yanı sıra Bulgaristan hükümetini endişelendiren bir başka husus, devletin tarım faaliyetlerini yürüttüğü bölgelerin çoğunlukla Türk yerleşimleri oluşudur. Dobruca ve Kırcaali bölgelerinde sıkça üretilen tütün ve buğday gibi tarım ürünlerinin Türk nüfusun tekelinde olması, Bulgaristan hükümetinde kaygı oluşturmuş, bu yerlerin Türk nüfusunun kontrolünden almak gerekliliği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. BKP, ülkede Bulgarca dilinden başka bir dil konuşulmasını, geleneksel yaşam biçiminin yürütülmesini, çoğunluktan farklılaşan bir azınlığın varlığını, İslam dinine olan bağlılığı ülkenin çağdaşlaşması için bir engel olarak görmekteydi. Partiye göre, homojen ve sosyalist bir ulus, sanayileşmiş bir toplum, çağdaşlaşmak için vazgeçilemez şartlardı. Oysa ki Türk azınlık geçimini ağırlıklı olarak tarımdan sağlayan geleneksel bir toplumdu. İslamiyet dinini benimsemişti, Türkçe konuşuyordu, bir arada yaşayan bir toplumdu. Bu

---

[96] Emin Atasoy, "Postsosyalist Dönemde Bulgaristan'da Yaşanan Demografik Kriz ve Yansımaları", *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 12, Yıl 8, s.7

[97] Kemal H. Karpat, *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik,* Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s.286

sebeplerle Müslüman Türk azınlığı pekala bu "çağdaşlaşma" yolunda bir engel olarak görülmüştür ve dolaylı olarak da asimilasyon uygulamalarını başlatmak hükümet için gerekli olmuştur.[98]

Tüm bunlarla birlikte, Bulgaristan'ın Türk azınlığa yönelik asimilasyon politikalarına yön veren bir olay da Türkiye'nin dış politikası ile ilgilidir. Kıbrıs adasındaki tırmanan gerginlik ve adadaki Rumların Türklere gösterdiği baskı ve şiddetin ivme kazanması, 1974 yılında Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunmasını beraberinde getirmiştir. Bu durumda, Türkiye ile ortak bir sınırı paylaşan Bulgaristan'ın Türk sınırına en yakın bölgelerinde (Kırcali, Haskova gibi) Türklerin yoğun olarak yaşaması, ilerleyen dönemde Bulgaristan'ın sınır güvenliğine karşı bir tehdit olabileceği ihtimalini doğurmuş, Türkiye'nin ilerde bu bölgeleri de kendi topraklarına katabileceği korkusunu Bulgaristan hükümetine hissettirmiştir. Bu hassasiyet de azınlığın asimilasyonuna bir başka gerekçedir.[99]

Söz konusu asimilasyon girişimlerine Türkiye Cumhuriyeti devletinin tepkisi ise olması gerekenden geç olmuş, ülkeler arasındaki ikili iyi ilişkilerin peşinden Bulgaristan'daki Türk azınlığa yönelik bu baskı ve şiddet yönelimleri haliyle Ankara'yı şaşırtmıştır. Önceleri, bu durumu yabancı basının gerçekçi olmayan ve biraz da abartılı haberleri olarak yorumlayan Türkiye, Bulgaristan ile olumlu diplomatik ilişkilerine devam etmiş, dönemin Bulgaristan Dışişleri Bakanı Petır Mladenov 12-13 Temmuz 1984'de Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Yine aynı yıl, Bulgaristan'da düzenlenen Bulgar komünist rejiminin 40.yılı kutlamalarına devlet bakanı yollayan ülkelerden biri de Türkiye olmuştur.[100]

1983-1989 yılları arasında Bulgaristan'da görev yapan emekli Türk Büyükelçi Ömer Engin Lütem, Türkiye'nin o dönem Bulgaristan ile ilişkilerini Bulgaristan'daki Türk azınlıklar açısından değerlendirmiş ve şu yorumda bulunmuştur:

---

[98] Ali Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclis'e Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı,* İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.309-310

[99] *a.g.e.* s.309

[100] Birgül, Demirtaş Ceyhun, *Bulgaristan'la Yeni Dönem Soğuk Savaş Sonrası...* s.24-25

> *"Bulgarlarca bir zaaf alameti olarak yorumlanabilecek bu davranışımız yerine Mladenov'un bu ziyaretini açıkça soydaşlarımızın durumuna bağlayarak, kabul etmeseydik ve bizi hiç ilgilendirmeyen 40.yıl törenlerine, yine soydaşlarımızla irtibat kurarak, katılmasaydık Bulgarların o yıl sonunda isim değiştirme kampanyasını başlatabilmeleri pek mümkün olamazdı. Zira bu gibi jestler, isimler değiştirilmeye kalkılırsa Türkiye'nin tepkisinin sert olacağını göstereceğinden caydırıcı bir rol oynayabilirdi."*[101]

Bu durumda Bulgaristan, Türkiye ile iyi ilişkilerini ve Türkiye'nin Bulgaristan ile olan ilişkilerinin sakin nabzını fırsat bilmiş ve Bulgaristan Türklerine yönelik isim değiştirme ve Bulgarlaştırma politikalarına ivme kazandırmıştır. Bu asimilasyon girişimleri, Türkler üzerinde beklenilen etkiyi yaratmamış, sonucu da Bulgaristan hükümeti ve BKP yöneticilerinin beklediğinin tersi yönde olmuştur. Tahmin edilenin aksine, Türklere isim değişikliği için yapılan baskılar, onların esas Bulgar kökenli olduğu ve esas kimliğini kaybettikleri iddiasıyla yapılan asimilasyon girişimleri başarısız olmuştur. Türk azınlık ülke içerisinde örgütlenmiş ve bu politikalar Türklerin milliyetçi duygularının kabarmasına, eylemler ve protestolar düzenlemelerine, daha fazla direnmelerine ve etnik kimliklerini koruma çabası içine girmelerine sebep olmuştur.

Bulgaristan Hükümeti ise bu duruma daha fazla baskıyla karşılık vermiş, en sonunda da 20 Ağustos 1989 tarihinde aniden yaklaşık 310.000 Türkü, Bulgaristan'ı terk etmeye ve Türkiye'ye sığınmaya zorlamıştır. Yukarıda daha önce açıklanan *89 göçü* ile Türk azınlık, Türkiye'ye planlı bir şekilde göç edememiş, Bulgaristan'daki eşyalarını ve diğer aile fertlerini yanlarına almalarına ve hazırlık yapmalarına fırsat verilmemiştir. Bunların yanı sıra Türkiye de birden bire bu denli insanın göç etmesine karşı hazırlıksız yakalanmış ve göçü planlı hale getirebilmek ve Bulgaristan Türklerinin biraz da zaman kazanabilmek adına sınır kapılarını kapatmıştır.[102]

Bulgaristan bu girişimiyle, 500.000 ile 600.000 arası Türkü Bulgaristan'dan ayırmayı planlayarak kendisine avantaj sağlamayı hedeflemiş, ama hedeflerinin altında olan sayıda Müslüman Türkü ülke dışı edebilmiştir. Hükümet, ülkede kalan Müslüman Türkleri sayıca ifade ederken yine objektif olmayan istatistiklerine

---

101 *a.g.e.* s.25

102 Kemal H. Karpat, *Balkanlarda Osmanlı Mirası...* s.288-290

başvurarak, ülkede Türkler ile ilgili yanlış verilerin kabul edilmesini amaçlamıştır. Bu sayede, ülkedeki mevcut Türklerin sınır dışı edildiklerini ve ülkede hiç Türk olmadığını savunabilmeyi, ülke içinde kalan Türklere karşı da asimilasyon ve Bulgarlaştırma/Hıristiyanlaştırma politikalarını arttırarak devam ettirmeyi istemiştir. Ancak durum planlananın aksine bu faşist ve milliyetçi politikadan şaşmış ve Türkiye'nin sınırını göçe kapatmasıyla birlikte 15 Haziran 1989 tarihinde dönemin Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Komisyonu Başkanı Dennis de Concini, Amerikan Senatosu'nda Bulgaristan'ı uyguladığı azınlık politikalarından ötürü kınamıştır. Yine aynı şekilde Komitenin Eş Başkanı Steny H. Hoyer ve Stephen Solarz Temsilciler Meclisi'nde Bulgaristan'ı kınayan eş zamanlı kararlar ve Bulgaristan'ın 1950'li dönemlerden 1980'li dönemlere konu ile ilgili 1968 yılında iki ülke arasında imzalanan Göç Anlaşması'nın yanısıra; Birleşmiş Milletler Kurucu Antlaşması, Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme, Irk Ayrımını Bütün Şekilleri ile Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Helsinki Nihai Senedi gibi birçok antlaşma ve sözleşmeyle Bulgaristan'daki Türk azınlıkların haklarını uluslararası düzeyde koruma altına alan çeşitli uluslararası anlaşmaları ihlal ettiğine karar getirmiştir.[103]

Konu ile ilgili Bulgaristan'da Müslüman Türk azınlığa yönelik uygulanan baskının, asimilasyon ve Bulgarlaştırma/Hıristiyanlaştırma politikalarına delil olabilecek kişilerin isimlerinin ve soyisimlerinin değiştirilmesi gibi uygulamaların boyutuna yönelik Türkiye'deki 15 Şubat 1985 tarihli Milliyet Gazetesi'nin haberine yer vermek uygun olur. Bulgaristan'da Rusçuk kentindeki Müslüman bir Türkün Türkiye'ye hareket eden bir tır ile Türkiye'deki ağabeyine yolladığı mektup maruz kalınan asimilasyon politikalarının boyutlarını ve bunların azınlık mensupları tarafından nasıl algılandığını açıkça ortaya koymaktadır. açıklamaktadır. Mektup şöyledir;

> *"Ağabey, burada hayli değişiklikler oldu. Yeni yıldan sonra Güney Bulgaristan'da olan hadiseler bizde de 24 ve 25 Ocak 1985 günlerinde oldu. Bir tek Türk adı kalmayınca [kalmayıncaya kadar] bizi defterden sildiler*

[103] *a.g.e.* s.293-294

*desem yalan olmaz. Elimizde bir şey olmayınca ve bir kimseden imdat alamayınca, kanımız göllere, gözyaşlarımız sellere karıştı. İnşallah her şey doğrulur. Bakalım, ilerde ne olacak. Kalemle, kaşık çatalla olacak iş değil. Annesini kurban olarak eliyle götüren oğullardan birisi de benim. Eve gelip, toplayıp götürüyorlar. Çok daha fena işler bile oluyor. Bir gözünüzle görmüş olsaydınız. Ne felaket... Kardeşin."*[104]

Anlatılan dönemde hükümet, aslını yitirmiş ve Türkleşmiş Bulgar olarak gördüğı Bulgaristan Türkleri hakkında yukarıda anlatılan Yeniden Doğuş Süreci ve isim değiştirme politikalarını yürütürken, aslında Bulgar sosyalist ideolojisini de çarpıtmış ve Türk azınlıklara bakışta derin ikilemler oluşturmuştur. Şöyle ki; hükümetin özünü yitirmiş Bulgar etnik kimliğe sahip olarak saydığı Türkler, hem milli birlik ve beraberliği bozucu bir tehdit olarak görülmüş, belirli bölgelerde Bulgar nüfustan sayıca fazla olmalarından dolayı kaygılanılmış; hem de Türklerin sözde Bulgar kimliğini de ön plana koyarak ortak etnik kimliğe sahip, homojen, aynı soydan ve kültürden oluşan bir ulus yaratmaya çalışılmıştır. Bu iki farkı tutum Türklere karşı bakış açısının da tutarsızlığını gözler önüne sermekte, var olan problemin çözümünü güçleştirmektedir.[105]

1985 yılında Mihail Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'nde iktidara gelmesi ile birlikte Sovyet Rusya'nın iç ve dış politikalarında değişiklikler ortaya çıkmıştır. Gorbaçov ile birlikte ortaya çıkan "glasnost" (açıklık) ve "perestroyka" (şeffaflık) politikaları ile birlikte ülkenin yapısında çözülmeler olmuş ve bu durum ülkede demokrasi ve özgürlük kavramlarının daha fazla öne çıkmasını sağlamıştır. Liberal, demokratik ve özgürlükçü politikalar yürütmeye başlayan Rusya ile baskıcı, otoriter Bulgaristan'ın yolları bu dönemle birlikte ayrılmış ve Jivkov daha önceki dönemlerde olduğu gibi arkasına Rusya'nın desteğini alamamış, iki ülke arasında yıllardır süregelen siyasi ve ideolojik uyum bu dönemle birlikte son bulmuştur.[106] Bu durum Bulgaristan'ı uluslararası arenada yalnız bırakmış, Rusya'nın ardından Amerika ile gerilen ilişkiler Bulgaristan'ı ticari yönden, gümrük yönünden, uluslararası prestij yönünden ciddi kayıplara itmiştir. Kısmen Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel

---

[104] Bilal N. Şimşir, *Türk Basınında Bulgaristan Türkleri OCAK-NİSAN 1985,* Başbakanlık Basımevi, Ankara 1985, s.198

[105] Emin Atasoy, *Asimilasyon Çemberindeki Bulgaristan Müslümanları,..* s.144

[106] *a.g.e* s.150

Anlaşması'na tam üyelik elde etme şansı elde eden ve ticari olarak batılı devletlerin piyasalarına girebilme, batılı teknolojiyi elde edebilme imkanına yakınlaşan Bulgaristan, uyguladığı asimilasyon politikalarının ve yanlış zamanda yürüttüğü yanlış dış politikalarının sebebi olarak kendisine muhalefet kazandırmıştır.[107]

Yukarıda detaylıca bahsedildiği gibi, Bulgaristan'ın geçmişten günümüze Müslüman azınlığa yönelik yürüttüğü politikalar, Sünni, Alevi ya da Bektaşi fark etmeksizin tüm İslam dinine mensup kişilere ve gruplara yönelik gerçekleşmiştir. Bunun sebebine açıklık getirmek ve Bulgaristan'da Bektaşiliğin siyasi yönünü açıklığa kavuşturup Sünni inançtan ayrı olarak sınırlarını belirleyebilmek adına Christoph Giesel'in araştırmasını gözden geçirmek yerinde olacaktır.

Giesel, Alevi-Bektaşilerin[108*] Bulgaristan'da ayrı bir inanç grubu olarak ele alınıp Sofya Hükümetine ayrı bir dini cemaat oluşumu olarak tanınmak için başvurmamasının sosyal, psikolojik, hukuki sebepleri olduğunu belirtmektedir. Durumu detaylıca inceleyen Giesel'e göre, yukarıda bahsedilen azınlık politikalarının yıkıcı etkilerine karşı Alevi-Bektaşilerin hak ve özgürlüklerini koruyanlar, onları temsil edenler Sünni-Türk sivil toplum kuruluşları olmuştur. Bu sebeple eğer dini bir cemaat olarak Ortodoks Sünni gruptan ayrılmayı talep eden Alevi-Bektaşiler, çeşitli hukuki süreçlere hakim olmadıklarından, yeterli maddi kaynaklara sahip olmadıklarından ötürü hak ve özgürlük mücadelelerini Hıristiyan Bulgar halka karşı yürütemeyecek ve belki de geçmişte bu sivil toplum kuruluşlarının mücadelesi ile kazandıkları hak ve özgürlüklerinden de feragat etmek zorunda kalacaklardır.[109]

Giesel, araştırmasında Alevi-Bektaşilerin Hıristiyan Bulgar hükümete karşı Sünni Müslümanlarla işbirliği ve uyum içerisinde olduğunu, Türk kimliklerinin onları ortak bir çıkar doğrultusunda işbirliğine götürdüğünü, bir bütünlük sağladıklarını ancak biraz daha yakından incelendiklerinde dışarıya karşı takiye stratejisi

---

[107] Kemal H. Karpat, *Balkanlarda Osmanlı Mirası...* s.294

[108*] Giesel Bektaşi yerine Alevi-Bektaşi tanımlamasını yapıyor.

[109] Christoph Giesel, "Aktuelle Verbreitung Sowie Rechtliche und Politisch-Soziale Situationen, Bedingungen und Probleme der Aleviten, Bektaschi und Anderer Heterodox Beeinflusster Sufi-Orden in Südosteuropa", Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, Cilt 8, SAYI 2, HAZİRAN 2017 s.26, 02.05.2019 tarihinde Çev. Prof. Dr. Burak Gümüş.

güttüklerini, kimliklerini dış aktörlerden gizli tuttuklarını gözlemlemiştir. Bu durum her iki grup tarafından da verilmiş ortak bir karardır. Çünkü Alevi-Bektaşi ve Sünni Müslüman grubun birbirinden ayrılıkçı hareketlere yönelmesi her iki grubu da Hıristiyan Bulgar halka ve hükümete karşı zayıf duruma düşürmesinin ve ortak çıkarların yitirilmesinin endişesini her iki grup da yaşamaktadır.

Alevi-Bektaşiler, Bulgaristan'da ayrı bir inanç olarak kaydedilmeyip resmen tanınmadıklarından ötürü, ülkedeki tüm Müslümanların ortak temsilcisi ve Sünni Müslümanların yönetiminde olan, yerel düzeyde çalışan, devlet kurumuna sahip nitelikleri olan Yüksek Müftülük Kurumu'na bağlıdırlar. Bu kurum, etnik kimlik ve mezhepsel aidiyet şartı gözetmeksizin tüm Müslümanların temsilcisi olarak Bulgaristan'da yer alan ve günümüzde de faaliyetlerine devam eden bir kurumdur. Hukuki, dini, siyasi, idari açıdan tüm Müslüman kişi ve grupları olduğu gibi Alevi-Bektaşileri de bu kurum temsil etmektedir. Bu kurum, Alevi-Bektaşileri temsil ederken, onların bir takım özel niteliklerinin (geleneklerinin, inanç ritüellerinin) kaybolmasına sebebiyet vermektedir. Örneğin homojen olarak dağılmış Alevi-Bektaşilerin ikamet ettiği bölgelerde camilerin yapılması, Müslüman çocuklarının dini okullara ve Kur'an kursu gibi dini eğitimlere yollanması şartlarının konulması gibi durumlar, bu kayıpların sebebine örnektir.[110]

Bununla birlikte Bulgaristan'da Alevi-Bektaşilerle doğrudan etkileşime geçen bir başka kurum, yukarıda daha önce de yer verdiğimiz Türklerin azınlık partisi olan HÖH'dür. Parti, çıkarlarını gözetmeye yönelik bir siyasi politika izlediğinden ötürü Sünni Müslümanlar ile Alevi-Bektaşiler arasında bir ayrışma istememektedir. HÖH yapılanması, sadece bir kesimin değil tüm Müslüman Türklerin temsilciliğini istediğinden ve bu tip bir ayrışmanın Bulgaristan içinde Müslümanların bölünmesine ve dolayısıyla cephenin/çıkarların bölünmesine yol açacağından dolayı iki grup arasında iyi ilişkilerin sürmesini temenni etmiştir. Özellikle 2004 yılından itibaren

[110] Christoph Giesel, a.g.e., s. 25-26."Aktuelle Verbreitung Sowie Rechtliche und Politisch-Soziale Situationen, Bedingungen und Probleme der Aleviten, Bektaschi und Anderer Heterodox Beeinflusster Sufi-Orden in Südosteuropa", Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, , Cilt 8, SAYI 2, Haziran 2017 s.25-26, 02.05.2019 tarihinde Çev. Prof. Dr. Burak Gümüş.

Ahmet Doğan önderliğindeki HÖH, parti yapılanmasında Alevi-Bektaşilere de yer vermeye çabalamış, onları Sünni Müslüman grubun baskısından uzak tutmaya çalışmıştır. Hatta öyle ki, partinin içindeki iki kanattan Sünni Müslümanlığa sempati duyan kanada mensup kişilere bu sebepten ötürü disiplin soruşturmaları açılmıştır. Diğer kanat olan Türkçü-Laik kanat ise Alevi-Bektaşileri İslam içinde kendine has bir unsur olarak kabul etmiştir.. Hatta partide Alevi-Bektaşilere temsilcilik, koltuk verilmiş ve bazı kültür yerlerinin (burada cemevlerinden bahsediliyor) yapılmasına yardımcı olmak gibi önemli adımlar atılmıştır.[111]

Dolayısıyla Giesel'in araştırmalarından da anlaşılıyor ki, Bulgaristan'da Müslümanlar arasında hukuki, idari, sosyal, dini kaygılardan ötürü Alevi-Sünni sürtüşmesi yerine "Türk" kimliğiyle ortak paydada buluşmak gerekliliği düşüncesi hakimdir. Her iki kutup da sahip oldukları hak ve özgürlüklerden, hükümette temsil edilmek/edilememek kaygılarından, Hıristiyan Bulgar halkın ve hükümetin çıkarları doğrultusunda piyon haline gelmekten endişe duyduklarından ötürü birbirlerine karşı toleranslı ve Hıristiyan Bulgar kesim ile olana nazaran daha iyi ilişkilere sahiplerdir.

[111] Christoph Giesel, "Aktuelle Verbreitung Sowie Rechtliche und Politisch-Soziale Situationen, Bedingungen und Probleme der Aleviten, Bektaschi und Anderer Heterodox Beeinflusster Sufi-Orden in Südosteuropa", Elektronik SİyasetBilimi Araştırmaları Dergisi, Cilt 8, Sayı 2, Haziran 2017, s.26, 02.05.2019 tarihinde Çev. Prof. Dr. Burak Gümüş.

# İKİNCİ BÖLÜM
# BEKTAŞİLİK VE BALKANLARDA BEKTAŞİLİĞE YÖN VERENLER

## 2.1. BEKTAŞİLİK ÜZERİNE

Bektaşilik, Osmanlı Devleti'nin özellikle Balkanlardaki politikasında aktif rol oynamış bir kimliktir. Osmanlı'nın Balkanlardaki gelişmelerini, fethettiği yeni bölgeleri ve coğrafyaları etkisi altına almış; bu yerlerde kurulan Bektaşi tekke ve zaviyeleriyle Osmanlı'nın bu bölgelerde iskanı kalıcı hale gelmiştir. Özellikle bu heterodoks inanç sistemine mensup Bektaşi dervişler sayesinde Balkanlar sadece savaş yoluyla fethedilmekle kalmayıp, Bektaşi düşünce yapısı ve felsefesi temelinde de fethedilmiş, şekillendirilmiştir.

Bektaşiliğin gelişmesinde, Rumeli ve Balkan ülkelerinde tesir etmesine ve geleneklerinin bugüne taşınmasında dervişlerin rolü büyüktür. Dervişlerden bahsedilince akla gelen, sadece sıkça bilinen Seyyid Ali Sultan ve Sarı Saltuk gibi öncü dervişler ile sınırlı olmamakla birlikte; Balım Sultan, Demir Baba, Gül Baba, Musa Baba, Akyazılı Sultan, Sadık Abdal, Veli Baba gibi pek çoğunu da içermektedir.[112] Bu tarihi kişilikler, Hoca Ahmet Yesevi'nin ortaya koyduğu temeller çerçevesinde yetişmiş, Hacı Bektaşi Veli'den etkilenmiş ve onun öğretilerini Anadolu'dan Balkanlara taşımışlardır. Balkanlarda Müslümanlığın öncüsü olmuş, gittikleri yerlerde İslam uğruna savaşlar vermiş, fetihlerin ardından bu yerlerde tekkeler açmışlar ve geleneklerini yürütmüşlerdir. Bulundukları bölgelerde çeşitli kahramanlıklar gösteren, olağanüstü yetenekler ve ilahi güçlere sahip olduğu düşünülen bu dervişler yerli halkın da sevgisini ve saygısını kazanmışlardır. Kuşaktan kuşağa anlatılan kerametleri taşlardan ve topraktan su çıkarmak, suyun ya da nehrin üzerinde yürüyebilmek, olağanüstü hayvanlarla ve canavarlarla savaşmak, hasta ve

[112] CEM TV 03.01.2016 tarihinde yayınlanan "Ayhan Aydın'la Geleneği Yaşatanlar" adlı program. (10.12.2018) https://www.youtube.com/watch?v=V6S6SlPZIRo

düşkünleri iyileştirmek, tahta kılıçla savaşabilmek, ateşe hakim olabilmek gibi doğa üstü yetilerden oluşan dervişlerdir.

Bu kerametlerde anlatılanların birçoğununTürklerin İslam öncesi inançlarının bir parçası olduğunu ve zaman zaman Uzak Doğu ve İran Dinlerinin, Maniheizmin, Eski Türk Dinleri motiflerinin, Hıristiyanlık veya Şamanizmin etkileşimi ile oluşmuş olduğunu düşünmek pek de zor olmaz. Özellikle Ahmet Yaşar Ocak'a göre, İslamiyet'in kabulü ile birlikte yukarıda bahsedilen bu yetilerin kullanılması lanetlenmiş ve dolayısıyla bu güçlere sahip dervişler inananlarca kınanmıştır. Dolayısıyla Ortodoks Sünni inançta kendisine yer bulamayan bu anlatılar, dervişler tarafından İslam'ın Heterodoks yorumunda kendisini yeniden üretmiştir. Dolayısıyla anlatılan hikayeler de İslam öncesi kavram ve isimlerden arınmış, Müslümanlığa uyarlanarak adeta Bektaşi inancına sığınarak varlığını sürdürmeye devam etmiş ve günümüze kadar gelmiştir.

Bu dervişlerin kazandıkları savaşlar, fetihler ve kerametleri halk arasında hızla yayılmış, ünleri geniş coğrafyalarca duyulmuştur. Bu şekilde hikayeleri dilden dile aktarılan dervişler, döneminin padişahlarının da dikkatini çekmiştir. Yazılı kaynaklarda da yer almasına rağmen dervişlerin, daha çok halk arasında yayılan hikayeleri günümüze ulaşmakla birlikte Bektaşi inanç yapılanması bakımından bu geleneksel hikayeler de büyük önem taşımaktadır. Bu aktarılan metinler ve sözlü kaynaklar, dervişlerin döneminde ne kadar kudret sahibi ve saygı gören kişiler olduklarını gözler önüne sermektedir. İnanç gereği Bektaşilikte bu dervişler hala değerini korumakta, yıl içinde bu dervişlerin mezarları olduğu düşünülen türbelere, dergahlarına ziyaretler gerçekleştirilmekte ve dervişler anılmaktadır.

Bu Bektaşi dervişler, gittikleri yerlerdeki halkları derinden etkilemiş, Seyyid Ali Sultan örneğindeki gibi bir kısmı sistemlice hareket eden ve iman temasını motivasyonunun merkezine almış erenlerin yanı sıra, Sarı Saltuk örneğindeki gibi bir kısım erenler deyerleştikleri bölgelerde dini ve sosyal düşüncelerinin kitleler arasında yayılmasını ve benimsenmesini sağlamışlardır. İşte Rumeli'nin ve Balkanların İslamlaştırılmasında bu dervişler sosyal düzen ve adaletle halk kitleleri arasında

kaynaştırıcı bir maya gibi faaliyet yürütmüşlerdir. Zaten gittikleri bölgelerde yeni bir siyasi düzenin kurulabilmesi için dönemin halk kitlelerinin tam da böyle bir kaynaşmaya ihtiyacı vardı.[113]

Konu ile ilgili çalışan çoğu araştırmacı/yazarın, Balkanlarda iz bırakmış Bektaşi dervişlerden bahsederken "kolonizatör derviş" ya da "misyoner derviş" gibi kavramları kullandığına rastlanılmıştır. Ancak Ahmet Yaşar Ocak'ın özellikle Sarı Saltuk ve onun önderlik ettiği aşireti hakkında Rumeli'de ve Balkanlarda İslamlaşmayı sağlaması konusundaki eleştirisine tam da bu noktada yer vermek faydalı olur. Ocak'a göre, Sarı Saltuk'un İslamiyeti ve Bektaşiliği yaymak amacıyla Dobruca bölgesine gittiğine dair bir belge Selçuklu ve Bizans kaynaklarında yoktur. Dolayısıyla Sarı Saltuk'un önderlik ettiği Türkmen aşiretiyle birlikte İslamiyet ve Bektaşilik uğruna Dobruca'ya göç ettiği Ocak'a göre doğru sayılmamalıdır. Ayrıca, Sarı Saltuk ve dönemin diğer dervişleri gittikleri yüzyıl itibariyle o topraklarda Bektaşilik bilinciyle bulunmamışlardır. Bektaşilik, inanç yapılanmasına sahip olduktan sonra ancak 17.yüzyılda Sarı Saltuk'u benimsemiştir. Balkanlarda Sarı Saltuk'un İslamiyet'in yayılmasındaki rolünün çok büyük olduğu fikrine katılan Ocak, Dobruca ve diğer bölgelerdeki İslamlaşmanın sadece sistemli ve bir siyasete veya programa bağlı olmadığının altını çizmektedir. Sarı Saltuk ve müritlerinin gaza, cihat geleneklerine sahip çıkmaları, bu hareketlere paralel bir İslamlaşmayı doğurmuştur.[114]

Bektaşi ve Türk halkın Anadolu'dan Balkanlara geçişi, Türklerin Anadolu'da kurduğu Selçuklu Devleti'nin parçalanması döneminde ilk göç dalgasını yaratmıştır -ki konu ile ilgili detaylı bilgi araştırmanın ilerleyen kısımlarında Sarı Saltuk başlığı altında mevcuttur- ve beraberinde Anadolu'daki beyliklerin Osmanlı toprakları ile bütünleşmesi ile gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti'nin de bu göç ve iskan politikasına olan desteği ile Rumeli'nin Türkleşip İslamlaşması kolaylaşmıştır.

---

[113] Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri", *Yeni Türkiye Rumeli - Balkanlar Özel* Sayısı - 1, SAYI:66, Mart Haziran 2015 s.495

[114] Ahmet Yaşar Ocak, "Balkanlarda İslam'ın ve Türk İskanının İlk Temsilcisi: Sarı Saltık" *Yeni Türkiye Rumeli - Balkanlar Özel Sayısı - 1*, Sayı 66, Mart Haziran 2015 s.532

Alevi Bektaşi halkın Balkanlardaki varlığı, Nevena Gramatikova'nın araştırmalarına göre birkaç ihtimalle açıklanabilir. Gramatikova'ya göre Balkanlardaki Alevi Bektaşiler aslında 11.yüzyılda Balkanlara yerleşen Peçenek ve Kuman Türk aşiretleridir. Bir diğer ihtimalle İslamlaşan ve Türkçe konuşan eski Bulgar kalıntıları Alevi Bektaşilerle özdeşleşmiştir. Ortaçağda heterodoks Hıristiyanlık özellikleri gösteren ve sapkın ilan edilen Bogomil Hıristiyanlarla Alevi Bektaşiler arasında birçok ortak nokta keşfeden Gramatikova, iki grubun birbiriyle özdeşleşmiş olabileceği üzerinde durmuştur. Bununla birlikte Balkanlardaki Alevi Bektaşilerin İslam dinini kabul etmiş Heterodoks Hıristiyanları da inanç yapılanmasına dahil edebileceğini söyleyen Gramatikova, genel olarak Hıristiyanlıkta kendi özüne yer bulamamış toplulukların Alevi Bektaşi inanç yapılanmasının çatısı altında aranılabileceğini işaret etmiştir. Bu ihtimallerle birlikte Alevi Bektaşilerin bir dönem Pers Krallığı ile savaşan Osmanlı hükümdarlarınca yerleşmesi için Balkanlara gönderilmiş İran Türkmenleri olabileceği ihtimalinin de altını çizmekle birlikte bazı yazarların Balkanlardaki Alevi Bektaşilerden bahsederken Pers (İran) Kızılbaşı şeklinde Alevi Bektaşileri İranlı olarak adlandırdıklarını hatırlatmak ihtiyacındadır.[115]

Konuyla ilgili olarak Gramatikova ile benzer fikirleri savunan Frederich William Hasluck ise Bektaşiliğin ve heterodoks Hıristiyanlığın bir çok ortak yönü olduğunu ve bu iki farklı inanç sisteminin tarihsel süreç içerisinde birbirleriyle özdeşleştiklerini belirtmektedir. Hasluck'a göre Bektaşi inancının Balkan coğrafyası içinde yayıldığı ve kitleleri etkilediği dönemlerde Hıristiyan dini herhangi baskı ve şiddet olmadan Bektaşi inanç sisteminin etkisi altında kalmıştır. Özellikle bu dönemde Hıristiyanlık ve Bektaşilikteki ibadethanelerin, dini açıdan büyük öneme sahip tarihi şahsiyetlerin ve evliyaların etkileşim halinde olduğunu söyleyen Hasluck, aynı değerleri her iki inanç grubunun da sahiplendiğini belirtmektedir. Bu dönemi Bektaşiliğin gelişme dönemi olarak adlandıran Hasluck, çoğunlukla bu dönemde

[115] Nevena Gramatikova, "Changing Fates and the İssue of Alevi İdentity in Bulgaria", *Folklor Edebiyat,* Cilt 8, Sayı 29, s.43

Hıristiyan inancına mensup olanların Bektaşi inancına yöneldiğine işaret etmektedir.[116]

Her ne şekilde olursa olsun, Anadolu'daki diğer Türk devletleri gibi Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki tekke ve zaviyelere olan desteği de dönemi itibariyle devam etmiştir. Dervişler ve bu dervişlerin kurduğu zaviyeler Rumeli'de giderek yayılmaya ve bulundukları coğrafyalarda etkisini göstermeye başlamıştır. Dervişler, Osmanlı'nın da desteğini arkalarına alarak Rumeli ve Balkanlardaki ücra köylere yerleşmişler ve buralarda toprak işleri yapmışlar, kendi dinlerini yaymışlar ve yöre halkının sevgileri ile saygılarını kazanmışlardır. Osmanlı'nın bu yayılmacı politikalarına verdikleri desteğe karşılık olarak devletten birtakım muafiyetler, haklar ve topraklar alarak zaviyelerini de genişletme yoluna gitmişlerdir. Ancak Osmanlı'dan bu imtiyazları *ayende ve ravendeye* yani zaviyenin yolundan gelip geçeni yedirip içirmek şartı ile almışlardır. Dervişler, aynı zamanda gittikleri coğrafyalarda imar faaliyetlerinde bulunarak güvenliği sağlamışlar ve böylece topluma hizmet etmişlerdir. Çünkü tehlikeli ve uzak yerlere iskan edilmişler ve buralarda sadece dini görevlerini yerine getirmekle kalmayıp adeta karakol görevi görmüşlerdir. Aynı zamanda bu toprakları Anadolu'dan getirdikleri pamuk ile pirinç ile tanıştırmış ve bu sayede yörelerin ekonomik kalkınmasına da destek vermişlerdir.[117]

Osmanlı İmparatorluğu'nda büyük öneme sahip yeniçeri ordusu da kuşkusuz Bektaşilik inancının Rumeli ve Balkanlara taşınmasında ve bu topraklarda yayılmasında büyük rol oynamaktadır. İmparatorluk için önemli bir askeri gücü temsil eden yeniçeri ordusu, Bektaşi geleneğine mensup ve bu geleneğe sıkı sıkıya bağlı büyük bir örgüt olarak görev almaktadır ve yaklaşık 450 yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'na hizmet etmiştir.[118]

---

[116] Frederich William Hasluck, *Anadolu ve Balkanlar'da Bektaşilik,* Ant Yayınları, Kasım 1995, s.72.74

[117] Hakkı Saygı, *Türklerin Balkanlara Geçişi ve Alevi-Bektaşi Zümreler*, Cem Vakfı Yayınları:16, İstanbul 2013, s.54-55

[118] http://www.nationalgeographic.com.tr/makale/kesfet/yeniceriler/2649 (17.12.2019)

Bektaşiliği içerisinde yaşatan yeniçeri ordusunun bazı kuralları ve ritüelleri de Bektaşi inanç yapılanmasına dayanmaktaydı. Bunlara örnek olarak Hacı Bektaşi Veli dergahına vekillik eden postniş inanç önderi, görevine başlayıp postuna oturmadan önce İstanbul'u ziyaret etmekteydi ve inanç önderinin başına *tacını*[119*] yeniçeri ağası takmaktaydı. Yine bir başka örnek, yeniçeri ağasının kılıç kuşanma töreni Bektaşi inanç önderi olan babanın huzurunda gerçekleştirilmekteydi. Bunların yanısıra, Bektaşi inancına dair önemli kaynak niteliği taşıyan eserlerden biri ise Yeniçerilerin Sakalık[120**] görevi yapan askerlerinin tuttuğu defterlerdir. Bu örnekler dışında yeniçeri ordusu içinde nasip alma töreni, ikrar verme cemi gibi birtakım Bektaşi inanç geleneklerine de rastlanmaktadır. Bu bilgiler, yeniçeri ordusunun Bektaşiliğe ne kadar hakim olduğunu ve inanç yapılanmasının ordu içinde ne derece nüfuz ettiğini göstermektedir.[121]

Yeniçeri ordusunun Osmanlı İmparatorluğu içindeki ömrü 1826 yılına kadar sürmüş ve Sultan 2.Mahmut döneminde Yeniçeri ordusu dağıtılmıştır. Ardından yeniçerilik ile ilişkilendirilen Bektaşi tarikatları da bu düzenlemeden nasibini almış ve Hacı Bektaşi Veli dergahı haricinde tüm tekke ve dergahlar devlet eliyle kapatılmış, bazılarına el konulmuş ve bazıları da yıkılmıştır. Bektaşi tarikatı artık devletin gözünde eski değerini kaybetmiş ve tarikatın gizli saklı olarak yaşatılmasına devam edilmiştir.[122]

Bektaşiliğin felsefesinin ve düşünce yapısının araştırmanın konusu olan Balkanlara, Rumeli'ye ve Anadolu'ya bu şekilde fetih yoluyla ve savaşlarla gazi askerler ile yayılmasının haricinde, sözlü gelenek içinde bir bilgi ve kültür aktarımı ile yayıldığı ve bu şekilde kuşaktan kuşağa bozulmadan korunduğunu hatırlatmak kaçınılmazdır. Bektaşilik, gerek Bektaşi önderlerce, babalarca; gerekse bu inanç grubuna mensup diğer kişilerce sözlü gelenek içinde korunmuştur. Bu sözlü kültür

---

[119*] tacını takmak; burada görevi için bağlılık yemini etmek, görevini yerine getirmek için rızalık almak, yola girmek,arınmak anlamında kullanılmıştır.

[120**] Yeniçeri ordusunda su temin etme görevini üstlenen kişilerdir.

[121] Yılmaz Soyyer, *19.Yüzyılda Bektaşilik*, Akademi Kitabevi, İzmir 2005, s.70-73

[122] *a.g.e.* s.56-64

Bektaşilik inancında hikaye ve rivayetler yoluyla dilden dile aktarılmış, ibadet ritüelleri, kutsal kabul edilen günleri, zamanları ve mekanları koruyup gelenekleri sürdürerek ise kültürel hayat yaşatılmaya devam edilmiştir. Dilden dile yayılmasıyla sözlü kültür, kültürel hayatın da tümüyle sözlü şekilde organize edilmesi bakımından bu noktada büyük önem taşımaktadır. Sözlü kültürü kuşaktan kuşağa aktaran kişiler, zamanda derinliği olan ve Bektaşi mekanlarında yaygınca tanınan kişiler olduğundan paylaşılan gelenek diğer nesillere ulaşabilmiştir. Ancak sözlü geleneğe bilgi aktarımı noktasında yapılabilecek en önemli eleştiri ise şudur: üretilen bilgi yukarıda bahsedilen şekilde yetişen nesillere aktarıldığından, zaman ve mekan anlatıcıya göre değişiklik de gösterebilmektedir.[123] Bu sebeple, aşağıda daha sonradan bahsedilecek olan Bektaşiliğin Balkanlarda tanınmasında büyük rol üstlenmiş dervişlerin kerametlerini incelerken bu husus göz ardı edilmemelidir.

Bektaşi toplumu, hem kendi inançlarını fethedilen Balkan topraklarında sürdürmeye devam etmiş; hem de Bektaşi ozanları ile kuşaktan kuşağa Türk kültürünün farklı gelenek ve göreneklerini, saz kültürünü, günümüze taşımışlar ve Osmanlı Devleti ve ordusu ile iyi ilişkiler kurmuşlardır. Osmanlı döneminde Bektaşiliğin Rumeli ve Balkanlarda nasıl ve kimler tarafından yayıldığı ve buralarda nasıl etkili olduğu üzerinde aşağıda durulacaktır; ancak bu kısımda öncelikle Bektaşiliğin ne olduğuna, oluşum sürecine, temel inanç esaslarına yer vermek uygun olur.

Bektaşiliği açıklamak için öncelikle İslam dini içindeki ayrışmaların tasnifine ihtiyaç bulunmaktadır. Müslümanlığın içindeki kolları sınıflandırmak gerekirse, bunlardan ilki tasavvuf ehli olan gruptur. Bu grup, kendi benliklerini ve herhangi dünyevi bir şeye olan aşkı yok sayarak sadece Hakk'a kavuşmaya çalışan gruptur. Tasavvuf yoluna eğilenler öncelikle ilahi bir aşkla Hakk'a bağlanır ve diğer tüm ihtiraslarla, kendi insani nefsiyle mücadele ederler. Bir diğer grup, Sünnilerdir. Türkiye inanç yapılanmasına bakıldığında sayıca çoğunlukta bulunan bu grup,

[123] Caner Işık, "Alevi- Bektaşi Geleneğinde Muhabbet: Ruhsal Bir Bilgi Ortamı", *Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı 89, s.148

İslam'ın Müslümanlara emrettiği beş şartın yerine getirilmesi halinde ahirette Tanrı huzuruna kavuşacağına inanmaktadır. Üçüncü grupta ise Tasavvufu bir inanç sistemine dahil etmekle kalmayıp bir kurum haline getirenler, bu kurumun herhangi bir pirine ve pire ait dergaha bağlananlar bulunmaktadır. Dördüncü grupta Alevi-Bektaşiler yer alır.[124]

Alevilik ve Bektaşilik, inanç erkanları bakımından farklılık gösterse de öz olarak aynıdır. İkisi de Müslümanlığın Caferilik mezhebine bağlı inanışlar olmakla birlikte; Aleviler Sofyan koluna bağlı, Bektaşiler ise Babagan koluna bağlıdır.[125] İki grup da Hacı Bektaşi Veli'yi sayarlar ve inançlarının felsefi temeline yerleştirip Pir kabul ederler. Hacı Bektaşi Veli'nin aynı zamanda Alevilik ve Bektaşilik için önemi büyüktür. Bu inanç sisteminin 1200'lü yıllarda Hacı Bektaşi Veli ile Anadolu'ya taşınması ve kurumsallaşması yadsınamaz önem taşımaktadır. Bu inanç sistemi daha sonra Hacı Bektaşi Veli'nin yol önderleri tarafından ocaklar ile taşınmış ve kendine özgü sentez bir inanç olarak günümüze gelmiştir.[126]

Hacı Bektaşi Veli'nin Anadolu'da uyandırdığı ocakların soyundan gelenler, Hacı Bektaşi Veli'nin ölümünden sonra onun belirttiği yerlere gitmiş ve buralarda hizmetlerini görmeye devam etmişlerdir. Bu ocakların günümüzde bilinenleri arasında Cemal Seyid, Sarı İsmail, Hacım Sultan, Baba Mansur, Pir Ebi Sultan, Recefa Seydi, Sultan Bahaaddin, Barak Baba, Ali Baba, Hızır Samut, Karaca Ahmet Sultan, Abdal Musa Sultan, Akyazılı Sultan, Baba Rasül, Sarı Kadı, Sarı Saltuk, Taptuk Emre, Seyyid Piyrab, Sey-yid Sabır, Karadonlu Can Baba, Abdal Murad, Geyikli Baba, Dost Hüda, Atlas Püş, Seyyid Kadı, Dede Garkın, Gözü Kızıl, Güvenç Abdal sayılabilir.[127]

---

[124] Bedri Noyan, *Bektaşilik Alevilik Nedir?*, 3.Baskı, ANT ve CAN Yayınları, İstanbul 1995, s.19-20

[125] *a.g.e.* s.20

[126] *Alevi-Bektaşi İnancının Esasları*, 1.Baskı, Danimarka Alevi Birlikleri Federasyonu Yayınları, Danimarka 2008, s.6

[127] A.Celalettin Ulusoy, *Hünkar Hacı Bektaş Veli ve Alevi Bektaşi Yolu,* 2.Baskı, Hacıbektaş 1986,s.30

Alevilerde inanç esasları dedeler tarafından yönetilir ve Alevilikte soy şartı aranır. Aleviler, yukarıda belirtildiği gibi ocak sistemi ile inançlarını yürütürler ve inançlarını soy esasına bağlarlar. Yani, Alevi olmak için soyun bir ocağa dayanması şartı ya da bir ocaktan el almak şartı aranır. Daha sonrasında da dört kapının sırlarına hakim olmak şartı ile kişi kendini Alevi sayabilir. Bektaşilikte ise dedelik ve ocak sistemi yoktur. Bektaşilikte Bektaşi mürşitleri Dedeler değil Babalardır ve Babalar Aleviliğin aksine soy esası ile değil seçim esası ile mürşitlik mertebesine gelirler. Babalar, Bektaşi erkanını yönetebilecek bilgelikte ve yaştaysa ve Bektaşi mürşitliğine layık vasıfları varsa Bektaşi postnişliği için seçilirler ve bu görevi yürütürler.[128]

Oysa ki Alevilikteki ocakzadelik kavramı Bektaşilikten farklı olarak inanç sisteminde bir sosyal kast ortaya çıkarmaktadır. Şöyle ki, Alevi bir kişi babası hangi ocağa mensup ise kendisi de o ocağa mensup kabul edilir. Başka bir ocağa bağlanamaz. Bektaşiliğe bakıldığında ise durum tamamen farklıdır, kişi soyundan farklılığı gözetilmeden istediği dervişe bağlanabilmektedir. Alevilikteki bu durum, dedelik kurumunun Bektaşi Babalarına nazaran çok daha ilkel seviyede kalmasına sebebiyet vermiştir. Kuruma postnişlik yapacak olan Babanın eğitim alması, seçimle değil de çeşitli vasıflarla görevi başına gelmesi Alevi Dedelerine nazaran onu kapalılık ve gizlilik felsefesinin dışına itmiş, olumlu yönde etkilemiştir.[129]

Alevi-Bektaşi ayrımı, bu konudaki akademik çalışmalara da ışık tutmuştur. Bu noktada Türkolog Prof.Dr.Irene Melikoff'un konu ile ilgili fikirlerine değinilmelidir. Melikoff, ilk çalışmalarında Alevi-Bektaşi arasındaki ayrımın sosyal yaşamlarından kaynaklandığını ileri sürüyordu. Bu ilk çalışmalarında Bektaşilerin okumuş ve şehirli, Alevilerin ise okumamış ve köylü olduğunu, göçebe kimliğinden dolayı bu ayrımın yapılacağını ve sosyal yaşamın bu şekilde derin ayrılıklara sebep olduğunu ileri süren Melikoff daha sonra yanıldığını kabul etmiştir. Sonraki araştırmalarında Melikoff bu iki inanç biçiminin özünün aynı olduğunu, yaşam tarzlarının farklı olduğunu, bu ayrımdaki temel belirleyici faktörün coğrafi farklılıklar

---

[128] Bedri Noyan, *Bektaşilik Alevilik Nedir?*, ANT ve CAN Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 1995,s. 17-20

[129] Birol Azar, "Benzerlik ve Farklılıklar Ekseninde Alevi-Bektaşi İnançları Üzerine Bir Değerlendirme" *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 10:2 Yıl 2005, s.83

olduğunu keşfetmiştir. Köyde kalanlar, göçebeliği sürdürenler ile şehirde yaşayanlar ve yerleşik olanlar arasındaki farklılık ve beraberinde Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarını kaybetmesi gibi durumlar iki grup arasında farklılıkları doğurmuştur. Ancak Melikoff'a göre *Alevilik Bektaşiliğin değişik bir görünümüdür*.[130]

Bektaşi geleneği, bahsedildiği gibi İslam'ın Caferilik mezhebinden ayrılmış, Hz. Peygamber ve Ehli Beyt sevgisi ile şekillenmiş, Hacı Bektaşi Veli'nin öğretisinden etkilenmiş ve çeşitli siyasi-kültürel hedeflerle -bazı dönemlerde ise bilinçli bir yapılanma olmaksızın- Rumeli'ye ve Balkanlara taşınmıştır. Bu topraklara nüfuz eden inanç sistemi, kendisini dergahlarla ve Pirlerle korumuş, günümüze değin ulaştırmıştır. Bektaşi inancını tanımak, felsefesini anlamak, Bulgaristan'daki Bektaşiliği inceleyebilmek için öncelikle Bektaşiliğin temel inanç esaslarına değinilecek ve ardından Bektaşiliğin Rumeli ve Balkanlara yayılmasında aktif rol oynayan büyük Bektaşi dervişleri incelenecektir.

## 2.2. BEKTAŞİLİĞİN TEMEL İNANÇ ESASLARI

Bektaşi inancının temel dayanaklarından birisi Biat etmektir. Biat etmek, Bektaşilikte inananın, talibin mürşide teslim olmasıdır. Aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'e, Hz. Muhammed ve onun Ehli Beytine duyulan büyük sevgi ve saygıya söz vermek demektir. Biat edip de mürşidine verdiği söz ile bağlanan talip, bu sayede mürşidi yoluyla Hz. Muhammed'e ve bu yolla da Allah'a biat etmiş olur. Bu, Bektaşilikte "El ele, el Hakk'a" formülü ile tarif edilir.[131] El ele, el Hakk'a formülü, talibin dünyevi hislerden arınmış bir gönül ile Mürşidin elinden (eteğinden, dizinden) tutarak biat etmesi demektir. Talibin bu şekilde Mürşidine söz vermesi, önce Hz. Muhammed'e ardından da Allah'a söz vermesi anlamına gelmektedir.[132] Biat etmenin temelini Kur'an-ı Kerim'de arayanlar için ise Biat etmek, Fetih Suresi 10.ayete

---

[130] Ed: Esat Korkmaz, *Uyur İdik Uyardı Irene Melikoff*, Demos Yayınları, 1.Basım, Kasım 2009, s.192-193

[131] Bedri Noyan, *Bektaşilik Alevilik...* ,s.61

[132] Ahmet Günşen, "Gizli Dil Açısından Alevilik-Bektaşilik Erkan ve Deyimlerine Bir Bakış", *Türkoloji Araştırmaları,* İlkbahar 2007, s.333

dayanmaktadır. 10.ayette *"Sana yeminle bağlılık sözü verenler gerçekte bu sözü Allah'a vermiş oluyorlar. Allah'ın eli onların elleri üzerindedir. Bu sebeple kim Allah'a verdiği ahdi bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Allah'a verdiği sözün gereğini yerine getirene ise Allah yakında büyük ödül verecektir."*[133]denilmektedir. Yani talip, Bektaşi inancına mensup olmak için temel koşul olarak mürşidine biat eder ve mürşidine, Hz. Muhammed'e ve ardından Allah'a söz vermesi ile Bektaşilik yoluna bağlanmış olur.

Bektaşiliğin temel dayanaklarından birisi ve kuşkusuz en önemlisi Hak-Muhammed-Ali üçlemesidir. Bektaşi felsefesinde, Bektaşiliğin temelinde, Bektaşilik hakkındaki deyişlerde, menakıbnamelerde, her türlü yazılı kaynakta sıkça rastlanan bu üçleme büyük önem taşımaktadır. Hak-Muhammet-Ali üçlemesinin felsefesini anlayabilmek için Bektaşi inancının "kutsalını" anlamak gerekir. *Kutsal*, kendi özünü açar ve böylelikle üçlemenin birinci halkası oluşur. Burada Kutsal diye tabir edilen Allah'tır. Kutsala en yakın, kutsal ile aracı melekler aracılığıyla (Cebrail) iletişim kuran, O'nun buyruklarını yerine getiren, seçilen kişi Hz.Peygamber'dir. Dolayısıyla diğer yaratılanlara göre Hz.Peygamber, kutsaldan herhangi bir parça taşımaz ama kutsallığı daha fazla olandır ve saygı görür. Kutsalın buyrukları ile halk arasında bir aracı görevi görür. Bir sonraki halka ise Veli yani Hz.Ali'dir. O'nun için de benzeri durum söz konusudur. O da kutsaldan bir parça taşımaz ancak iyi ameller işleyerek Hz.Muhammed'in ve Allah'ın sevgisini kazanır. Bu şekilde kutsalla ve Hz.Muhammed ile iyi ilişkiler kurmuş olur. Bu sayede de Hak-Muhammet-Ali üçlemesi kurulmuş olmaktadır.[134] Daha sonra da bu üçlemeden doğan Ehli Beyt kavramı Bektaşiler için yadsınamaz önemdedir.

Bektaşi inancının kaynağını oluşturan bir başka kavram ise Ehli Beyt sevgisi ve Ehli Beyt'e duyulan büyük saygıdır. Bektaşiliğe mensup olanlar, Peygamberi ve onun Ehli Beyt'ini derin bir aşk ile severler. Ehli Beyt, Hz. Peygamber'in soyundan olan anlamına gelmekle birlikte, asıl olarak kastedilen Hz.Muhammed'in kızı Hz.

---

[133] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Fetih-suresi/4591/8-10-ayet-tefsiri (03.01.2019)

[134] Rıza Yıldırım, *Geleneksel Alevilik,* 1.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s.165-168

Fatıma, damadı ve aynı zamanda amcasının oğlu olan Hz. Ali ve torunları Hz.Hasan ve Hz. Hüseyin'dir. Ehli Beyt; Hz. Muhammed, Hz.Ali, Hz.Fatıma, Hz.Hasan ve Hz.Hüseyin'den oluştuğundan bir elin beş parmağı ile de sembolize edilir. Buna göre baş parmak Hz.Muhammed'i, işaret parmağı Hz.Ali'yi, orta parmak Hz.Fatıma'yı, yüzük parmağı Hz.Hasan'ı ve serçe parmağı Hz.Hüseyin'i sembolize etmektedir. Bir elin beş parmağı ile Ehli Beyt sayısı kadar olduğundan ve bir pençeye[135*] benzediğinden Ehli Beyt'in ismine bu sebeple Pençe-i Al-i Aba da denilmektedir.[136] Ehli Beyt yani Peygamber'in hane halkı pençe özdeşleşmesinin yanı sıra Beş Esma yani Ehli Beyt'in beş temel kişisi olarak da adlandırılmaktadır. Pençe-i Al-i Aba söylem itibariyle hem pençeye dahil olan kişilerin bütün yaratılmışlardan üstün olduğunu belirtmeye yarar[137], hem de el figürü ile aynı zamanda biat yoluyla mürşitle ve dolaylı olarak Allah ile kurulan bağa değinir.[138]

Ehli Beyt'ten sonra ise bu soyu sürdürenleri kastederek On İki İmamlar tabiri de Bektaşilik inancında yaygındır. Hz.Peygamber'in soyunu sürdürerek imamlık yapan ve daha sonra şehit edilen imamlar sırasıyla; Hz.Ali, Hz.Hasan, Hz.Hüseyin, Hz.Ali Zeyn-el Abidin, Hz. Muhammed Bakır, Hz.Ca'fer-üs-Sadık, Hz.Musa Kazım, Hz.Ali Rıza, Hz.Ali Nakii, Hz.Muhammed Takii, Hz.Hasan-ül-Askeri ve Hz. Muhammed Mehdi'dir. Sadece son İmam Hz. Muhammed Mehdi'nin ölmediğine ve tekrar yeryüzüne döneceğine inanılır. On İki İmamlar'dan ve onların ulu kişiliklerinden Bektaşilikle ilgili çeşitli yazılı kaynaklarda ve Duvazdeh[139*] adı verilen deyişlerde sıkça bahsedilir.[140]

Bunlarla birlikte Bektaşi sözlü geleneğinde ve yazılı kaynaklarında sıkça bahsedilen bir başka kavram *Kırklar* kavramıdır. Aynı zamanda Alevi geleneksel kültüründe de cem ibadetinin ve semahın kökeni olarak kabul edilir. Söylenen odur

---

[135*] Aynı zamanda Farsçada "penç" kelimesi beş demektir.
[136] Bedri Noyan, *Bektaşilik Alevilik...* ,s.63
[137] Rıza Yıldırım, *Geleneksel Alevilik,* 1.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s.160
[138] Bedri Noyan, *Bektaşilik Alevilik...* ,s.63
[139*] Duvazdeh, Farsça on iki anlamına gelir.
[140] Bedri Noyan, *Bektaşilik Alevilik...* ,s.65

ki, Hz. Muhammed *Miraç*[141*]'tan döndüğünde *Ashab- ı Suffa*[142**] nın kapısına gelmiş ve burada Kırkların kapısını çalmıştır. Kendisini Peygamber olarak tanıttığında içeri kabul edilmemiştir. Ancak *Yoksulların Hizmetçisi* olarak tanıttığında ceme kabul edilen Hz. Muhammed, burada Kırklarla bir olmuş ve onlara Miraç ziyaretini anlatmış, Kırklar ise ona biat etmiştir. Kırklar Cemi'nde Hz. Muhammed'in Kırklardan biri olan Hz. Ali'yi bağrına bastığından, O'nunla orada müsahip[143***] ve kardeş olduğundan bahsedilir.[144]

Bektaşilik ile ilgili önem taşıyan ve aynı zamanda bu inanışın temelini oluşturan, inanışa yön veren kavramlardan bir kaç tanesine yukarıda değinilmiştir. Bu kavramların, Bektaşilik ile ilgili velayetnamelerde, deyişlerde, nefeslerde ve araştırılan diğer yazılı kaynaklarda sıkça karşılaşılacak türden olmasına özen gösterilmiştir. Bektaşiliğin temel öğelerinden bir kaçı olmaları ile birlikte; araştırmanın daha sonrasında, Balkanları etkisi altına almış ve bu topraklara Bektaşi inanış ve kültürünü yerleştirmiş dervişlerin belli başlıları da es geçilmeyecektir.

Bektaşiliğin Rumeli ve Balkanlarda yayılmasında aşağıda bahsedilecek olan Seyyid Ali Sultan,Otman Baba ve Sarı Saltuk'un rolü büyüktür. Aslında Balkan coğrafyasından pek çok hatırı sayılır derviş geçmiş, izlerini bu topraklara bırakmıştır; ancak hem araştırmayı konusundan uzaklaştırmamak amacıyla hem de dönemleri itibariyle erken dönem Balkanlara girmiş ve Bektaşi tarihinde büyük öneme sahip bu iki dervişe yer verilmiştir.

Bu Bektaşi dervişler, birbirlerinden farklı hikayelerle Doğudan (Anadolu'dan, Horasan'dan, Türkistan'dan vb.) Batı'ya, Rumeli'ye gelmişler ve burada sistemli ya da gelişigüzel bir şekilde iskan ve yayılma politikası yürütmüşlerdir. Gittikleri yerlerde

---

141* İnanışa göre Hz. Muhammed Allah ile görüşmek için Miraç'a çıkar ve yolda bir aslan boylu boyunca yatmaktadır. O sırada Hz.Peygamber'e bir ses "Yüzüğünü (hatemini) aslana ver." diye buyurur ve Hz.Peygamber yüzüğünü aslanın ağzına koyar. Böylece aslan sakinleşir ve Hz.Peygamber miracını tamamlayıp Kırklar'ın yanına varır.

142** Kıble yönü henüz Kabe tarafına çevirilmeden önce Mescid-i Şerif'in kuzey duvarıdır.

143*** Alevi inancından bir kavram olmakla birlikte yol kardeşliği demektir

144Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik,* Genişletilmiş 8.Baskı, Yön Yayıncılık, İstanbul, s.306-310.

sosyal adaleti ve sosyal düzeni sağlamaya ön ayak olmuşlar, ve bu adalet ile düzen ile birlikte bazıları din propagandası yapmış, bazıları ise yerleştikleri yerlerde İslamiyeti, Bektaşi inanç ve öğretilerini planlamaksızın taşımış ve yerleştirmişlerdir.[145] Bu şekilde gittikleri bölgelerde kendilerini sevdirmiş, saygı kazanmışlar ve Hakk'a yürüdükten sonra dahi öğretileri, düşünceleri hem yöredeki Müslümanlar hem de Müslüman olmayanlar için değer kazanmıştır.

## 2.3. SEYYİD ALİ SULTAN

Seyyid Ali Sultan, Osmanlı Devleti'nin Balkan politikasında büyük öneme sahip, Hacı Bektaşi Veli öğretileri ile kurduğu ilişkiler çerçevesinde Bektaşilik kültürünü Balkanlara taşımış ve burada yürütmüş, bugünkü Yunanistan devletinin Dimetoka bölgesine dergahını kurmuş ve Balkanlara Bektaşi geleneğini taşımış Bektaşi piridir. Seyyid Ali Sultan'ın kurduğu Kızıldeli Tekkesi, Bektaşilerce kutsal kabul edilen önemli dergahlardan birisidir ve Dimetoka yakınlarında bugün de hala varlığını sürdürmeye devam etmektedir.[146]

Seyyid Ali Sultan'a ait tekkenin aslında Yunanistan'ın Evros ili sınırları içindeki Dimetoka ilçesinde olmasına rağmen yalnızca Yunanistan'da yaşayan Alevi Bektaşileri değil, Bulgaristan'daki Alevi Bektaşileri ve Türkiye'de de Trakya bölgesinde yerleşmiş Alevi Bektaşileri etkisi altına almış ve bu grupların inanç geleneklerine yön vermiştir. Türkiye'de Trakya bölgesinde, Bulgaristan'da ve Yunanistan'da yaşayan Alevi Bektaşilerin, birbirlerine yakın olan konumları sebebiyle geçmişten günümüze etkileşim halinde varlıklarını sürdürdüklerini hatırlatmakta fayda vardır. Günümüzde bahsedilen bölgelerdeki Alevi Bektaşiler de bu tekkeye olan bağlılığını korumakta ve yılın belli dönemlerinde ibadet amaçlı Dimetoka'daki bu tekkeyi ziyarete gitmeye devam etmektedirler. Bu sebeple Bulgaristan'daki Alevi Bektaşi inanç yapısı araştırmanın konusunu oluşturmasına

---

[145] Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri", *Yeni Türkiye Rumeli - Balkanlar Özel Sayısı* - 1, Sayı 66 Mart Haziran 2015, s.493-496

[146] Rıza Yıldırım, "Bektaşi- Alevi geleneğine Göre Seyyid Ali Sultan", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 53 Yıl 2010 s.59

rağmen bugün Yunanistan sınırları içerisinde bulunan bu tekkeye de araştırmada yer verilmiştir.

Seyyid Ali Sultan'ın aynı zamanda tekkeye de adını vermiş olan "Kızıldeli" lakabı, tekkenin Dimetoka'da Kızıldeli nehrinin hemen yanında bir tepede kurulmuş olmasındandır.[147] Bu bilgi ile birlikte, Osmanlı arşiv belgelerine bakıldığı zaman, Seyyid Ali Sultan'a ve dergahına bu isminden daha çok Kızıldeli ismi ile rastlanmaktadır. Seyyid Ali Sultan ismine arşiv belgelerinde sadece bir yerde şu şekilde rastlanır; *"... Dimetoka Kazası'nda medfün es-Seyyid 'Ali nam-ı diğer Kızıl Veli Sultan..."* Diğer belgelerde ise Seyyid Ali Sultan yerine Kızıldeli lakabıyla birlikte en çok *Kızıl Delü, Kızıl Delü Baba, Kızıl Divane Sultan, Kızıl Delü Sultan, Kızıl Veli Sultan* isimlerine rastlanır.[148]

Seyyid Ali Sultan, Bektaşiliğin Balkanlardaki temel yapı taşlarından birisi olması sebebiyle Bektaşi erkanının kolektif belleğinde derin yer tutan bir isimdir. Çalışmanın bu kısmında, Seyyid Ali Sultan'ın Bektaşilik açısından önemini, Kızıldeli adıyla kurduğu dergahını incelerken Bektaşi kolektif belleğindeki ve Bektaşi geleneğindeki dinamikleri kullanarak çeşitli kaynaklar edinmeyi hedeflemek yerinde olur. Söz konusu kaynakları araştırırken ana husus, bu kaynakların Bektaşi kolektif belleğinde yer edip etmemesi olmuştur.

Bu sebeple kuşkusuz, yer verilen konu ile ilgili kaynaklar Bektaşi kolektif belleğinin de içinde barındırdığı ve bu belleği etkileyip yön verebilmiş kaynaklardan olup dört tanedir. Bunlardan birincisi, Seyyid Ali Sultan ile ilgili temel bir yazılı kaynak olan Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi'dir. Bu kaynak, Seyyid Ali Sultan ile ilgili bilgilerin, halk arasında dilden dile aktarılmış kerametlerin, Kızıldeli Dergahı ile ilgili yazıların, çeşitli dervişlerin de Seyyid Ali Sultan hakkında görüşlerinin ortak bir bellekte toplandığı ve yazıldığı bir kaynaktır. Ancak, derviş ile ilgili bilgileri

---

[147] Ahmet Hezarfen, *Tarihi Belgeler Işığında Kızıldeli Sultan (Seyit Ali Sultan) Dergahı,* Cem Vakfı Yayınları: 14, İstanbul 2006, s.28

[148] Ali Sinan Bilgili, " Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli (Seyyid Ali Sultan) Zaviyesi (1401-1826)" *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 53 Yıl 2010 s.93

içeren bu kaynağı bilgilerin özü olarak kabul edip sözlü gelenek ile aktarılan bilgileri çarpıtılmış bilgi olarak kayırmak doğru bir yaklaşım olmaz. Konu ile ilgili bilgilerin toplanması ve yazılı hale gelmesi ile Velayetname, ilgilisi için yol gösterici ve güzel bir kaynak olmakla birlikte; eski bir kaynaktır. Bu yönüyle kaynak, Seyyid Ali Sultan ile ilgili bilgilerin yeniden üretilmesinin, kollektif belleğe dilden dile aktarılmasının yanında yeniden üretilmeyen, eski bilgileri içeren bir kaynak olarak kalmıştır. Bunun sebebi Velayetname'nin de Seyyid Ali Sultan öldükten çok sonra konu ile ilgili bilgi sahibi insanların kendi belleklerindeki kuşaktan kuşağa aktarılmış bilgileri yazıya döktükleri bir kaynak olduğu ve aynı zamanda bu sebeple tarihsel örüntüsünün tam tamına oturmadığı bir kaynak olduğudur. Çünkü bilgiler, sözlü gelenek çerçevesinde aktarıldığında kendini yeniler ve bu sözlü geleneğe dahil olmuş anlatılar, hikayeler, kerametler nesilden nesile aktarıldıkça özünden farklılaşmalara maruz kalır.[149]

Seyyid Ali Sultan ile ilgili bir diğer yazılı kaynak türü de Bektaşi nefesleridir. Bunlardan Seyyid Ali Sultan ile ilgili olanlar, konuya ışık tutan yazılı kaynaklardandır. Nefesler, kendi aralarında çeşitli tarzlarda yazılmakla birlikte Seyyid Ali Sultan ile ilgili olanlar iki temel farklılaşmaya gitmiştir. Bunlardan bir tür Seyyid Ali Sultan'a her ulu dervişe yazılanlar gibi olağan basmakalıp övgüler dizerken diğer tür ise Seyyid Ali Sultan'ın doğrudan kişiliğine ve kendine has özelliklerine vurgular yapan, Velayetname'den de alınan bilgiler de eklenerek nazımla ve şiir bütünlüğüyle yazılmış deyişlerdir. Ancak kaynaklarda Velayetname gibi nefeslerin de kuşku götürmez doğrulukta bilgileri içerdiği tartışmalıdır. Bektaşi kollektif belleğinde de Seyyid Ali Sultan'a yazılmış nefesler kronoloji örüntüsü içinde kesin bir tarihi işaret etmemektedir. Bununla birlikte, nefesleri yazan ozanların kimliklerini mahlaslarıyla örtmüş olması, ozanların gerçek kimlikleri hakkında okuyana temiz bilgiyi vermemektedir. Mahlasların sahipleri halk arasında tanınsa dahi ozanın kimliğiyle bire bir örtüştürmek doğru olmaz.[150]

---

[149] Rıza Yıldırım, "Bektaşi- Alevi geleneğine Göre Seyyid Ali Sultan"*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,* Sayı 53 Yıl 2010 s.61

[150] *a.g.m.* s.61-63

Üçüncü olarak da 19. yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyılda diğer Bektaşi önderlerince kaleme alınmış metinler Seyyid Ali Sultan ile ilgili kaynak olmak özelliğindedir. Pek çok derviş, dilden dile aktarılan ortak bilgileri metin haline getirmiş ve geleneksel tarihe bir kaynak olarak bırakmıştır. Bu metinlerin özelliği, yazanının metni oluşturma süreçlerinde hem geleneksel sözlü tarihi kullanmaları hem de Vilayetname'deki bilgileri kullanmaları olmuştur. Ancak bu bilgi kaynağının da yazanı tarafından belli bir amaç için ortaya konulduğunu ve yergilere ya da eleştirilere de yer verebileceğini unutmamak gerekir.[151]

Bilgi kaynaklarının sonuncusu için ise henüz yazıya aktarılmamış söylenceler verilebilir. Görüldüğü gibi yıllar boyunca Seyyid Ali Sultan ve Kızıldeli Dergahı hakkında Bektaşi sözlü geleneğinde ve kollektif hafızasında bilgiler sürekli tazelenmiş ya da yeniden üretilmiş, bir diğer kuşağa nakledilmiş ve derlenip yazıya dökülmüştür. Dergahın bulunduğu Dimetoka ve civarında ve dergahın etkisi altındaki Trakya bölgesinde Seyyid Ali Sultan bugün hala önemini ve kıymetini korumaktadır. Bu döngü içerisinde konu ile ilgili sözlü gelenek hala korunmakta ve yaşatılmaktadır. Bu sebeple Seyyid Ali Sultan, Kızıldeli Dergahı, Bektaşi sözlü kültürü ve geleneği ile ilgili her araştırma ve yazı, bu bilgi kaynağı türü için bir potansiyeldir.[152]

Seyyid Ali Sultan'ın Hacı Bektaşi Veli ile bağının olduğu söylencesi neredeyse tüm Bektaşi kaynaklarında ve Velayetname'de yer almaktadır. Bu ikili ilişkide Hacı Bektaşi Veli'nin Seyyid Ali Sultan'a yön vermesi ve Balkanların fethinde Seyyid Ali Sultan'ın aktif rol alması söz konusudur.

Söylenceye göre Velayetname, Hacı Bektaşi Veli'nin isminden dolaylı olarak bahsederken, Seyyid Ali Sultan, Kırklar[153*] ile birlikte -Kırklardan biri iken- Hz. Peygamber tarafından ziyaret edilir ve önce Horasan'dan Hacı Bektaş Dergahı'na, ardından da Rumeli'ne gönderilir. Bir başka söylenceye göre de Seyyid Ali Sultan

---

[151] *a.g.m.* s.63

[152] *a.g.m.* s.63

[153*] Burada bahsedilen Kırkların Cemi, Bektaşi kaynaklarında sıkça bahsedilen, Alevi- Bektaşi geleneğinin büyük önem taşıyan bir olaydır. Kırklar Cemi, sadece bir söylence olmaktan ibaret olmayıp, Bektaşi felsefesinin ve sırrının temel taşlarından biridir. Konu ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre...* s.306-310.

rüyasında Hz. Peygamber'den buyruk almış ve bu şekilde Hacı Bektaş Dergahına gitmiştir.[154] Bu buyrukla birlikte önce Hacı Bektaş Dergahı'na varan Kırklar, burada Hacı Bektaşi Veli'nin himmet kılıcıyla kuşanırlar, hizmetlerini arz ederler. Daha sonra Hacı Bektaşi Veli kırk dervişi Orhan Gazi'ye yollar, Kırkların arasından Seyyid Ali Sultan'ı öncü belirler ve Rumeli'yi kuşatmaları için diğerlerine Seyyid Ali Sultan'ın sözünden çıkmamalarını söyler. Rumeli'de Seyyid Ali Sultan ve diğer erenler, Hacı Bektaşi Veli'nin talimatlarına uyarak son kaleyi de fethederler ve ardından belirlenen yerlerde tekkelerini kurar ve öğretilerini yayarlar.[155] Seyyid Ali Sultan ile ilgilenen önde gelen araştırmacılardan biri olan John Kingsley Birge de Seyyid Ali Sultan'ın Orhan Bey'in Rumeli'yi fethindeki yadsınamaz rolünden ve Rumeli'de Bektaşiliğin kurulması ve yayılmasına yaptığı katkılardan bahsetmiştir. Birge'nin değerlendirmelerine göre Seyyid Ali Sultan Hz.Peygamber'i rüyasında görmesi ile birlikte O'ndan buyruk almış ve yanındaki kırk derviş ile birlikte Hacı Bektaşi Veli'nin yanına gitmiştir. Daha sonra Hacı Bektaşi Veli, Seyyid Ali Sultan'ı yanındaki dervişler olan Emir Sultan, Fakih Abdüssamed ve Seyyid Rüstem Gazi ile birlikte Rumeli'nin fethine yollamıştır. Rumeli'deki pek çok şehrin fethedilmesinde ismi geçen dervişlerin rolü büyüktür.[156]

Seyyid Ali Sultan'ın Rumeli'nin planlı fethedilmesindeki rolü ve önemi üzerinde sıkça durulmasına karşın 1967 yılında Irene Beldicianu-Steinherr adlı araştırmacı, arşiv belgelerinden topladığı bilgilerle Seyyid Ali Sultan'ın Hacı Bektaşi Veli'nin buyruğu ile Rumeli'ye yönelmesinden çok akıncı kimliği üzerinde durmuştur. Beldiceanu-Steinherr, Seyyid Ali Sultan'ı Yıldırım Beyazıd döneminde Balkan fetihlerinde önemli rol almış ve ön safhalarda yer alan Hacı İlbeği ile aynı kişi olduğunu ileri sürmüştür. Araştırmacıya göre Seyyid Ali Sultan, önceleri fetihler yapan bir kahraman iken sonrasında Osmanlı ordusuna dahil olmuş ve fetihlerden

---

[154] Ahmet Hezarfen, *Tarihi Belgeler Işığında Kızıldeli Sultan (Seyit Ali Sultan) Dergahı,* Cem Vakfı Yayınları: 14, İstanbul 2006, s.28

[155] Rıza Yıldırım, "Bektaşi- Alevi geleneğine Göre Seyyid Ali Sultan"*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,* Sayı 53 Yıl 2010 s.67

[156] Haşim Şahin, "Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi"*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Yıl: 2010 Sayı: 53, s.21

sonra gittiği yerlerde kendi adıyla tekkesini kurmuştur.[157] Djocovica (Yakova) Tekkesinde postnişlik yapmış ve aslen eski Yugoslavya'nın Kosmet iline kayıtlı olan Kazım Bakali Sipaho Baba'nın kayıtlarına göre (ölüm:1983) Seyyid Ali Sultan, kurduğu Kızıldeli Tekkesinde 1385- 1387 yılları arasında postnişlik yapmıştır.[158]

Hatta öyle ki, Ahmet Yaşar Ocak konu ile ilgili değerlendirmesinde, Seyyid Ali Sultan'ın Rumeli fetihlerinde gösterdiği üstün başarının mükafatı olarak Osmanlı Sultanı tarafından tekkesine araziler vakfedilmesinden bahseder. Aynı zamanda Osmanlı Devleti için de önem arz eden Bektaşi geleneği içinde on iki posttan biri olan aşçılık postunu Seyyid Ali Sultan devralmıştır. Ve ayrıca Ocak, Seyyid Ali Sultan Dergahı'nın Balkanlardaki en önemli dört Bektaşi dergahından biri olduğundan söz etmektedir.[159]

Seyyid Ali Sultan ile ilgili bu değerlendirmelere bakıldığında, Seyyid Ali Sultan'ın Hz. Peygamber ve Hacı Bektaşi Veli'nin yol göstermesiyle Rumeli'yi fethedip buralarda Bektaşiliği planlı olarak yaymakta büyük başarı elde ettiği görülmektedir. Ancak her ne kadar Velayetname'de Seyyid Ali Sultan'ın Hacı Bektaşi Veli ile görüşüp doğrudan ilişki kurduğu yazılı olsa da 16.yüzyıldan 19.yüzyıla kadar diğer çeşitli yazılı kaynaklar konu ile ilgili Velayetname'den farklı şeyler de söylemişlerdir. Bazı kaynaklara göre Hacı Bektaşi Veli ile Seyyid Ali Sultan, Hacı Bektaşi Veli'nin ömrünü geçirdiği son zamanlarda görüşmüşler ve Hacı Bektaşi Veli'nin ölümünden sonra bir süre Seyyid Ali Sultan Hacı Bektaşi Veli Dergahında postnişlik yapmıştır.[160]

Kimi kaynaklar ise Hacı Bektaşi Veli'nin Seyyid Ali Sultan ile herhangi bir ilişkisinin olamayacağını, çünkü aynı devirde yaşamadıklarını savunmakla birlikte; Seyyid Ali Sultan'ın sadece Hacı Bektaşi Veli'nin dergahında postnişlik yaptığını ve Hacı Bektaşi Veli öğretilerini edindiğini söylemektedir. Dolayısıyla bu görüşe göre

---

[157] Haşim Şahin, "Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli)... s.22
[158] Ahmet Hezarfen, *Tarihi Belgeler Işığında...* s.35-36
[159] Haşim Şahin, "Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli)..., s.23
[160] Ahmet Hezarfen, *Tarihi Belgeler Işığında...* s.30

Seyyid Ali Sultan Hacı Bektaşi Veli'den Rumeli'nin fethi konusunda doğrudan emir almamıştır. Bu görüşün yanı sıra Hacı Bektaşi Veli ile Seyyid Ali Sultan arasında ailevi bir ilişki olduğunu söyleyen diğer görüşler olduğu gibi; Seyyid Ali Sultan'ın Hacı Bektaşi Veli'nin *halifesi* olduğunu savunan görüşler de diğer yazılı kaynaklarda yerini almıştır. Ancak burada halifelik kavramı, sözü geçen konu için içi doldurulmuş bir kavram olmaktan uzaktır. Hilafetin kaynağının ne olduğu, Seyyid Ali Sultan'ın Hacı Bektaşi Veli'den doğrudan Bektaşiliğin mirasını devraldığı mı yoksa Seyyid Ali Sultan ile Hacı Bektaşi Veli arasında başka hilafet zinciri olup olmadığı soruları bu kaynaklarda açık bırakılmıştır. Ya da birtakım diğer kaynaklar ise Hacı Bektaşi Veli'nin Seyyid Ali Sultan ile doğrudan temas etmediğini, Rumeli'nin fethi konusunda ona sadece manevi bir işaret verdiğini de bahsetmektedir.[161]

### 2.3.1. KERAMETLER

Seyyid Ali Sultan, ön plana çıktığı dönemde Rumeli fetihlerindeki başarısı, fethettiği yerde bir Bektaşi dergahı kurması, Hacı Bektaşi Veli ile olan ilişkisi, Bektaşi geleneğini Rumeli ve Balkanlara aktif şekilde yayması gibi özelliklerinin yanı sıra halk tarafından doğaüstü güçleri olduğuna inanılan bir dervиştir. Bektaşilik inancında Seyyid Ali Sultan'a olağanüstü güçler, kerametler, mucizeler atfedilir ve efsanelerle dilden dile nesiller boyu aktarılır. Bu kısımda Seyyid Ali Sultan'ın halk tarafından inanılan mucizelerine, güçlü intibasına da yer verilmesi uygun görülmüştür. Dervişin kerametlerine yer vermek, onun karakteri ve kişiliği hakkında fikir edinmek için bir ipucu niteliğindedir.

Dervişler hakkındaki kerametlere, mucizevi hikayelere en çok velayetnamelerde yer verilmiştir. Bu sebeple söz konusu olay ve hikayeler bu eserlerde aranmalıdır. Velayetnameler -diğer adıyla menakıbnameler- menkıbelerden oluşmaktadır. Velayetnamelerin tanımına ihtiyaç duyulursa velayetname; *"Bir velinin hayatı, faaliyetleri, kerametleri ve menkıbeleri hakkında bilgi veren eser"* olarak tarif edilebilir. Menakıbname ise *"tasavvuf tarihinde, sufilerin izhar ettikleri harikulade*

[161] Rıza Yıldırım, "Bektaşi- Alevi Geleneğine Göre... s.67-70

*olaylar demek olan kerametleri nakleden küçük hikayeler"* anlamına gelmektedir. Bu sebeple dervişler hakkında olağanüstü hikaye ve olayları görebilmek için sözlü tarih bir yana, öncelikle velayetnamelerdeki menkıbelere bakılmalıdır.[162]

Seyyid Ali Sultan ile ilgili olağanüstülüklerden başlıcası, Kızıldeli Velayetnamesi'ni başlatmış olan Osmanlı padişahı Yıldırım Beyazıt'ın gördüğü rüyadır. Beyazıt, Rumeli'yi fethetmek istemiş ancak henüz amacını gerçekleştirememiştir. Bir cuma gecesi ibadet halinde olan Beyazıt, Allah'tan Rumeli'yi alabilmek için yardım istedikten sonra uyuyakalmış ve rüyasında Hz.Muhammed onu ziyaret etmiştir. Hz.Muhammed*: " Ya Yıldırım Han melul olma ki Hak Te'ala duanı müstecab eyledi. Hala Horasan canibinden ve benim nesl-i pakimden Seyyid Ali maiyyetinde sana kırk er gelecekdir. Anların cümlesi kuvvet ve kudret sahibi veliyullahdır ve Rumili'nin fethi anların yed-i himmetlerindedir. Anlardan tegafül itmeyesin!"* diye buyurmuştur. Bu şekilde Yıldırım Beyazıd, Hz.Muhammed'in rüyasında kendisine ulaşmasından hareketle Kırklardan haberdar olmuş ve Rumeli'nin fethi için bu erenlerden destek göreceği haberini rüyasında almıştır.[163]

Bir diğer yandan, Horasan'da ibadet halinde bulunan Kırklar, ibadet ile meşgulken, Hz.Peygamber kırk dervişe kendini göstermiştir. *"Ey ciğer köşelerim ve muhlis bendelerim kırkınız dahi gönlünüzü birleyüp bu yerden hareket ve canib-i Rum'a azimet idüb kurretü'l-aynım Seyyid Hacı Bektaş Veli'nin dergahına varın. Sizlere lazım olan hizmeti bil-eda ziyaretini icra edin. Meyanınıza seyf-i himmet kuşatsın ve her ne emr ederse rızasında olub himmet-i tam ve halavet-i ihtimam ile sizleri Yıldırım Han canibine göndersün. Ana yardım idüb Rum ilin feth eyleyesüz."* diye buyuran Hz.Peygamber'in ardından Kırklar hazırlıklarını bitirip Hacı Bektaşi Veli dergahına doğru yola koyulurlar.[164]

---

[162] Halil İbrahim Şahin, "Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi'ndeki Olağanüstülüklerle İlgili Bazı Motifler Üzerine Bir Değerlendirme",*Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 53 Yıl 2010 s.317

[163] *a.g.e.* s.319

[164] Gös.yer.

Velayetnamedeki kerametlerden bir diğeri de mucizevi şekilde oluşan ağaçlar ve sulardır. Bu kerametlerde derviş, olağanüstü güçleriyle su pınarları, ağaçlar oldurur. Çoğunlukla birbirlerine yakın oluşan bu sular, ağaçlar Bektaşi inancına göre kutsal kabul edilir ve onlara saygı duyulur. Bu kerametlere bir örnek olarak, Seyyid Ali Sultan fetihleri sırasında Çelebi Yaylası'nda iken bir ok atar ve okun yere saplandığı kayada bir su pınarı belirir. Bugün de *"Karapınar"* adıyla bilinen bu su, dervişin kerameti olarak kabul edilir ve o zamandan bu zamana akmaya devam eder. Daha sonra Seyyid Ali Sultan okunu attığı yerden almaya gider ve pınarın yanına vardığında elini yere sürer. Eliyle dokunduğu oktan bir dut ağacı belirir ve ağaç hemen meyvesini verir. Hatta öyle ki bu mucizeye şahit olan erenler bile bu meyveden yerler. Ağaç bugün de hala varlığını sürdürmekte ve kutsal kabul edilmektedir. Velayetnamenin tarif ettiğine göre bu dut ağacı dergaha yakın bir yerdedir ve bugün dergahı ziyaret edenler bu ağacı orada görebilmektedir.[165]

Ağacın Seyyid Ali Sultan Dergahına yakın bir konumda olması, Bektaşilikte ağaç kültünün derviş ile bağdaştırıldığını göstermektedir. Bektaşilik inancı, ağacın ruhu ile dervişin ruhunu özdeşleştirmeye, bir görmeye yatkındır. Dolayısıyla Bektaşilikte ağaç kültü hakkında iki farklı düşünceye yer açılmaktadır. Birincisi; menakıbnamelerde geçen ağaçların dervişlerin tekkelerinin yanında varlığını sürdürmesi sebebiyle toplum için bir kutsallık kazanmaktadır. Ya da bu fikre göre, herhangi bir dervişin türbesi değil de alelade bir mezarın yanında yetişmiş bir ağaç kutsallık kazandıysa, mezar da bir dervişin türbesi/tekkesi sanılarak geçmişten günümüze gelmiştir. İkinci düşünce ise metinlerde ve anlatılarda geçen ağaçlar, çevresinde hiçbir tekke yokken dervişlerin isimlerini kazanmış ve halk tarafından kutsallık atfedilmiştir. Bu durumdan yola çıkılarak ağaç, ya geçmişte yanında bulunan ama günümüze kadar ulaşamamış bir tekkeden adını almış, ya da ağacın bir derviş ruhuna sahip olduğu inanışından dolayı kutsallık atfedilmiştir.[166]

---

[165] Halil İbrahim Şahin, "Seyyid Ali Sultan... s.323

[166] Ahmet Yaşar Ocak, *Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, 9.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s.139

Velayetnamelerde dervişlerin doğada bu şekilde su pınarı ya da ağaç meydana getirmesi bir keramet olmanın ötesinde de anlamlar taşımaktadır. Özellikle Seyyid Ali Sultan dergahında sadece yukarıdaki hikayede bahsedilen dut ağacı değil, dergahın çevresinde ve dergaha yakın tüm su kaynakları ve ağaçlar kutsal sayılmakta ve onlara zarar verilmemekte, saygı duyulmaktadır. Bunların sadece Seyyid Ali Sultan zamanında değil onun döneminden öncesinde sonrasında da -örneğin Hacı Bektaşi Veli, Abdal Musa ve Balım Sultan'ın yaşadıkları zamanlarda da- kutsal sayıldığına rastlanmaktadır. Çünkü Bektaşi inancında işaret edilen kerametlerde bu ağaç ve su motiflerinin sırf mucizevi oluşumlardan ibaret değil, fetihleri tamamlayıcı bir unsur olarak da görülmesi yaygındır. Aslında ortaya çıkarılan bu ağaç ve sular, velayetnamelerde bahsedilen fethedilmiş yabancı yerlere kutsallık kazandırmaya ve kendi inancını da bu yerlere taşımaya, kendi inancıyla bu yerleri "tamamlamaya" işaret etmektedir. Bu sebeple özellikle ağaç ve su kaynakları motifleri velayetnamelerde keramet olmanın ötesinde bir anlam taşımaktadır.[167]

Seyyid Ali Sultan ile ilgili anlatılan hikayelerden başka bir tanesi ise Çanakkale Boğazı'ndan Rumeli'ye geçmek isteyen Şehzade Süleyman ve kırk arkadaşı ile bağlantılıdır. Boğazdan karşıya geçip oradan da Rumeli'ye doğru yola koyulacak Şehzade ve arkadaşları, bir sala binerler. Bu sırada kendisini Deli Kızıl Sultan olarak tanıtan Seyyid Ali Sultan, sala binmek ve diğerleriyle karşıya geçmek ister ancak reddedilir. Bunun üzerine Kızıldeli Sultan kucağına kum doldurur ve bu kumu avuçlayıp boğaza saçar. Kumun saçıldığı yerlerde kara parçaları oluşur ve Seyyid Ali Sultan bu yoldan yürüyerek boğazı geçmeye başlar. Bunu gören Şehzade Süleyman ve arkadaşları, Kızıldeli Sultan'ın gösterdiği bu olağanüstülüğe şaşırarak onu sala davet ederler. Bunun üzerine Seyyid Ali Sultan kucağındaki kumları saçarak sala biner. Dökülen kumlar o bölgede hilal şeklini oluşturur. Bu hikayede anlatılan kumların, günümüzde de Çardak (Denizli) ve Bolayır (Çanakkale) bölgelerinde hala gözle görülür olduğuna inanılır ve şifalı kabul edilir. Her yıl 26 Ağustos'ta bu bölgede

[167]Halil İbrahim Şahin, "Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi'ndeki... s.323

(Lapseki) Kum Günü yapılmakta ve bu günün anısına yağlı güreşler düzenlenmektedir.[168]

Seyyid Ali Sultan hakkında bir başka olay ise, dervişin yardıma ihtiyacı olan bir erene olağanüstü şekilde yetişip ona yardım etmesi ve düşmana karşı galip gelmesidir. Hikayeye göre Seyyid Ali Sultan, Gazi Evrenos Bey'e zorlu bir kaleyi fethi için yardım vaadinde bulunur. Eğer Gazi'nin başı sıkışırsa kendisini çağırabileceğini, hemen yanına varacağını söyler. Bunun üzerine fethe giden Gazi, on pehlivanla savaşır ancak gücü tükendiği sırada güçlü bir pehlivan karşısına çıkar. Tam düşmana karşı yenileceği sırada aklına Seyyid Ali Sultan'ın söyledikleri gelir ve "Gel yetiş imdadıma Seyyid Ali" diyerek onu yardımına çağırır. Bunun üzerine Seyyid Ali Sultan savaş meydanında belirir ve pehlivana çekilmesini emreder. Bu emre uymayan pehlivan, Seyyid Ali Sultan'ın bir el hareketiyle orada can verir. Geleneğimizde var olan ve türlü zorluklara, güçlüklere, dar zamanlara yetişen Hızır, Ali figürleri gibi bu hikayede de zor zamanlara anında yetişen, orada beliren bir Seyyid Ali Sultan anlatılmıştır. Hızır gibi yardım istenen, mesafeleri bir anda aşarak ve erenlerin zor zamanlarında onların imdatlarına yetişmesiyle Seyyid Ali Sultan'a bu hikaye ile üstünlük, güçlülük atfedilmiştir.[169]

Seyyid Ali Sultan ve Kırklar ile ilgili güce ve heybete vurgu yapan söylencelerden birisi de Seyyid Ali Sultan ve Kırk dervişin Orhan Bey'e fetihlerde yardım etmek için Çanakkale taraflarında olduğu bir zamanda geçmektedir. Hikayeye göre, Kızıldeli ve kırk derviş, Çanakkale'yi geçip Gelibolu'yu da aldığı sırada bir vahiy alırlar. Vahiy, Seyyid Ali Sultan ve kırk dervişe, ele geçirdiği topraklardaki esirlerden haraç almalarını ve esirlerin beşte birini Orhan Gazi için alıkoymalarını emreder. Vahiyden sonra fetihler ardı ardına devam ederken, Seyyid Ali Sultan ve Kırklar, üç kişiyi esir alır. Bir tanesini öldürürler ve sanki kızartılacakmış gibi demire geçirirler. Dehşete kapılan diğer iki esiri de düşman kalesine varıp korku salmaları için salıverirler. Kaçan esirler kaleye varırlar ve karşılarındaki Kırkları ve Kızıldeli'yi

---

[168] Ayhan Tunca, "Batı Trakya'da Bir Savaşçı Derviş Kızıldeli Sultan (Seyyidali)", *Yöre Aylık Kültür Dergisi*, Sayı 99 Yıl 9, Haziran 2008, s.29

[169] Halil İbrahim Şahin, "Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi'ndeki... s.325-326

insan yiyen yamyamlardan sanıp gördüklerini anlatırlar. Kaledeki düşmanların bir kısmı kaçmak isterken bir kısmı da kalıp dövüşmek ister. Tam bu sırada Kırklar kaleye yaklaşır ve Seyyid Ali Sultan korkunç bir çığlık atar. Şehrin ve kalenin duvarları bu çığlık üzerine yıkılır ve düşmanlar can verir.[170]

Seyyid Ali Sultan'ın söylencelerde geçen bir başka kerameti ise Hacı Bektaşi Veli'nin Suluca Karacahöyük'teki dergahında geçer. Dergahın aşçı postunda oturan Seyyid Ali Sultan aşçılık hizmetini gören bir mürşittir. Bir sabah, görevini icra etmek için geç kalan Kızıldeli, hemen kazanı ateşe koyar. O sırada dergaha girmek üzere olan Hacı Bektaşi Veli'yi farkeder oysa kazandaki yemek hala pişmemiştir. Bunun üzerine Seyyid Ali Sultan hemen ayaklarını kazanın altındaki ateşe uzatır ve yemek hızlıca kaynamaya başlar. Bu kerameti gören Hacı Bektaşi Veli ise *"Bir postta iki aslan oturmaz."* diyerek Seyyid Ali Sultan'ı görevi için Dimetoka'ya gönderir.[171]

Bu şekilde halk arasında dilden dile aktarılmış ve gerek yazıya geçirilmiş söylencelere rastlamak mümkündür. Yukarıda gösterilen örnekler Seyyid Ali Sultan'ın yüceliğine, ululuğuna, kişiliğine, gücüne ve doğaüstü yetilerine vurgu yaparken, aslında Seyyid Ali Sultan'ın Bektaşi inanışı için ne denli önemli olduğunu ve halk arasında ne derece önemsenip sahiplenildiğini gözler önüne sermektedir. İşte bu yönleriyle Seyyid Ali Sultan, Bektaşi geleneği için, Rumeli'nin fethedilmesi ve Bektaşiliğin bu topraklarda benimsetilmesi için, kültürel değişimlerin bu topraklarda köklenip yayılabilmesi için büyük rol oynamış bir derviştir.

## 2.4. SARI SALTUK

Sarı Saltuk, Yesevi[172*] Dergahında yetişmiş, İslamiyet'in yayılmasında ve Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Balkanlara hükmetmesinde aktif rol oynamış bir Horasan piridir. Sarı Saltuk hakkında günümüzdeki tüm bilgiler, tıpkı diğer Bektaşi dervişleri gibi menkıbelere, menakıbnamelere ve anlatılarak bugüne dek

---

[170] John Kingsley Birge, *Bektaşilik Tarihi,* 1.Baskı, Ant Yayınları, 1991, s.58

[171] Ayhan Tunca, "Batı Trakya'da Bir Savaşçı... s.30

[172*] Hoca Ahmet Yesevi'nin öğretileri etrafında şekillenen Türkistan'da doğmuş bir tarikattır.

söylenegelmiş diğer efsanelere dayanmanın yanı sıra, bir de sınırlı da olsa Sarı Saltuk'un tarihsel kişiliğine vurgu yapmış kaynaklara da dayanmaktadır. Bahsedilen bu kaynaklarda Sarı Saltuk, döneminin büyük saygı ve sevgi duyulan, kahraman ve adil kişiliğiyle tanınan bir gazi derviş -türkçesi ile alperen- olarak tarihe geçmiştir.[173]

Kendisi aynı zamanda Balkan topraklarına İslamiyet'in 13. yüzyıldaki ilk girişine öncü olmuş derviş ismini taşır. Hatta Yahya Kemal, "Maverada Söyleniş" adlı şiirinde de Sarı Saltuk'un ismini geçirir ve şiirine şöyle başlar;

*"Geldikti bir zaman Sarı Saltık'la Asya'dan*
*Bir bir Diyar-ı Rum'a dağıldık Sakarya'dan"*[174]

Tarihte yer etmiş olan yazılı kaynaklar içerisinde Sarı Saltuk'dan bahseden ilki İbnü's-Serrac'a ait Tuffahu'l-Ervah'tır. Sarı Saltuk'un ölümünden on sekiz yıl sonra yazılmış olan bu eser, beraberinde Yusuf Bin İsmail Nebhani'nin yazmış olduğu Camiu Keramatil Evliya'yı da getirir. Bu iki eserde Sarı Saltuk'un hayatından, tarihsel kişiliğinden, kerametlerinden bahsetmekle birlikte; Sarı Saltuk'a bir çok kere *Saltuk Et-Türki* şeklinde hitap edilmiştir. Bu eserlerde dikkate alınması gereken husus, Sarı Saltuk'un Türk kimliğine yapılan vurgudur.[175]

Bu iki eser dışında Sarı Saltuk ile ilgili bir başka eser ise Cem Sultan'ın emriyle hazırlanan Saltukname adlı eserdir. Anlatılan o ki Cem Sultan 1473 yılında Edirne'de olduğu bir sırada Sarı Saltuk'un dilden dile dolaşan menkıbeleri ile tanışmış ve kişiliğinden etkilenmiştir. Döneminin gezgini olan Ebu'l Hayr-ı Rumi'ye bu menkıbeleri derlemesi için emir vermiştir. Sarı Saltuk'un geçtiği ve kendi ilmiyle etkilediği, adalet dağıttığı ve halkını kendisine hayran bıraktığı yerleri gezerek Sarı

---

[173] Mehmet Z. İbrahimgil, "Arnavutluk'taki Kruya (Akçahisar) Sarı Saltuk Külliyesi", *İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi IRCICA*, Sofya Nisan 21-23, 2000, s.87

[174] Mehmet Demirci, "Gazi Dervişler ve Balkanlar", *Yeni Türkiye Rumeli - Balkanlar Özel Sayısı - 1*, Sayı 66 Mart Haziran 2015, ,s.521-522

[175] "Sarı Saltuk ve Hayatı - Türk Dünyasının Enleri", TRT Avaz https://www.youtube.com/watch?v=tSeEx2a18tg (16.01.2019)

Saltuk ile ilgili menkıbelere ulaşan Ebu'l Hayr-ı Rumi, Cem Sultan'ın kendisine emrettiği şekilde üç ciltten oluşan Saltukname adlı eseri tam yedi yılda bitirmiştir.[176]

Bahsedilen eserler dışında Sarı Saltuk hakkında bilgi edinilebilecek kaynaklar ise Selçuklu ve Osmanlı dönemi vekayinameleri, İbn Battuta, Evliya Çelebi ve diğer gezginlerin seyahatnameleri, menkıbeler, velayetnameler ile Sarı Saltuk türbelerinin kayıtları ve arşiv belgeleridir.[177]

Saltukname'nin birinci cildinde, Sarı Saltuk'un doğumundan, annesinin Rabia Hatun; babasının Seyyid Hasan olduğundan bahsetmektedir. Eser, Sarı Saltuk'un asıl adının Şerif Hızır olduğunu söylemekte ve soyunu Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye dayandırmaktadır. İlerleyen kısımlarında Sarı Saltuk'un yetişmesinden, ilk kahramanlıklarından bahseden eser, Türklüğü yücelten, öven ifadelere sıkça yer verir. Ancak burada bir hatırlatma yapmakta yarar vardır; Sarı Saltuk'tan bahseden diğer eserlerde de Türklüğe övgüler dizilip Sarı Saltuk'un Türk kimliğine[178*] vurgu yapıldığından bahsedilse de, bahsi geçen dönemlerde Türklük kavramının henüz tam anlamıyla karşılanmadığı, milletlerin pek de ayrışmadığı ve elbette Türklük ifadesinin aynı zamanda Müslümanlık ve dolayısıyla İslam ile özdeşleşmiş olabileceği unutulmamalıdır.

Türkistan'da Hoca Ahmet Yesevi'nin dergahına mensup, o dergahın öğretilerini benimsemiş olan Sarı Saltuk, menkıbelerde yer edinmiş olan meşhur tahta kılıcını mürşidi olan Ahmet Yesevi'den kuşanmış ve bu kılıç ile türlü kahramanlıklara imza atmıştır. Kılıcını kuşanan Sarı Saltuk, Ahmet Yesevi'den Anadolu topraklarına gitmesini, Hacı Bektaşi Veli'nin yanında ilim öğrenmesini ve ardından Rumeli topraklarına gitmesini, gittiği yedi krallık yerde nam ve şan yürütmesi öğüdünü almıştır. Hatta öyle ki, Evliya Çelebi'nin Seyehatnamesi'nde yer alan bilgilere göre,

---

[176]Ömer Aksoy, "Blagay'da Bulunan Sarı Saltuk Türbesi ve Sarı Saltuk Etrafında Oluşan Veli Kültü", *2.Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu,* Bosna Hersek 2015*,* ,s.250

[177] Hakkı Saygı, *Türklerin Balkanlara Geçişi ve Alevi-Bektaşi Zümreler*, Cem Vakfı Yayınları:16, İstanbul 2013, s.87

[178*] Bahsedilen diğer eserlerle beraber, Saltukname'de de Sarı Saltuk'dan bahsederken "Saltuk-u Türk" ifadesine rastlanır.

Sarı Saltuk'un gerçek adı Muhammed Buhari olmakla birlikte kendisi Ahmet Yesevi'nin halifesidir. Ahmet Yesevi, Muhammed Buhari'yi Hacı Bektaşi Veli'ye gönderirken şu sözlerle uğurlar:

> *"Saltuk Muhammed'im! Bektaş'ım seni Rum'a göndersin, Leh diyarında yoldan çıkmış olan Sarı Saltuk suretine giren o melunu, Dobruca'daki ejderi bu tahta kılıç ile öldür, Makedonya ve Dobruca'da yedi krallık yerde ün sahibi ol."*[179]

Bu kısımda konunun bütünüyle açıklanabilmesi açısından bir bilgilendirmeye ihtiyaç vardır. Hacı Bektaşi Veli ile Hoca Ahmet Yesevi'nin yaşadıkları dönemleri ve öğretilerini yürütmeleri anlamında konunun ehli olan birtakım araştırmacılar çeşitli görüşleri savunmuşlardır. Araştırmacıların bir kısmı Hacı Bektaşi Veli ile Yeseviliğin hiçbir bağının bulunmadığını savunmakla birlikte, Bektaşiliğin ayrı ve bağımsız bir inanış olduğunu öne sürmektedir. Ancak Irene Melikoff ise, bu görüşün tam tersini savunup Hacı Bektaşi Veli'nin Yesevi Dergahında yetiştiğini ve Hoca Ahmet Yesevi'nin müridi olduğunu savunmaktadır. Bedri Noyan ise Hacı Bektaşi Veli ile Hoca Ahmet Yesevi'nin yaşadıkları dönemlerin birbirinden farklı olduğunu gösterircesine Hacı Bektaşi Veli'nin Hoca Ahmet Yesevi'nin öğrencisi olan Lokman Perende'nin izinden gittiğini söylemektedir. Hoca Ahmet Yesevi ile Hacı Bektaşi Veli arasındaki ilişkiler şöyle dursun, Sarı Saltuk'un Yesevi Dergahının etkisinde olduğu ve Yesevi Dergahına mensup, Yeseviliği Anadolu'ya ve Balkanlara taşımış ve tanıtmış dervişler için bahsedilen *Horasan Erenlerinden* biri olduğu kesindir. [180] Ancak Hacı Bektaşi Veli ve Ahmet Yesevi'nin doğum ve ölüm tarihleri incelendiğinde görülüyor ki her iki derviş de birbirinden farklı dönemlerde yaşamışlardır. Ahmet Yesevi'nin ölüm tarihi 1167 iken, Hacı Bektaşi Veli'nin doğum tarihi ise çeşitli kaynaklarda 1207 veya 1247 olarak geçmektedir. Dolayısıyla Ahmet Yesevi hayattayken henüz Hacı Bektaşi Veli dünyada değildir.[181]

---

[179] Hakkı Saygı, *Türklerin Balkanlara Geçişi...* s.91

[180] Tuba Hatipler Çibik-Filiz Umaroğulları, "Balkanlarda Bektaşilik ve Bektaşi Tekkeleri"*, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*,Cilt 6, Sayı 1,2017, s.459

[181] Hakkı, SAYGI, *Türklerin Balkanlara Geçişi...* s.91

Sarı Saltuk'un ismini nereden edindiğine dair net bir bilgi olmamakla birlikte, çeşitli kaynaklar "Sarı Saltuk" ismini türlü hikayelere dayandırmaktadırlar. Bu hikayelerden bir tanesi Arnavutluk'ta geçmektedir. Döneminin Arnavutluk bölgesinde sarılık hastalığı kol gezmekte ve çokça insanın ölümüne sebebiyet vermekteyken, bölgeye gelen Sarı Saltuk bir dua okur ve halkı bu hastalıktan kurtarır. Bunun üzerine halk Sarı Saltuk'a minnet duyar ve onun hakkında "Sarıya saldık" der. Bu deyiş zamanla Sarı Saltuk halini almış ve dervişin adı haline gelmiştir.[182]

Velayetname'de anlatıldığına göre, yola koyulan Sarı Saltuk Hacı Bektaşi Veli ile ilk olarak bir çeşmede karşılaşır. Hacı Veli'nin *söylediği "Durma yürü, Seni Rum diyarına saldık."* sözü ile ismini kazanan Sarı Saltuk, Pirinin verdiği bir kilim ile Müslümanlığı yaymak gayesiyle yola koyulur ve Karadeniz'i bu kilimin üzerinde aşarak Gürcistan'a varır. Burada hakimiyet kuran Sarı Saltuk, halkın saygısını, takdirini kazanır ve bu topraklarda İslam'ın etkili olmasını sağlar.[183] Ancak özellikle Balkanlara ve Dobruca'ya Bektaşiliğin yayılması ile ilgili başka anlatılar da mevcuttur ve onlara ilerleyen kısımda yer verilecektir.

Ahmet Yesevi'nin yönlendirmesi ile bu yola giren Sarı Saltuk, Anadolu'da önce Hacı Bektaşi Veli'nin öğretileri ile donanmış, ardından da Balkanlara açılmış, Gürcistan'ın ardından özellikle bugünkü Romanya'nın Köstence ve Tulça illeri ve Bulgaristan'ın Dobriç ve Silistre illerini içine alan Dobruca bölgesine geçmiş ve bu coğrafyada etkili olmuştur. Döneminde Osmanlı hakimiyeti altında olmayan bu topraklarda Müslümanlığı ve Türklüğü yaymış, çeşitli mücadeleler vererek farklı bölgeleri kendi ilminin etkisi altına almayı başarmıştır.

Bu anlatıya benzer başka bir sözlü geleneğe ise farklı bir kaynakta rastlanmıştır. Anlatıya göre Sarı Saltuk Horasan'dan çıkıp Anadolu'da ilk önce Tunceli'ye ve ordan Gümüşhane'ye gelmiştir. Hatta Tunceli ilinin Hozat ilçesinde Sarı

---

[182] Mahmut Çelik, "Balkanlar'da (Arnavutluk'ta) Bektaşi Tarikatının Yayılmasında Sarı Saltuk Efsanelerinin Rolü", Balkanlara Gidişinin 750. Yılında Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu, *Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Yayını*, Sayı 4,Kasım 2013, Romanya, s.3-4

[183] John Kingsley Birge, *Bektaşilik Tarihi*, 1.Baskı, Ant Yayınları, İstanbul 1991, s.57

Saltuk'a ait olduğu düşünülen bir türbe bulunmaktadır. Bu yapı hem bir ibadet yeri hem de toplanma yeri işlevine sahip olmaktadır. Burada Sarı Saltuk, musahip kardeşi ve aynı zamanda bir eren olan Güvenç Abdal ile görüşmüş ve ardından yanındaki diğer dervişlerle birlikte Karadeniz üzerinden Ukrayna ve Dobruca yöresine geçmiştir.[184]

Anlatının belirttiği önemli bir detay, Sarı Saltuk'un o dönemin Anadolu yöresinde Alevi ocak sistemine dahil olup kendisine Güvenç Abdal'ı musahip kardeş tutmasıdır. Konuya hakim Türkolog Prof. Dr. Irene Melikoff'un araştırmalarında da Sarı Saltuk ile ilgili benzeri bilgilere rastlanmaktadır. Sarı Saltuk'un saçları, kaşları, sakalı kazınmış bir kalenderi dervişle karşılaştığına ve ahiret kardeşi olduğuna değinen Melikoff bu geleneğin Alevi-Bektaşi geleneği olduğunun altını çizmektedir.[185]

Horasan'dan Anadolu'yu etkisi altına almış olan ocak sistemi, genellikle Erzincan-Tunceli illerinde yaygın olarak gelenekselleşmiştir. Özellikle bu bölgede, Horasan'dan gelip *el ele el Hakka*[186*] ile Alevi ocak sisteminin öncülerinden çokça dervişin izlerine rastlanmaktadır. Kureyşhan, Baba Mansur, Derviş Cemal, Seyyid Nizam ocakları, Sarı Saltuk ocağının yanında bölgedeki diğer ocaklara örnek olarak verilebilir. Saltuklu Beyliği'nin (1092-1202) bugünkü Erzincan ilinde kurulması ve Sarı Saltuk'a ait yazılı kaynaklara, ona ait olduğu düşünülen eşyalara, hakkındaki sözlü geleneğe bu yörede rastlanması da Sarı Saltuk'un bu yöreyi etkisi altına aldığını doğrular niteliktedir.[187]

Gittiği yerlerde Müslümanlığı son derece belirgin kılmayı başarmış olan Sarı Saltuk hakkında, 15.yüzyılda Yazıcıoğlu Ali tarafından yazılmış Oğuzname, bahsedilen bölgedeki Müslüman Türk nüfus hakkında dikkate değer ifadeler

---

[184] Alemdar Yalçın-Hacı Yılmaz, "Sarı Saltuk ile İlgili Yeni Belgeler", *Hacı Bektaşi Veli Dergisi*, Sayı 36, 2005, s.106-108

[185] Ed: Esat, KORKMAZ, *Uyur İdik Uyardı...*, s.115

[186*] Bu söylem, ilime önem verip inanç yolunda mürşide bağlanmayı ifade eder. Bknz. http://hunkar-vakfi.org/bilgi/Alevilik/Kavramlar(09.12.2019)

[187] Alemdar Yalçın-Hacı Yılmaz, "Sarı Saltuk ile İlgili... s.106-108

içermektedir. Esere göre, dönemin Selçuklu Devleti Sultanı İkinci İzzettin Keykavus, babası İkinci Gıyaseddin Keyhusrev'in ölümünden sonra tahta çıkarılmıştı. Ancak Moğol elçiler, aldıkları emir ile ülkeye gelip Keykavus'un diğer kardeşi Rükneddin Kılıçarslan'a yardım ederek onun tahta çıkmasını sağlamışlardı ve İzzettin Keykavus kardeşine yenilenerek ardındaki Türkmenlerle birlikte Bizans İmparatorluğu'na sığınmıştı. Ocak, tarihsel süreci anlatırken, İzzettin Keykavus'un bizzat Bizans İmparatoru Sekizinci Mihail'den kendisine tabi olan Türkmen aşiretleriyle birlikte *kışın kışlayacak yazın yaylayacak* bir arazi istediğini söylemiştir. Bunun üzerine İmparator, İzzettin'e ve peşindeki Türkmen aşiretlerine, Altın Ordu Devleti'nin bir bölgesi olan Deşt-i Kıpçak ile Bizans sınırları arasındaki Dobruca bölgesini tahsis etmiştir. Bu şekilde İzzettin Keykavus ve başta Sarı Saltuk'un önderlik ettiği Türkmen aşiretleri bu şekilde 1264 yılında Dobruca bölgesine gelmiş ve yerleşmişlerdir. Buralarda düzenlerini kurup fetihçi politikalar sürerken, 1280 yılında İzzettin Keykavus'un vefatı ve ardından 1293 yılında Sarı Saltuk'un vefatı gerçekleşmiş ve Türkmen aşiretleri yoğun dış baskılara maruz kalmışlardır. Bulgarların yoğun baskısını hisseden aşiret üyelerinin bir kısmı Hıristiyanlığı seçip bölgelerindeki düzenlerini korurken bir kısmı da Anadolu'ya Karesi iline (Balıkesir) göç etmek zorunda kalmıştır. İşte tarihsel süreç itibariyle Sarı Saltuk'un Balkanlara gidişi bu şekildedir.[188]

Sarı Saltuk'un ölmesinin ardından Dobruca'da onun yolunu benimsemiş Türkmen nüfusu, ne yazık ki inançları da dahil olmak üzere bütün kimliklerini kaybetmiş, özlerinden uzaklaşmışlardır. Hatta söylenen o ki, Keykavus'un orada varlığını devam ettirmesinden dolayı bugün o coğrafyada yaşayan, Türkçe konuşan ancak İslam dinine mensup olmayan Türkler Gagavuz Türkleri -en azından bir kolu- olarak bilinmektedir. Gagavuzlar bugün de Dobruca bölgesinde yaşamakla birlikte Moldova'da ve diğer Balkan ülkelerinde de varlıklarını sürdürmektedir.[189]

---

[188] Ahmet Yaşar Ocak, "Balkanlarda İslam'ın ve Türk İskanının İlk Temsilcisi: Sarı *Saltık" Yeni Türkiye Rumeli - Balkanlar Özel Sayısı - 1,* Sayı 66, Mart Haziran 2015, s.526-528

[189] "Sarı Saltuk ve Hayatı - Türk Dünyasının Enleri", TRT Avaz https://www.youtube.com/watch?v=tSeEx2a18tg (16.01.2019)

Sarı Saltuk'un bu şekilde Horasan'dan gelip Hacı Bektaşi Veli'nin müridi olduktan sonra Hacı Bektaş'tan etkilenip fetih ve gaza fikirleriyle ve onun öğretileriyle Rumeli'ye doğru yola çıkması menakıbnamelerde sıkça yer tutsa da hikayenin tarihsel örgüsü ile ilgili en doğru kaynak şüphesiz Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak'tır. Ahmet Yaşar Ocak, Selçuklu varisi İzzettin Keykavus'un ve Sarı Saltuk'un yollarının nasıl kesiştiğine dair bir inceleme yapmış ve şu sonuçlara varmıştır: Öncelikle Sarı Saltuk'un öncülük ettiği aşiret Çepni Boyu'dur ve bu aşiret 1240 yılında Selçuklu Devleti'ne karşı Babailer İsyanı'na öncülük etmesiyle tanınan bir aşirettir. Daha sonra isyanın bastırılmasıyla birlikte tenha bölgelere yerleşen aşiret, Sinop civarlarına çekilmiştir. Haliyle İzzettin Keykavus ile Sarı Saltuk ve aşiretinin bu yönden çıkarları kesişmektedir. Ancak ünlü Saltukname'de ve Hacı Bektaşi Veli'nin Velayetname'sinde de Sarı Saltuk'un sık sık Sinop'tan Dobruca bölgesine geçtiği bahsedilse de bu tarihi örgü olarak pek de gerçeği yansıtmamıştır. Çünkü Sarı Saltuk liderliğindeki aşiret, Bizans İmparatorluğu'na sığınmış İzzettin Keykavus ve diğer Türkmenlerle birlikte İstanbul Boğazı'nı geçip oradan Dobruca bölgesine geçmişlerdir.[190]

Detaylıca anlatıldığı gibi Selçuklu Devleti'nin parçalanmasından sonra Rumeli ve Balkanlarda Türklüğün ve Müslümanlığın nüfuzunun artması ve bu bölgelerde askeri örgütlenmenin güçlenmesi amacıyla aynı politikaları Osmanlı Devleti de sürdürmüştür. Balkanlar ve Rumeli için yürüttüğü iskan politikalarının başlıca üç kaynağı vardır. Bunlardan biri bölgede iskan edilenlerin ordu ile gelenlerden olmalarıdır. Gelen halk doğrudan sancak kanunnameleriyle getirilmiş ve bölgedeki miri arazilere yerleştirilmişlerdir. Diğer grup ise Yörük teşkilatı içinde olan gruptur. İskan edilen bu grup Batı Anadolu'dan bölgeye getirilmekle birlikte aslında Osmanlı ordusu için gerekli destek ve hizmet için teşkilatlanan halktan başkası değildir. Sürgün olarak gelen grup ise 16. yüzyıl sonuna kadar bahsedilen iskan politikaları amacıyla Anadolu'daki beyliklerden, göçebelerin devlete karşı uyumsuz davranışlarda bulunanlarından, ayaklanmalara karışanlarından oluşmaktadır.[191]

---

[190] Ahmet Yaşar Ocak, "Balkanlarda İslam'ın ve Türk... s.528-529

[191] Hakkı Saygı, *Türklerin Balkanlara Geçişi ve...*, s.72

Selçuklu Devleti'nden devralınan politikalar Osmanlı döneminde de Balkan dervişlerine karşı, bu bölgelerde kurulan zaviyelere karşı, Türkleştirme ve Müslümanlaştırma amaçları ile ana hatlarıyla devam etmiştir.

### 2.4.1. KERAMETLER

Sarı Saltuk, Osmanlı Devleti'ne fetih politikalarının gereği olarak hizmet etmiş, gittiği yerlerde İslamiyeti ve Türklüğün kudretini yaymış bir derviştir. Gittiği bölgelerde yerel halkı etkisi altına almayı başarmış, insanlarda kendisine yönelik sevgi ve hayranlık uyandırmıştır. Fethettiği yerlerde İslamiyeti yaymasının yanısıra Hıristiyan ya da diğer dinlerden halkları da etkilemiş, o halklarda da kendisine karşı hayranlık uyandırmıştır. Savaşlarında ve sonrasında tekkesinde, halk arasında türlü kerametleri dilden dile dolaşarak önce sözlü tarihte ardından da yazılı tarihte yerini almıştır.

Saltukname, birinci cildinde de Sarı Saltuk'un kerametlerine yer vermiştir. Eserde Sarı Saltuk, çeşitli coğrafyalara seferler düzenlemiş ve Müslüman olmayanlarla savaşmıştır. Fetihlere gittiği yerler arasında Hindistan, Habeşistan, Arabistan, Türkistan gibi bölgeler olduğu gibi gerçeklikten uzak isimlerle anılan bölgelere de yer verilmiştir. Bu yerler Kafdağı, Cinlistan, Kuhlistan, Şahmeran, Cabbülşah gibi yer isimlerine de yer veren eser, Sarı Saltuk'un fetihlerinin mistik yönünü yansıtmaktadır. Sarı Saltuk bu bölgelerde cinlerle, cadılarla, devlerle savaşmıştır. Hatta yukarıda bahsi geçen Dobruca bölgesinde Sarı Saltuk'un yedi başlı bir ejderha ile mücadele ettiğine de eserde yer verilmiştir. Bu yönüyle Sarı Saltuk hakkındaki yazılı kaynaklar, gerçeklikten uzak, masal ve destanları andıran, konuşan ve savaşan hayvanları, masal motiflerini barındıran menkıbelerden oluşmaktadır.[192]

[192] "Sarı Saltuk ve Hayatı - Türk Dünyasının Enleri", TRT Avaz https://www.youtube.com/watch?v=tSeEx2a18tg (16.01.2019)

Dervişlerin, evliyaların bu şekilde tahta kılıçlara sahip olması ve fetihleri sırasında bu tahta kılıçlarla büyük işleri başarma kerametlerini Ahmet Yaşar Ocak, Şamanist inanç sistemine dayandırmaktadır. Şamanların ibadetlerini tahta kılıçları ile birlikte yaptıkları sanılmaktadır. Şamanist inançta tahta kılıcın hem kötü ruhları kovduğuna hem de ibadet sırasında ibadete yoğunlaşmaya yaradığı bilinmektedir. Bu sebeple bu tip tahta kılıçlı hikayelerin kaynağını Ocak, Anadolu geleneklerine ya da Hıristiyan geleneklere değil kökenini şamanizmden aldığını öne sürmüştür.[193]

Melikoff ise bu konuda Ocak'a katılmakla beraber, Sarı Saltuk'un Müslüman ve Hıristiyan inançların karışımına sahip bir çevrede büyük saygı gördüğünü ve bu durumun Sarı Saltuk'un yaşadığı dönemin bir özelliği olduğunu dile getirir.[194]

İbnü's-Serrac da, Teşvîkü'l-Ervah eserinde Sarı Saltuk'a ait kerametlerden bahsetmiştir. Özellikle Sarı Saltuk'un körler, deliler, topallar ile, dermansız hastalıklara yakalanmışlara, çaresizlere yardım ettiğini, onlara bir bakışı ile ya da duası ile iyi geldiğini, dertlerine derman olduğunu yazmıştır. O eserde anlatılana göre, kör olarak doğmuş küçük bir çocuğa rastlayan Sarı Saltuk, çocuğun gözlerini ovalamış ve çocuğun görme yetisini ona kazandırmıştır. Bir başka anlatılana göre de Şeyh Hasan, çocukluğunda amansız bir hastalığa yakalanmıştır. Hiçbir doktorun tedavi edemediği bu hastalığa karşılık çocuğu gören Sarı Saltuk, çocuğu bir bakışı ile iyileştirmiştir. Sarı Saltuk'a hastalığının iyileşmesinden dolayı büyük bir minnet duyan Şeyh Hasan da ölene kadar pirine hizmet eder.[195]

Arnavutluk'ta Sarı Saltuk'un izini yansıtan bir başka destansı hikaye yer almaktadır. Akçahisar'da (bugünkü Kruya şehrinde) Sarı Saltuk'a ait bir türbe bulunmaktadır. Hikayeye göre Hacı Bektaşi Veli, velilik mertebesine yükselir ve ardından, Sarı Saltuk henüz bir çobanken onu da kendi halifesi kabul eder ve onu

---

[193] Ahmet Yaşar Ocak*, Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, 9.Baskı, İstanbul 2012, s.179

[194] Ed: Esat, KORKMAZ, Uyur İdik... , s.115

[195] M.Saffet Sarıkaya-M.Necmettin Bardakçı-Necdet Gürkan, "İbnü's-Serrâc'a Göre Sarı Saltuk" *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*,Sayı 32 2013/2, s.86

Rumeli'ye Müslümanlığı yaymakla görevlendirir. Sarı Saltuk ve ona eşlik eden dervişlerden Ulu Abdal ve Kiçi Abdal, bölgeye gelirler. Meşhur tahta kılıç ile ejderhanın üstesinden gelme hikayesi işte burada başlamaktadır.[196] Köye bir ejderha musallat olmuş ve derviş, köylünün hasatlarına zarar veren, köylüye rahat vermeyen, hayvanlarını yiyen bu ejderhanın üstesinden gelmiştir. Ejderhayı öldürerek köylüyü büyük bir dertten kurtaran Sarı Saltuk, halktan bu kahramanlığı ile ilgili saygı görmemiş ve bundan dolayı hiddetlenmiştir. Bir adımda Tomor dağındaki Ali Abbas türbesine varmış ve biraz soluklanarak bir adımda da Korfu adasına gitmiş ve burada da son nefesini vermiştir. İki adımla tam beş yüz kilometre yol ka'teden Sarı Saltuk, daha sonraları sadece yörenin köylüsü için değil Arnavutluk halkı için son derece önemli ve saygı duyulan bir derviş olarak hafızalarda yerini almıştır. Hatta öyle ki Arnavutluk halkının çokça kısmı Bektaşi olmakla birlikte ülke bugün de Bektaşiliğin merkez üssü konumlarından biri olarak görülebilir.[197]

Sarı Saltuk ile ilgili Bektaşilik geleneğinde, Tuffahu-l Ervah eserinden bir başka anlatıda da dervişin dünyevi hırslardan arınmış olduğu ve müridlerini de bu şekilde yetiştirdiğini tarif etmektedir. Anlatıya göre, derviş müridlerine gömdüğü bir gömüden bahseder. Bunun üzerine mal hırsına yenik düşen müridleri gömüyü arayıp bulurlar ve sonunda gömüye sahip olabilmek için birbirleriyle rekabete düşerler. Sonunda bunu gören Sarı Saltuk, kerametini ortaya koyar ve müridlerin bulduğu gömüye tükürür, gömü bir anda toprağa dönüşür. Müridleri bu duruma şaşırır ve Sarı Saltuk'a niçin böyle yaptığını sorar. Bunun üzerine derviş de *"Bu gerekliydi. Ben size faydalı olsun diye istedim, siz ise kavgaya tutuştunuz. Ne bizden ne de Allah'tan hayâ ettiniz"*diye mürşitlerini yanıtlar.[198]

---

[196] Ahmet Yaşar Ocak*, Alevi ve Bektaşi İnançlarının...* s.180

[197] Fadıl Hoca, "Balkanlarda İslam Kültürü Tarihinde Sarı Saltuk'la İlgili Efsaneler ve Rivayetlerin Önemi", *Hikmet Dergisi*, Sayı 26, Kasım 2015,s.21

[198] M. Saffet Sarıkaya-M. Necmettin Bardakçı-Nejdet Gürkan, "715/1315'de Yazılan Tuffahu-l Ervah'a Göre Sarı Saltuk" https://www.academia.edu/26172527/715_1315DE_YAZILAN_TUFFAHUL-ERVAHA_G%C3%96RE_SARI_SALTUK (05.03.2019), s.8

Tüm bunların yanında Sarı Saltuk'un da Saltıkname'deki bir menkıbede geçen tıpkı Seyyid Ali Sultan'ı andırdığı gibi bir hikayesi bulunmaktadır. Seyyid Ali Sultan'ın asasını batırdığı topraktan su pınarlarının çıktığından yukarıda bahsedilmişti. Aynı şekilde Sarı Saltuk da fetihleri sırasında bir kiliseye hakim olur ve bu kiliseyi tekkeye çevirdikten sonra asasını toprağa saplar. Ardından hikaye, asanın saplandığı yerden su fışkırdığını anlatır.[199]

Bektaşi dervişlerinin ve diğer dini önderlerin, fetihçi liderlerin topraktan ya da kayadan su çıkarma hikayelerine Seyyid Ali Sultan ve Sarı Saltuk ile birlikte başka bir çok örnek vermek mümkündür. Ahmet Yaşar Ocak'a göre kayaya ya da toprağa asa saplayarak su çıkarma kerameti, asanın meyve veren verimli ulu bir ağaca dönüşmesi gibi kerametler sözlü geleneklere Türk ve Anadolu kökenli olarak girmemiştir. Buna kanıt olarak Anadolu masal ve efsanelerinde bu tip kerametlere rastlanmadığını söyleyen Ocak'a göre bu kerametlerin kaynağı İslami ya da Türk kökenli inanışlar değil Kitab-ı Mukaddes[200*]'tir.[201]

Sarı Saltuk'un kerametlerinden bir diğer anlatıya göre, Sarı Saltuk Hacı Bektaşi Veli ile görüşmesinden ve ondan öğütlerini aldıktan sonra diğer dervişiyle birlikte Karadeniz kıyısına gider. Sarı Saltuk, yanındaki seccadesini yere açmış, diğer dervişi de bu seccadeye oturmuş ve ikisi Karadeniz'i bu seccade ile geçmişlerdir. Ocak, dervişlerin suda yürümek gibi kerametlerinin kökenini Hz. İsa ile bahsedilen kerametlere; dolayısıyla yine Kitab-ı Mukaddes'e bağlamaktadır.[202]

Yazılı kaynaklar, bu tip destansı anlatımlar bir yana; Sarı Saltuk'un kişiliğiyle ilgili de yol gösterici olmuşlardır. Dervişin son derece bilgili olduğundan bahseden kaynaklar, onun bilim adamlarıyla ve din alimlerle uzun tartışmalar yaptığını, çok dil bilen ve konuşan biri olduğuna değinmektedirler. Sarı Saltuk'un gittiği bölgelerde onu

---

[199] Ahmet Yaşar Ocak*, Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri...,* s.274

[200*] Eski Ahit ve Yeni Ahit'in toplamına verilen ad. Bugünkü Tevrat ve İncil kutsal kitaplarının bütünüdür.

[201] Ahmet Yaşar Ocak*, Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi...*s.275

[202] a.g.e. s.277

görenler tarafından bu şekilde tanınması, Osmanlı Devleti'nin de Rumeli ve Balkanlara uzanırken fetihçi bir derviş için bile bilgiyi, öğrenimi ihmal etmediğini de gözler önüne sermiştir.

Sarı Saltuk'un olağanüstülüklerinden birisi de şehit edilmesinden sonra naaşı ile ilgili hadisedir. Sarı Saltuk, ölümünden önce mezarının o coğrafyadaki birçok sultan tarafından istenileceğini ve krallıkların bu yolda birbirleri ile savaşacağını biliyordu. Anlatılan o ki; bu sebeple dervişlerine naaşı ile ilgili vasiyet vermiştir. Vasiyetinde, ölümünden sonra yedi ayrı tabut hazırlatılmasını ve on iki ayrı krallığa birer tabut dağıtılmasını söylemiştir. Bu vasiyetin dervişin yukarıda bahsedilen tahmini dışında bir başka sebebi ile, dervişin mezarının onu sevenler tarafından farklı yerlerde ziyaret edilmesini ve bu bölgelerde İslam-Türk birliğinin kendisinin ölümünden sonra da devam etmesini istediğindendir.[203] Vasiyeti yerine getirilmiş, Sarı Saltuk öldükten sonra on iki ayrı tabut on iki ayrı krallığa varmıştır. Gerçekten Sarı Saltuk'un naaşını saklayan tabutun kendilerinde olup olmadığını merak eden sultanlar tabutu açıp bakmışlardır. Her bir sultan tabutlarına baktıkları zaman Sarı Saltuk'un naaşını tabutun içinde bulmuşlardır.[204] Hatta Sarı Saltuk'un cenazesiyle ilgili İbnü's-Serrac, yukarıda bahsedilen eserinde şöyle anlatır:

> *"Şeyh yaklaşık 70 yaşlarında iken 697 civarında vefât etti. Onun vefâtıyla bu kitabın yazılması arası yaklaşık on sekiz yıl kadardır. Bu kitabı 715'de yazdık. Onun vefât ettiği gün, o güne şahit olan güvenilir kişilerin anlattığına göre meşhur bir gündür. Onların arasında es-Seyyid Behramşah da vardır. Öldüğünde üzerindeki gömleğini ve cenazeyi taşıdıkları tabutunu Müslümanlar arasında paylaştılar. Bundan bize de bir pay düştü. Bunu bir zayıflık olarak gören âlimlerin zayıf inancının aksine bereketinden istifade etmek ve kefenlerimize koymak üzere payımızı sakladık. Allah rahmet eylesin"*[205]

---

[203] Mehmet Demirci, "Gazi Dervişler ve Balkanlar", *Yeni Türkiye Rumeli - Balkanlar Özel Sayısı - 1*, Sayı 66, Mart Haziran 2015, s.522

[204] Ömer Aksoy, "Blagay'da Bulunan Sarı Saltuk Türbesi ve Sarı Saltuk Etrafında Oluşan Veli Kültü", *2.Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu,* Bosna Hersek 2015 s.250

[205] M.Saffet Sarıkaya-M.Necmettin Bardakçı-Necdet Gürkan, "İbnü's-Serrâc'a Göre Sarı Saltuk" *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*,Sayı 32 2013/2, s.82

Bugün Balkanlarda bir çok yerde Sarı Saltuk'un türbesi bulunmakta, dervişin buralarda gömülü olduğuna inanılmaktadır. Bu yerlerden bazıları Romanya'da Babadağı, Bulgaristan'da Kaliakra, Bosna Hersek'te Blagay, Makedonya'da Ohri, Arnavutluk'ta Kruya; İstanbul'da Rumeli Feneri, Edirne'de Babaeski, Niğde'de Bor şehirleridir.[206]

Sarı Saltuk, fetihler yaptığı coğrafyalarda temas halinde olduğu halkları derinden etkilemiş, Osmanlı Devleti'nin kalıcı izlerini ziyaret ettiği bölgelere de taşımıştır. İslam'ın ve Müslümanlığın esaslarını gittiği bu coğrafyalara taşımış, gittiği yerlerde zalimlere adaletin temsilcisi olarak tanınmış ve saygı görmüştür. Türk İslam kültüründe de son derece önemli yer tutan bu derviş, *Allah dostlarının sahip olduğu kerametlere sahip bir halk yolcusu* olarak tarihteki yerini almıştır.

İslam tarihinde bu denli kıymet görmesinin yanısıra Hıristiyan aleminde de saygı gören Sarı Saltuk, zaman zaman Hıristiyan azizleriyle karıştırılmıştır. Sarı Saltuk, öğretilerinin hakim olduğu coğrafyada Ortodoks Bulgar halkı tarafından Aziz Nikola, Aziz Spyridon, Aziz Naum gibi şahsiyetler yerine konularak saygı görmeye devam etmiştir. Döneminin devamında Aziz Simeon ile Kara Koncolos'un da yerine konulmuştur.[207] Bu yönü, özellikle 13.yüzyılda onun her dinden halklar tarafından sahiplenilmeye çalışıldığını ve saygı gördüğüne işarettir.

Balkanları derinden etkilemiş ve bölgenin dini inanç yapılanmasına yön vermiş bir diğer önemli derviş ise kuşkusuz Otman Baba'dır. Araştırmaya konu olan Bulgaristan'ın özellikle güney bölgesindeki Bektaşi halkların inanç ve itikatlarını dayandırdıkları geleneği incelerken Otman Baba'yı göz ardı etmek ise pek mümkün değildir.

Bulgaristan'daki Bektaşiler özellikle üç ana bölgede varlıklarını sürdürmektedirler. Bu bölgelerden birisi kuzeydoğu Bulgaristan olup Razgrad,

---

[206] Mehmet Z. İbrahimgil, "Arnavutluk'taki Kruya (Akçahisar)... s.89
[207] Fadıl Hoca, "Balkanlarda İslam Kültürü... ,s.12

Silistre ve Deliorman şehirlerini içerir. Bir diğer bölge ise Kotel şehrindeki tek büyük Bektaşi köyü olan Elvanlar köyü ile orta Bulgaristan bölgesidir. Son olarak da güney Bulgaristan'da Kırcaali-Haskova bölgesi gelmektedir. Bölgede Bektaşi geleneğinin temellerinin Otman Baba'ya dayandığı tespit edilmiştir.[208]

Bu sebeple araştırmanın devamında Bulgaristan'da Bektaşiliğe yön veren sayısız isimler içinden Otman Baba'ya da yer vermek ve ardından Bulgaristan'daki Bektaşi inancını derinlemesine incelemek uygun bulunmuştur.

## 2.5. OTMAN BABA

Otman Baba 1378-1478 yılları arasında yaşamış, Rumeli ve Balkanlarda Bektaşi geleneğini sürdürmüş ve halkları etkilemiş heterodoks bir Türk derviş olarak tarihte yerini almıştır. Gerçek adının Hüsam Şah olduğunu belirten kaynaklar olmakla birlikte dervişe Hüsam Şah Gani, Gani Baba veya Osman Baba gibi hitaplara da rastlanmaktadır.[209] Ölümünden beş yıl sonra müridi olan Küçük Abdal, Otman Baba'nın hayatını, gösterdiği olağanüstülükleri, ziyaret ettiği coğrafyalardaki halkları nasıl derinden etkilediğini hayranlık içeren abartılı bir dille yazıya dökmüştür.

Otman Baba Velayetnamesi'nde Otman Baba'nın doğum yılının 1378-1379 tarihleri arasında olduğu belirtilmiş ve 1478-1479 tarihleri arasında da öldüğü aktarılmıştır. Mezarı Bulgaristan'da Haskovo (Haskova) ili Teketo (Tekkeköyü) köyünde bulunan ve 1506 yılında inşa edildiği tahmin edilen Otman Baba Tekkesinde bulunmaktadır.[210]

Küçük Abdal'a ait Otman Baba Velayetnamesi'nin ana hatlarını belirlemek gerekirse birinci kısmı Otman Baba'nın Anadolu'ya gelmeden önceki hayatı oluşturur, denilebilir. Velayetname, peygamberlerin sıralanışını, insanın yaratılışından bugüne

---

[208] Ayhan AYDIN ile 14.07.2019 tarihinde yapılan görüşme.
[209] Cemal Canpolat, *Osmanlı'nın Manevi Temelini Oluşturan Gerçek Dervişler-Babalar ve Bektaşi Dergahları*, Markiz Yayınları, İstanbul 2011, s.135
[210] *a.g.e.* s.136

gelişini anlatan ve Otman Baba'nın dervişlik makamına erişmeden önce kimlerden bu makamı devraldığını konu alan bir bölüm ile başlamaktadır. Ardından Peygamberin döneminde yaşamış ve onunla karşılaşma şerefine erişmiş kimselere ve Ehli Beyt'e övgüler dizen Velayetname, içerisinde altmış sekiz hikaye barındırmaktadır.[211]

Velayetname'de Otman Baba'nın Anadolu'ya 1388 yılında dönemin Moğol hükümdarı Timur ile birlikte geldiği bilgisi verilmiştir. Azeri lehçesiyle konuştuğu ve müridlerine Oğuz dilinde öğütler verdiğine yine Velayetname'deki metinlerde rastlanmakla birlikte dervişin ilk 20-25 yılına dair herhangi bir ize rastlanmamıştır.[212]

Metinde bu bilgilerin beraberinde 1451 yılına kadar Otman Baba'nın hangi bölgelerde, hangi illerde konakladığına yer verilmiştir. Anadolu'da İznik, Bursa, Germiyan ve Saruhan illerinde konaklamıştır. Yılın belli dönemlerini Rumeli'de de geçiren derviş, bu bölgedeyken yalnız yaşamış, faaliyetlerini tek başına yürütmüştür. Yerleşim yerlerinden uzak, ıssız ve dağlık bölgeleri tercih etmiştir.[213]

Velayetnamede Otman Baba'nın Anadolu'da bahsedilen İznik, Bursa, Saruhan ve Germiyan gibi bölgelerde konakladığından, buralarda yerli halka kerametler gösterdiğinden, halka yardımlar ettiğinden ve ardından kaybolup Anadolu'nun başka şehirlerinde ya da Karadeniz kıyılarında tekrar ortaya çıktığından bahsedilmektedir.[214]

Özellikle Bulgaristan'daki Tırnova, Yambol, Dobruca iline bağlı Babadağ gibi yerler göçebe akıncıların ve fethine katkı sağlamış dervişlerin sıkça uğradığı bölgeler olup dervişler bu bölgelerde asayişi ve yerleşimi sağlamak, ülke sınırlarını korumak gibi önemli görevler üstlenmişlerdir. Bu ıssız bölgelerin yerleşime açılması ve korunmasında Otman Baba gibi öncü dervişlerin rolü büyüktür. Bu dervişler

---

[211] Filiz Kılıç-Mustafa Arslan-Tuncay Bülbül, *Otman Baba Velayetnamesi*, Ankara 2007, s.xı

[212] Mustafa Alkan-Gökhan, Yurtoğlu, "Tarihi Bir Şahsiyet Olarak Otman Baba: Otman Baba Kimdir?", *IV. Uluslararası Alevilik Ve Bektaşilik Sempozyumu* , 18-20 Ekim Ankara 2018 s.53

[213] *a.g.e.* s.53

[214] Filiz Kılıç-Mustafa Arslan-Tuncay Bülbül, *Otman Baba...* s.xıı

bulundukları bölgelerde otorite sahibi olmuş, faaliyetlerini yürüttükleri bu alanları bir merkez gibi görmüşlerdir.[215]

Tarihsel dönem olarak Otman Baba'nın Rumeli'ye geçtiği dönem ise Osmanlı'nın beylik sisteminden devlete doğru evrildiği döneme denk gelmektedir. Bu dönemde çok yönlü olarak fetihlerine öncelik veren Osmanlı, bu fetih hareketlerini de önde gelen çeşitli tarikat zümrelerinin desteğini de arkasına alarak gerçekleştirmiştir. Otman Baba'nın Rumeli'ye geçişi ile birlikte bölgelerin yerli gayrimüslim halkları ve Türk kökenli diğer halklar ortak bir potada İslamlaşmış ve erken dönem ortodoksi ve heterodoksi inançları bu sayede bir çatı altında buluşmuştur.[216]

Anadolu'da geçirdiği dönemlerde ise Otman Baba, bu bölgedeki tarikatların önde gelen dervişleriyle tanışmış olduğu tahmin edilmekle birlikte bu dönemde dini ve tasavvufi bir şahsiyet olarak halk arasında ün salmıştır. Bir yandan halkları derinden etkileyen Otman Baba, Osmanlı Devleti'nde 1421 yılında İkinci Murat'ın tahta geçmesinin ardından 1429 yılında ermiş, ulu eren, halklara mürşitlik yapan anlamına gelen *Kutbü-l Aktab* ününü edinmiş, bahsedilen yıllar aralığında özellikle Rumeli'de büyük kitlelere nüfuz etmiştir. Bu sıfatıyla tanınması Fatih Sultan Mehmet'in tahta geçtiği 1451 yılını da kapsamış ve 5 Ekim 1478'de vefatına kadar sürmüştür.[217]

### 2.5.1. KERAMETLER

Velayetname'ye göre Otman Baba'nın hayattayken gösterdiği kerametlerden biri, Osmanlı tahtında hüküm süren Sultan İkinci Murat'ın oğlu Mehmet henüz Manisa'da şehzade iken Otman Baba şehzadenin rüyasına girmiş ve ona Rum'da

---

[215] Kemal, Üçüncü, "Sözlü Kültür/Tarih Bağlamında Edebi Bir Metin Olarak Otman Baba Vilayetnamesi", *bilig*, Sayı 28, 2004, s.12-13

[216] Gökhan Yurtoğlu, "Otman Baba'nın Tarikatına Dair", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 80 Kış 2016, s.138

[217] Mustafa Alkan-Gökhan, Yurtoğlu, "Tarihi Bir Şahsiyet Olarak Otman Baba... s.54

padişahlık yapacağını müjdelemiştir. Nitekim şehzade Mehmet, vaktini doldurunca tahttaki yerini almıştır.[218]

Küçük Abdal, kaleme aldığı Otman Baba Velayetnamesi'nde de dervişin çeşitli kerametlerine yer vermiş, özellikle Fatih Sultan Mehmet ile olan karşılaşmasını abartılı bir dille anlatmıştır. Anlatılana göre Fatih Sultan Mehmet, veziri Mahmut Paşa ile birlikte Silivrikapı'dan İstanbul'a gelirken o dönemde planlanan Belgrad seferinden bahsederler. O sırada sohbete kulak misafiri olan Otman Baba, Padişahın da duyabileceği şekilde *"Sakın yapma. Canına ot tıkarlar."* der. Bunu duyan Padişah öfkelenir ve Otman Baba'ya yönelir ancak veziri Mahmut Paşa padişahı durdurur. Otman Baba'nın dervişliğinden bahseder ve padişahı ikna eder. Nitekim daha sonra Padişahın Belgrad seferi gerçekleşir ancak başarısız olur.[219]

Padişaha karşı oldukça cesur ve korkusuz bir biçimde karşı çıkışını edebi bir dille yazan Küçük Abdal, Velayetname'de Otman Baba'nın diğer dervişlerde de sıklıkla işlenen olağanüstü özelliklerine değinmiştir. Bunlar arasında tıpkı yukarıdaki hikayede olduğu gibi gelecekten haberler vermek, doğa olaylarına hükmetmek, nehirleri ve denizleri yarıp geçmek, ejderhalarla savaşmak, hasta kimseleri iyileştirmek, buluta binip seyahat etmek gibi nitelikler mevcuttur.[220]

Bu kerametlerden en bilineni ise Otman Baba'nın Bulgaristan Dırnava'da -Veliko Tırnova- İstanbul'un fethedildiği vakit bir köprünün üzerine çıkarak bu fethi duyurmasıdır.[221]

Otman Baba'nın diğer tarikatlar ve tarikat önderleri ile ulema sınıfının yanı sıra devlet adamları ile de iyi ilişkiler kurduğuna işaret eden bilgilere Velayetname'de rastlamak mümkündür. 100-150 civarı müridi olduğu bilinen Otman Baba, Rumeli ve

---

[218] Filiz Kılıç-Mustafa Arslan-Tuncay Bülbül, *Otman Baba...* s.xıı
[219] Kemal, Üçüncü, "Sözlü Kültür/Tarih... s.11-12
[220] *a.g.e.* s.14
[221] Filiz Kılıç-Mustafa Arslan-Tuncay Bülbül, *Otman Baba...* s.xıı

Ziyaret ettiği bölgelerde bıraktığı iyi izlenimlerin yanı sıra Otman Baba, özellikle bir yandan artan tanınırlığı,tasavvuf düşünceleri ile bir yandan *Ene'l Hak*[222*] düşüncelerini yaymasının ardından köy ve kasabalarda Sünni geleneğe mensup halk ve ulemayı içine alan güçlü bir muhalif kesim edinmiştir. Öyle ki, bu muhalif kesim Otman Baba'yı şeriat düzenini bozuyor olmakla suçlamış, bu fikirlerini yayması ve halkı etkilemesi sebebiyle dönemin padişahı Fatih Sultan Mehmet'e şikayet etmiştir. Bu şikayetin gerçekliği hakkında herhangi bir yazılı belgenin varlığından günümüzde söz edilmemekle beraber Velayetname'de ulaşılmıştır. Metinde anlatılana göre, Fatih Sultan Mehmet'e ulaşan şikayet mektubu ile birlikte Otman Baba, kendi yolundan giden 17 abdalı ile birlikte İstanbul'a getirilmiş ve Kılıç Manastırı'nda yargılanmışlardır. Metinde, sorgulanmakta olan Otman Baba oldukça yüceltilmiş, padişaha karşı cesur ve korkusuz ifadeleri üzerinde durulmuş ve derviş hakkında hayranlık uyandırıcı ifadelere yer verilmiştir. Anlatılana göre Otman Baba ve diğer erenler, lehlerine sonuçlanan sorgu sonrası salıverilmişlerdir.[223]

Otman Baba'nın türbesinin bulunduğu varsayılan Haskovo (Haskova) ili Teketo (Tekke) köyündeki tekke bugün varlığını devam ettirmektedir ve Alevi Bektaşilerce büyük öneme sahiptir. Geniş bir avlunun içinde bulunan iki ayrı yapıdan birincisinde Otman Baba'nın türbesi bulunmaktadır. İkinci yapıda ise isimleri okunamayan ve kim oldukları bilinemeyen iki evliyanın türbesi mevcuttur. Alevi Bektaşi halk, bu iki evliyanın muhtemelen Otman Baba'nın müritleri olduğunu düşünmekte ancak isimlerini bilmediklerinden bu evliyaları anarken onlara derin sevgi ve saygılarını da dile getirmek amacıyla "Hasan" ve "Hüseyin" diye hitap etmektedirler.

Anlatılana göre, Otman Baba'nn kerametlerine delil niteliğinde olan bir başka olay da araştırmacının Tekke köyü ziyareti sırasında görüşmecilerden öğrenilmiştir. Köye giderken ana yoldan sol yöne doğru yukarı tırmanan yan yolu takip ettiğinde Tekke köyüne ve Otman Baba Tekkesi'ne ulaşan araştırmacı, görüşmecilerden bir

---

[222*] Arapçada "Ben Hakk'ım", "Hak'tan gayrı değilim." anlamına gelir.

[223] Mustafa Alkan-Gökhan, Yurtoğlu, "Tarihi Bir Şahsiyet Olarak Otman Baba... s.57-59

rivayet dinlemiştir. Görüşmecilerin aktardığına göre, ana yoldan yan yola ayrılan sapağın bitişiğindeki küçük anıt, aslında Otman Baba'nın ilk mezarı olma özelliğine sahipti. Vefatından birkaç gün öncesinde vefat edeceği tarihi bilen Otman Baba, Bulgaristan'ın çeşitli bölgelerinde faaliyetlerini gösterirken bu küçük anıtın olduğu düzlükte yanındaki iki eren ile birlikte konaklamıştır. Vefatının tarihini diğer erenlere bildiren Otman Baba, kendisi öldüğü zaman bugünkü Otman Baba Tekkesinin bulunduğu tepeyi eliyle işaret ederek o tepeye gömülmek istediğini söylemiştir. Erenler eğer bu isteğini yerine getirmezlerse, O'nu başka bir yere gömmeye kalkarlarsa başlarına birtakım kötülüklerin geleceğini söylemiştir. Erenler ise Otman Baba'nın bu isteğini kabul etmiştir.[224]

Otman Baba'nın ölümü ile ilgili erenlere söylediği gün geldiğinde Otman Baba vefat etmiş ve erenler O'nu ölmeden önce gösterdiği tepeye değil de konakladıkları düzlük alana, bugünkü küçük anıtın bulunduğu alana gömmüşlerdir. Bunun sonucunda başlarına türlü felaketler gelen erenler, Otman Baba'nın ulu kişiliğini anmış ve ancak o zaman hataya düştüklerini anlamışlardır. Otman Baba'nın naaşını gömdükleri alandan çıkarıp yaşarken gösterdiği tepeye gömen erenler ancak o zaman rahata kavuşmuşlardır. Anlatılan rivayete göre Otman Baba'nın gömülmek istediği ve son olarak gömüldüğü yer bugünkü Otman Baba Tekkesinin bulunduğu yerdir. Bu sebeple Otman Baba'nın iki ayrı mezarına da ziyaretler gerçekleştirilmekte, yılın belli dönemlerinde tekkede yapılan büyük kurban ibadetleri, önce bu küçük anıtın olduğu alanda başlayıp sonra tekkeye çıkartılmaktadır. Bu hikayeyi anlatan köylüler, Otman Baba'nın çok güçlü bir dini şahsiyet olduğunu araştırmacıya vurgulamakta ve O'na duydukları saygıyı her fırsatta dile getirmektedirler.[225]

Velayetname'de bahsedilen, dervişin cenazesine onun yolunda giden ulemalardan ve diğer dervişlerden oluşan yaklaşık iki bin kişinin katıldığına dair bilgi mevcuttur.[226]

---

[224] Haskova/ Tekke köyü inanç önderi Hüseyin Hüseyinov Mehmedov ile 03.09.2019 tarihinde Haskova/Tekke Köyünde yapılan görüşme.

[225] Haskova/ Tekke köyü inanç önderi Hüseyin Hüseyinov Mehmedov ile 03.09.2019 tarihinde Haskova/Tekke Köyünde yapılan görüşme.

[226] Mustafa Alkan-Gökhan, Yurtoğlu, "Tarihi Bir Şahsiyet Olarak Otman Baba... s.54

Görülüyor ki Bektaşiliğin değerlerinin korunarak günümüze ulaşabilmesinin, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya, Romanya ve daha pek çok Balkan ülkesinin dini değerlerinde aktif olarak varlığını sürdürebilmesinin, Türk kültürü ve mirasının bugün o topraklarda hala varlığını sürdürüyor olmasının temelini atan bu dervişlerin önemi yok sayılamaz niteliktedir. Dolayısıyla Balkanlarda Bektaşi varlığından, kültürel miraslarından, Türk mimarilerinden ve eserlerinden, Bektaşi menkıbelerinden bahsedilirken elbette bu üzerinde durulan dervişlerin rolü unutulmamalıdır.

# ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
# BULGARİSTAN'DA BEKTAŞİ GELENEĞİ

Araştırma çerçevesinde Bulgaristan'ın Haskova/Alanmahalle köyü, Silistre/Akkadınlar köyü ve Haskova/Tekke köyü adlı üç köyüne ziyaretlerde bulunulmuş; gerek o köyde ikamet eden kişiler ile gerekse yörede geleneğe hakim olan kişiler ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ziyaret edilen bu köylerin yanı sıra Razgrad ili Caferler Köyünde ikamet eden bir görüşmeci ile dört defa telefon görüşmesi gerçekleştirilmiş ve köyü hakkında bilgilere ulaşılmıştır. Yine Bulgaristan'ın iç kısmında bulunan Sliven ili Yablanovo (Alvanlar) köyünde yaşayan bir görüşmeci ile de telefon yoluyla görüşme sağlanmıştır. Araştırmalar doğrultusunda elde edilen bulgular, geçmişten günümüze yürütülen Alevi-Bektaşi geleneğinin Bulgaristan ile Türkiye uygulamaları arasında benzerlikler yanında bazı farklılıkları bulunduğunu da ortaya çıkarmıştır.

Ziyaret edilen şehir ve köylerin Türkçe isimlerinin kullanılması tercih edilmiştir. Araştırmada Haskovo yerine Haskova, İroka Polyana yerine Alanmahalle, Silistra yerine Silistre, Dulovo yerine Akkadınlar, Teketo yerine Tekke, Sevar yerine Caferler, Yablonovo yerine Alvanlar kelimeleri kullanılacaktır.

Görüşmecilerden Haskova ili Tekke köyünde inanç önderi olan Hüseyin Hüseyinov Mehmedov, köyünde inanç önderi kimliğinden ötürü saygı duyulan, yol gösterici ve bilgili olduğu kabul edilen bir kimsedir. 77 yaşında olan Mehmedov, ilköğrenim dışında herhangi bir eğitim derecesine sahip değildir. Bir diğer görüşmeci Haskova ili Alanmahalle köyünde inanç önderliği yapan 46 yaşındaki Galip Sadık'tır. Sadık, yaşı itibariyle genç kabul edilen bir inanç önderi olmasına rağmen köyünde kabul görmüş ve Alevi Bektaşi inancına olan hizmetlerinden ötürü çevresinden takdir toplayan bir kimsedir. Sliven ili Alvanlar köyünden olan 43 yaşındaki Ayşe Rubeva ise ilkokul öğretmenliği yapmaktadır ve konu ile ilgili gözlemlerini araştırmacı ile paylaşarak çalışmaya katkı sağlamıştır. Son görüşmeci de Razgrad ili Caferler köyünden Veli Saliev'dir. 26 yaşında olmasından dolayı görüşmeciler arasında en

genç olanıdır. Üniversite mezunu olan Saliev, genç olmakla birlikte donanımlı, içinde bulunduğu toplumun sorunlarına ilgili, bu konularda endişeli, Alevi Bektaşi inanç, kültür ve geleneklerine hakim bir kişidir.

Bu bölümde esas olarak Bulgaristan'da yaşayan Alevi Bektaşilerin inanç esasları, gelenek ve ritüelleri ortaya konulup elde edilen bilgiler doğrultusunda Türkiye'deki Alevi Bektaşi inancı ile kısmi karşılaştırmalar yapılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda öncelikle Bulgaristan'da yaşayan Alevi Bektaşilerin sosyal yapıları, ülkedeki çoğunluk olan Hıristiyan Bulgarlarla olan ilişkileri, azınlık olan Müslüman Sünni Türklerle olan ilişkileri, ülkedeki müftülük kurumu ile ilişkileri ve Alevi Bektaşilerle inançları konusunda etkileşime giren diğer ulusal veya ulus ötesi örgütlerle ilişkilerinin ortaya konulması hedeflenmiştir.

Gelenek ve adetlerin Anadolu'dan Balkanlara fark göstermesine rağmen dini inanışlar, ritüeller, saygı ve hürmet gösterilen dini kişilikler, tutulan matemler, kurban ibadeti için belirlenen günler, dilden dile aktarılan sözlü kültür birçok noktada birbiriyle örtüşmektedir. Bunlarla birlikte, dini geleneklerin toplumsal yapı ile ilişkileri, siyasi yapı içindeki yeri, siyasi yapı karşısında tutumları, Bulgaristan'daki yerleşik düzen gereği bulunulan azınlık pozisyonu ile doğrudan ilişkili olan sosyal yapıdaki farklılık, sivil toplum kuruluşları ile ilişkileri Anadolu'dan farklılık göstermektedir. Araştırma çalışması ile Bulgaristan'da yaşanan Bektaşi geleneği ile ilgili kısıtlı zaman ve imkanda öğrenilen bilgiler doğrultusunda aşağıda tartışılacaktır.

## 3.1. YÜRÜTÜLEN ERKAN

Gerçekleştirilen görüşmeler ve araştırmalar ile ziyaret edilen köylerdeki inanç geleneği incelenmiştir. Çeşitli kavramlar üzerinden işleyen inanç sisteminde, muhabbet geleneği esas kılınmıştır. Muhabbet kelimesi ile anlatılmak istenen; kişilerin birbirleriyle ruhsal bir bütünlük halinde olması, birbirlerine bilgi aktarımında bulunmaları, birbirleriyle etkileşimlerinin sağlanması, saz ve deyişler gibi çeşitli

sembolleri kullanarak birbirleriyle inanç bağlamında bütünleşmeleridir.[227] İnananlar önemli bulunan günlerde belirli bir sebep doğrultusunda muhabbet amacıyla buluşmuş ve birbirlerinin rızalarını aldıktan sonra ibadete başlamışlardır. Muhabbet geleneği Bulgaristan'daki Alevi Bektaşilerde olduğu gibi Türkiye'deki Alevi Bektaşi geleneğinde de süregelmektedir.

Ziyaret edilen köylerde muhabbet hakkında ya aşk muhabbeti ya da cenaze muhabbeti şeklinde söylemlere rastlanmıştır. Aşk muhabbeti, hakkındaki tahminlerin aksine Türkiye'deki gibi her hafta perşembe günü yapılmayıp; sadece inananların isteği doğrultusunda ve yaşadıkları köyde mevsimsel olarak ekim-dikim zamanına denk gelmeyen dönemlerde yapılagelmektedir. Cenaze muhabbeti ise inanan kimsenin ölümünden sonra kişi için özel günlerde düzenlenen törendir. Cenaze muhabbetleri konusunda Haskova/Tekke köyü inanç önderi[228*] Hüseyin Hüseyinov Mehmedov, kişinin ölümünden sonra 3, 7, 12 ve 40. günlerde cenaze muhabbeti için toplandıklarını belirtmiştir. Bununla birlikte muhabbet kurulan günler köyler arasında farklılıklar göstermektedir. Kasım ayının ilk haftaları ile birlikte cemler kurulmaya başlanmaktadır ve beraberinde Alevi-Bektaşiler her hafta Perşembe ve Pazar akşamları cem ibadetini yürütmekte iken bazı köylerde ise bu günler Çarşamba ve Cumadır. Caferler Köyünden Veli Saliev, bu günleri açıklarken cem ibadeti için Perşembe ve Pazar akşamlarını seçen köylerin *Pazartesili* Babai köyleri olduğunu ve çerağlarını Otman Baba'ya ve Musa Baba'ya uyardıklarını; ancak cem ibadetlerini Çarşamba ve Cuma olarak seçen köylerin ise *Çarşambalı* Bektaşi köyleri olduğunu ve çerağlarını Seyyid Ali Sultan'a uyardıklarını açıklamıştır.[229]

Haskova/Alanmahalle Köyü Dedesi Galip Sadık ise yukarıda belirtilenlerin dışında aşk muhabbeti için Türkiye'den kendisini ve köyünü ziyarete gelen kimseler için cem kurduklarından bahsetmiştir. Post sahibinin kendisi olduğunu -Dedelik

---

[227] Caner Işık, "*Alevi-Bektaşi Geleneğinde Muhabbet: Ruhsal Bir Bilgi Ortamı"*, Milli Folklor, Sayı 89, 2011, s.147

[228*] Araştırmanın gidişatında ve yapılan görüşmelerde "dede", "imam", "baba", "anabacı" söylemlerine rastlanmış, ancak çalışmanın ilerleyen kısımlarında "inanç önderi" şeklinde nitelendirmeye gidilmiştir.

[229] Razgrad ili Caferler Köyünden Veli Saliev ile yapılan 21.11.2019 tarihli telefon görüşmesi.

mertebesine erişmekten bahsediyor- , cem töreninde görev yapan saki, kapıcı, pervane gibi yardımcılarının olduğunu ve onlarla işbirliği içinde ortak karar aldıklarını söylemiştir. Cem ibadetinin tarihini belirledikten sonra saki görevini üstlenen kimsenin köy halkına cem tarihini haber verdiğini ve ceme davet ettiğini belirtmiştir.

Türkiye/Edirne ilinde Alevi-Bektaşi inanç önderi Mustafa Çetin ile yapılan görüşmede de muhabbetler sorulmuştur. Edirne'deki cemevinde haftanın perşembe günleri toplanılıp cem ibadetinin yürütüldüğü gözlemlenmesine rağmen Çetin, aslında geleneklerinin bu şekilde olmadığını söylemiştir. Özellikle Bulgaristan'da ve Yunanistan'daki Alevi Bektaşi köyleriyle, köylerin inanç önderleriyle yakın ilişkilerde bulunan Çetin, kendilerini sık sık ziyarete gittiğinden bahsetmiştir. Gerek soy bağlarından ötürü, gerekse coğrafi konum gereği inanç şeklinin birbiriyle örtüşmesinden ötürü Çetin, muhabbetlerin haftanın her perşembe günü değil, yılın belli dönemlerinde olması gerekliliğinden bahsetmiştir.

Bu dönemler tarlalara tohum ekiminin başladığı dönemde *Tohum Birliği Cemi,* 3-13 Mart arası baharın gelişiyle beraber yapılan *Nevruz Cemi*, Muharrem ayı ile birlikte on iki gün tutulan oruçtan sonra kurulan *Aşure Cemi* ve kişinin bir dileğinin gerçekleşmesine bağladığı adağı için kurulan *Bolluk Cemi'*dir. Bu dönemler dışında, yürüttüğü inançta tekke ve dervişlerin önemini vurgulayan Çetin, Bulgaristan'da 10'ar gün arayla çeşitli tekkelerde kurban kesip cem yürüttüklerinden bahsetmiş ve çoğu ibadete de Edirne Cemevi olarak katılmaya gayret ettiklerini eklemiştir. İbadetin kurulduğu tekkelerin sırasıyla Küçük Tekke, Öksüz Tekke, Büyük Tekke, Otman Baba Tekkesi olduğunu söylemiştir. İbadetler yılın sonuna doğru başlayıp tarihlerine göre gerçekleştikten sonra tahminen takip eden Şubat ayının 1. veya 2.günü bittiğini aktarmıştır.[230]

Tekke köyü inanç önderi Hüseyin Hüseyinov Mehmedov ise yapılan görüşmelerde yukarıda belirtilen tarihlerden farklı olarak Nevruz Cemini 21 Mart

[230] Edirne ili Alevi-Bektaşi inanç önderi Mustafa Çetin ile yapılan 15.11.2019 tarihli görüşme.

tarihinde yaptıklarını ve 28 Mart'ta da "Hz.Ali Cemi" ismiyle bir anma cemi düzenlediklerini söylemiştir. Mehmedov'un bu cemden "İmam Hüseyin ve İmam Ali'nin Bayramı" diye bahsetmesinden bu cemin Hz. Ali'nin doğumunu kutlayan cem olduğu kanaatine varılmıştır.

Cem töreni ile devam eden ibadetlerden bahsedilirken, görüşmeler sırasında *taç okutmak* söylemine rastlanılmış ve Türkiye'deki Alevi Bektaşi inanç sisteminde bugüne kadar rastlanılmadığı için bu ifadenin anlamı üzerinde durulmuştur. Taç okutmaktan bahsedilirken görüşmeciler, bundan ibadete girebilmenin bir koşulu olarak bahsetmişler ve tacı okunmayan kişinin ibadete katılmasının mümkün olmayacağını anlatmışlardır. Araştırma sırasında taç okutmak ile birlikte bahsedilenin iyi ve erdemli bir kişi olmak, hırsızlık yapmamak, zina yapmamak, yalan söz söylememek, bir canlıyı incitmemek, ahlaksız davranmamak, nefsine hakim olmak, komşuları ile iyi geçinmek gibi davranış biçimlerini kapsadığı anlaşılmıştır. İbadetten önce kişi işlediği bu tip kusurlarından sıyrılıp tacını okutmalıdır. Daha sonrasında bu tip kusurları işlemekten kaçınmalı, ona emanet edilmiş olan tacını korumalıdır.

Türkiye'deki Alevi Bektaşi inancında ise taç okutma söylemine rastlanmamakla birlikte bu söylemi anlam olarak "baş okutma" söylemi karşılayabilir. Baş okutmak, günahlardan arınmak anlamına gelmektedir. Buna göre kişi, Alevi Bektaşi inancına yakışmayan bir kabahat işlemişse diğer inananların ve inanç önderinin karşısına çıkar ve sorguya çekilir. Alevi Bektaşilik gereği kendisinden razı olunmasını dileyen kişi, suçunun layığı olan cezasını kabul eder. Bu kavrama Türkiye'de baş okutma denildiği gibi, çoğunlukla görgü, sorgu da denilmektedir.[231] Ancak taç okutma töreninin hem sıkça tekrarlanması bakımından hem de törene bireysel olarak değil, eşlerin de birbirlerinden sorumlu olarak katılmasından ötürü Türkiye'deki uygulamalardan farklı bulunmuştur.

Alevi Bektaşilerin inanç yoluna girmek için, Alevi Bektaşi inancına yakışmayan her türlü kötü davranış ve huydan uzaklaşıp eline, diline, beline sahip

[231] Yılmaz Soyyer, *Hünkar Ansiklopedik Bektaşilik Sözlüğü*, Post Yayınları, İstanbul 2019, s.90

olacağının sözünü vermesi Türkiye'deki Alevi Bektaşi inanç uygulamalarında ve Bulgaristan'daki Alevi Bektaşi inanç uygulamalarında da mevcuttur. Bu anlamda kişinin, eline sahip olması dinen haram olana el sürmeyeceğine, sahip olmadığını almayacağına, kendisinden güçsüz ve aciz olan canlıya zarar vermeyeceğine, kötü ve ahlaksızca davranmayacağına, yardımsever olacağına dair verdiği sözdür. Diline sahip olması ise kötü söz söylemeyeceğine, kimseyi incitmeyeceğine, dedikodu yapmayacağına, gördüğü ayıp ve kötülükleri açığa çıkarmak yerine örteceğine dair verdiği sözdür. Beline sahip olması ise kişinin zina etmeyeceğine, toplumun ahlak düzenine uygun şekilde hareket edeceğine dair verdiği sözdür. Kişi, sadece Alevi Bektaşi inanç yoluna girerken ikrar vermektedir ve ikrar töreni sırasında inanç önderinden (dede, baba, pir, mürşit) eline, diline, beline hakim olması yönünde tembihlenir ve ikrarını (sözünü) verip Alevi Bektaşi yoluna dahil olur. İkrar vermek, kişinin bir kusuru olsa da olmasa da, diğer inananlar huzuruna çıkıp helallik istemesi, onların rızasını alması anlamına gelmektedir.

Alevi Bektaşi inanç uygulamalarında çoğunlukla yalnızca ikrar veren kişiler cem ibadetine katılabilmektedir ancak inanç uygulamaları Türkiye'dekinden belli ölçülerde farklılık gösteren Bulgaristan Alevi Bektaşileri için aynı durum söz konusu değildir. Bulgaristan'da görüşmecilerden elde edilen bulgulara göre kişinin ceme katılabilmek için ikrar vermesi şartının yerine getirilmesinin yanı sıra evli olması, müsahibinin[232*] olması gerekmektedir. Türkiye'deki uygulamada ise ikrar verme uygulaması, yöreden yörede çeşitlilik göstermektedir. Bazı yörelerde Alevi Bektaşi kimse, 18 yaşından önce ailesinin de onayıyla ikrar alabilirken, bazı yörelerde 18 yaşına gelmeden ikrar alamamaktadır. Bu noktada amaç, kişiyi Alevi Bektaşi yoluna hazırlamak ve kişiden (evlendiği zaman) müsahip tutacağının sözünü almaktır. Bazı yörelerde daha sonra da kişi evlenmeden önce ikrar almaktadır. Bu ikrarın amacı ise kişinin Alevi Bektaşi yoluna uygun olmayan suçlarından arınması, inancına uygun

[232*] Ahiret kardeşliği, Alevi Bektaşi çiftin kendilerine yol arkadaşı olarak bir başka Alevi Bektaşi çifti seçmesi durumu.

davranması ve iyi ahlaklı olması, inancına uygun bir yuva kurması, devletine ve Alevi Bektaşi inancına hizmet edecek çocuklar dünyaya getirmesidir.[233]

Tekke Köyü inanç önderi Hüseyin Hüseyinov Mehmedov, her cem ibadeti kurulduğu zaman taçlarını okuttuklarını söylemiştir. Hatta öyle ki; evli çiftlerin birisi köy dışında veya yurt dışında çalışıyorsa ve bu yüzden de köyde yapılan ibadetlere katılamıyorsaeşi, ibadette bulunamayan eşin tacını da her muhabbette okutmalıdır. Kurban gelenekleri için toplanan maddi yardımlarda eş, ibadette bulunamayan eşinin hakkını da toplanan yardımlara eklemelidir. Çünkü Hüseyinov, bu ibadetlerin birlik ve dayanışmaya bağlı olduğunu, her inananın cemde bir sayıldığını, kişinin ibadete katılamasa bile ibadette olduğunun kabul edildiğini, tacının görülmesi gerektiğini söylemiştir;

> *"O masrafı ödememiz lazım. Hesabı tüm canlar çekiyor. Bana düşüyorsa 5 Leva sana da düşüyor 5 leva. Ama 'benim kocam yok, ben ödemeyeceğim', dersen senin tacını görmeyeceğiz. Kocası ölse bile kadın onun tacını görmek zorunda. Onun için biz gece soruyoruz 'gönüller bir mi?' diye. Akşam namazını kılacağız o akşam. Filancanın muhabbeti var, onun için toplandık diyelim. Hepinizin gönlü bir mi, diye sorarız o akşam. Birdir, derse o adam, masrafta da bir sayılır. Bir değil derse onu muhabbetten çıkarırız. Lazım gönüller bir olsun. Bizde ayrılık gayrılık yok. Kendi gelemezse bile bacısı orda. Onun masrafını da bacısı çekiyor..."* [234]

Edirne cemevinde inanç önderi Mustafa Çetin de taç okutma töreninin yapılan her cemde şart olduğundan bahsetmiştir. Kişinin günlük hayatında tacını koruması gerektiğini, koruyamadığı durumların olabileceğini söylemiştir. Kişinin ahlaksızca davranabileceğinden, bir kabahat işleyebileceğinden bahsetmiş ve cem töreninden çıktığı zamanlarda tacını koruyamayabileceğini söylemiştir. Bu tip kusurları olan kişinin düşkün olarak adlandırıldığını ve ibadete katılamayacağını belirtmiştir. Kişinin bu kötü davranışlarından uzaklaşıp tacını okutarak temiz şekilde cem töreninde bulunması gerektiğini söylemiştir.

---

[233] Mehmet Ersal, *Alevilik Kavramlar ve Ocak Sistemi -Çubuk Havzası Örneği-*, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2016, s.481

[234] Haskova/ Tekke köyü inanç önderi Hüseyin Hüseyinov Mehmedov ile 03.09.2019 tarihinde Haskova/Tekke Köyünde yapılan görüşme.

Ancak Haskova/Alanmahalle köyü inanç önderi Galip Sadık ise her cem ibadetinde taç okutmanın gerekli olmadığını, sadece belli ibadet dönemlerinde bu ritüelin yapılmasının uygun olduğunu şöyle anlatmıştır;

> *"Bektaşiler her cem kurduklarında taçlarını okutuyorlar. Bizde, Babailerde bu yok. Bizim taçlarımız aşureden aşureye okunur. Muharrem ayından Muharrem ayına... Bu taça yemin ediyorsun. Başında olduğuna ve onu koruyacağına yemin edeceksin. Yere düşürmeyeceksin. Kötülük yapma. Tacın düşük olmayacak. Çırağın altına girdiğinde tacın tam olacak. Bektaşiler ama her muhabbette okutuyorlar. Ben dogru görmüyorum. Çünkü sen bir yemin ediyorsan bu yeminine bağlı kalacaksın. O yüzden bizde yılda bir sefer oluyor bu... "*[235]

Galip Sadık, kendi köyünü diğer örneklerden farklı olarak Babai olarak tanımlamış ve ibadetin farklılığına değinmiştir. Ancak taç okutma töreni konusu Razgrad ili Caferler Köyünden Veli Saliev'e açıldığında, kendisi taç okutma ile ilgili bir fikri olmadığını, çevresinde ve köyünde hiç duymadığını belirtmiştir. Ancak taç okutma/baş okutmaya oldukça benzeyen bir gelenekten bahseden Saliev, cem ibadeti görülürken ibadet eden topluluk arasında yalan söylemiş, dedikodu yapmış, kalp kırmış veya buna benzer bir ayıp işlemiş kimsenin varlığı bilinirse bu kimsenin Baba tarafından cezalandırıldığını ve kişinin cezasının bir sonraki cem töreni için bir tavuğu kurban olarak kesmek olduğunu söylemiştir. [236] Görüşmelerin karşılaştırılmasından taç okutma geleneğinin bölgeden bölgeye farklılık gösterdiği ve bazı bölgelerde benzer işleve sahip türlü denetim mekanizmalarının var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yapısal olarak çeşitli ritüellerden oluşan Bulgaristan Bektaşiliğinde ibadetin temelinde kurban geleneğine de rastlanmıştır. Kurban geleneği, aynı coğrafyada yer almalarına rağmen köyden köye çeşitlilik göstermiş, yukarıda bahsedilen cem törenleri kurban geleneği ile devam edip sonlandığından, özellikle kurban geleneğinin sürdürüldüğü tarihler arasında da tıpkı cem tarihleri gibi farklılaşmalar görülmüştür.

---

[235] Haskova/Alanmahalle köyü inanç önderi Galip Sadık ile 10.09.2019 tarihinde Haskova/Alanmahalle köyünde yapılan görüşme.

[236] Razgrad ili Caferler Köyünden Veli Saliev ile yapılan 21.11.2019 tarihli telefon görüşmesi.

Cem ibadetlerinin kesilen kurbanlar ile sonlandığı göze çarpmaktadır. Araştırmada kurban geleneğinin birlikte yemek yemekten çok, inanan kişiler arasında birliktelik, bir olma, manevi bir bütün olmaya erişme gibi derin anlamları taşıdığı tespit edilmiştir. Haskova/Alanmahalle Köyü inanç önderi Galip Sadık, bu geleneği şöyle anlatmıştır;

> *"Kurban almak lazım, masraflı oluyor. Karar alıyoruz. Mesela elli çiftiz yani yüz kişi. Kaç para toplanacaksa kimseden bir destek almıyoruz. hepimiz 5'er Leva koyuyoruz. 5 Leva kimseye bir şey getirmez. Paramızı toplarız, kurbanımızı, aşımızı alırız. Canlar içeri toplandığında, akşam namazına kalkmazdan öte çıkar birisi bir faturaları gösterir canlara. Toplanmış paranın hesabı herkese verilir. Dedenin yanında herkesin razılığı alınır. Ondan sonra akşam niyazına kalkarız, cemimize başlarız. Değerli misafirlerimiz de gelir bazen. Sorun değil, cem kurarız. Hepimiz birbirimize bağlıyız zaten..."*[237]

Bu açıklamasıyla birlikte Galip Sadık, Babailer diye tanıttığı köyünün Alevi-Bektaşilerden farklı olduğunun altını kurban geleneğiyle de çizmiştir. Galip Sadık'a göre, kurban hangi ibadet türü için kesilecekse kendi inançlarında her kişinin kendine ait kurbanı olması gerekirken diğer Alevi-Bektaşi köylerinde eşler de ortak kurban satın alıp ortak bir niyetle kesebilmektedirler. Galip Sadık, bu konuda ibadetin kişisel olduğundan ötürü kurbanları da ibadete uygun olarak tek kişinin üstlenmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Kurban geleneği ile ilgili bir başka farklılaşmaya ise Saliev ile yapılan görüşmede rastlanmıştır. Saliev de kurbanı ceme götürürken her çiftin bir kurbanının olması gerekliliğini aktarmıştır. Bununla birlikte, Harman Ceminden sonra muhabbetler edilmekte, nefesler söylenmekte ve ardından sofra kurulup getirilen kurbanlar tüketilmektedir. Saliev'in bahsettiği bir husus, *garip payı*dır. Yenilen yemeklerden sonra bir pay da karnı aç kimselere ya da evsizlere, düşkünlere ayrılmakta ve ihtiyacı olan misafir ibadet sonrası bu payını alabilmektedir.[238]

---

[237] Haskova/Alanmahalle köyü inanç önderi Galip Sadık ile 10.09.2019 tarihinde Haskova/Alanmahalle köyünde yapılan görüşme.

[238] Razgrad ili Caferler Köyünden Veli Saliev ile yapılan 23.11.2019 tarihli telefon görüşmesi.

Görüşmeci aynı zamanda diğer köylerde tespit edilenden farklı olarak, Kurban bayramında da cem töreni yaptıklarından bahsetmiştir. Saliev, Kurban bayramı sabahı evde kesilen kurbanın ciğerinden "cızlama" adlı bir yemek pişirdiklerini ve ardından sabah tahminen 9.00-10.00 saatleri arasında cemevinde buluştuklarını ve sabah muhabbeti yaptıktan sonra yemeklerini birlikte yediklerini söylemiştir. Ardından akşam tekrar cem ibadeti için buluştuklarını aktaran görüşmeci, yaptıkları muhabbetin ardından kurban etinden pişirdikleri yahniyi yiyip ibadeti bitirdiklerini paylaşmıştır.[239]

Kurban geleneği ile birlikte kurban ile benzer öneme sahip olan aşure pişirme geleneği de mevcut gelenekler arasında yer almaktadır. Aşure aş, çorba gibi isimlerle de anılmaktadır ve genelde Muharrem ayında tutulan matem orucunun bitiminde pişirilmekte ve dağıtılmaktadır. Çok malzeme ve uzun zahmetler ile pişirildiğinden farklılıkların bir olmasını, bütünlüğü ima etmektedir.

Muharrem ayında tutulan oruç döneminin on iki gün olduğunu söyleyen görüşmecilerden Saliev, bu oruç döneminde kişinin Kerbela Olayında şehit edilen Masum-u Paklar için yas tuttuğunu hatırlatarak saf su içilmemesi, su yerine bulanık görünecek çay, komposto gibi içeceklere yönelinmesi gerektiğini, aynaya bakılmaması gerektiğini, mümkünse tıraş olunmamasının uygun olduğunu, sahura kalkılmadığını, et, tavuk, süt ve yumurta gibi hayvan ürünlerinin tüketilmediğini, bu dönemde çiftlerin cinsel ilişkiye girmediğini ve kişilerin nefislerine hakim olmaları gerektiğini söylemiştir. Oruç döneminde cem törenlerinin yapılmadığını ve toplanmadıklarını belirtmiştir. Görüşmecinin bu şekilde anlattığı Muharrem ayı içindeki tutum Türkiye'deki inanç uygulamasıyla örtüşmektedir.[240]

Yukarıda görüşmecilerle yapılan söyleşilerle bahsedilen ritüeller konusunda gidilen köylerde yapılacak ibadetlere katılma talebi iletilmiş, ancak olumsuz geri dönüş alınmıştır. Buna neden olarak araştırmacının evli olmadığı, dolayısıyla

[239] Razgrad ili Caferler Köyünden Veli Saliev ile yapılan 23.11.2019 tarihli telefon görüşmesi.
[240] Razgrad ili Caferler Köyünden Veli Saliev ile yapılan 23.11.2019 tarihli telefon görüşmesi.

müsahibinin olmadığı ve ikrarlı olmadığı öne sürülmüştür. Sebebi ile birlikte *çerağ uyandırma* kavramıyla da karşılaşılmıştır. Çerağ uyandırma, anlatılana göre ibadet sırasında yakılan üç adet mum olmakla birlikte ziyaretler sırasında tekke ve cemevlerinin önünde korunaklı halde yanar vaziyette görülmüştür. İbadet olmadığı zamanlar mumların dışarıda yanar vaziyette konulmasının sebebi olarak da daha önce Otman Baba Tekkesi'nde yaşanan acı bir yangın hikayesi araştırmacıya anlatılmıştır. Bir kaza sonucu tekkenin çatısının yanması sebebiyle Mehmedov, yangından sonra mumları tekkenin giriş kapısında yanar vaziyette bıraktıklarını belirtmiştir. Çerağlar cem ibadeti olsa da olmasa da daha önce bahsedilen haftanın belirlenmiş ikişer gününde mutlaka uyarılmaktadır. Yanar vaziyette olan mumlar, Hz.Muhammed, Hz.Ali, Hz.Hüseyin ya da buna benzer çeşitli üçlemeler sebebiyle olup dini bir önem atfedilen ve matem ile anma geleneğine hizmet eden mumlardır. Aynı zamanda da hakikate ışık tutmak, yol gösterici olmak, ilimi açığa çıkarmak gibi anlamlar taşır. İbadet sırasında cem töreninde muhabbet faslı bittikten sonra çerağlar uyandırılmakta ve ikrarsız olanlar ile bekar gençler ibadethaneden dışarı çıkartılmakta ve *İsmi Azam* duaları olarak bahsedilen ve inananlar için büyük öneme sahip dualar okunmaktadır. Çerağ uyandırma ritüeli, Türkiye'deki Alevi Bektaşilerde de yaygın olarak uygulanmaktadır.

## 3.2. GÜNÜMÜZDEKİ FARKLILAŞMALAR

Araştırma ile elde edilen bulgular ortaya koymaktadır ki, Bulgaristan'ın demografik yapısı yıldan yıla değişim göstermektedir. Genç nüfus çeşitli imkansızlıklar nedeniyle çalışmak için köylerden ayrılıp büyük şehirlere ya da yurtdışına göç etmektedirler. Özellikle yurtdışına göç etmeyi tercih eden genç nüfus, bir önceki kuşaktan göç etmiş akraba ve tanıdıklarının yanına gitmeyi öncelikli tutmaktadır ve gittiği yerlerde daha çok kendinden olanlar ile (Müslüman ve Türk) etkileşimde bulunmaktadır. Kişiler çoğunlukla kendinden olanlarla birlikte aynı ortamda çalışmayı tercih etmekte, aynı mahallede yaşamayı ön planda tutmaktadırlar.

Gittikleri bölgelerde çoğunlukla hizmet, sanayi sektörlerinde ya da mevsimlik işçi olarak çalışan genç nüfus gerek döviz kurunun getirdiği farklılıkları; dini bayramlarda ve hak kazandıkları diğer tatil zamanlarında ülkelerine döndüklerinde ekonomik olarak daha güçlü hissetmelerini, gerekse eğitim, sağlık, sosyal imkanlar yönünden sunulan hayat şartlarını göç etmelerinin olumlu etkisi olarak görmektedir.

Köylerde yerleşimini sürdürenler ise çoğunlukla yaşça büyük olmakla birlikte tarım ve hayvancılıkla uğraşan kimselerdir. Bu kimseler köyde gelenek ve göreneklerini sürdürmekte, sabit ve kısıtlı bir gelir düzeyi ile yaşamakta ve köylerinin sunduğu asgari imkanlarla düzenlerini sürdürmektedir.

Sürdürülebilen ibadetler ve geçmişten günümüze gözle görülür farklılıklar sorulduğu zaman Bulgaristan'da Haskova iline bağlı Tekke köyü inanç önderi Hüseyin Hüseyinov Mehmedov şu yanıtı vermiştir:

> *" Fark çok. Gençlerimiz gelemiyor. Hepsi kentte işte. Kararlı olanlar tacını yolluyor ama kendi gelemiyor. Karısı burada, kendi Almanya'da mesela. Ne zaman gelecek bu adam? Onun için biz burda taçlarını yine görüyoruz. Onları kırda saymıyoruz. Başka türlü şimdi hakçasıra kendi lazım gelsin özürünü söylesin, kendini ıspatlasın... Dargınlığı olmadığını söylesin, ondan sonra görelim onun işini. Ama herif Almanya'da. Tacını getirmeye gelemez buraya. Onun için işini görürüz ki geldiği zaman da boş sayılmasın. Bir başka zaman birinin cenazesine geliyor Almanya'dan. Kendi boş kalıyor olmaz. Onun için hanımı getiriyor tacını, masrafını ödüyor onun gene. O akşam muhabbette masrafı ne tutarsa. Oraya geldiği zaman sanki bizle berabermiş gibi. Öyle dargınlık bir şey varsa; küskünlük varsa söylüyorlar. O zaman almıyoruz muhabbete..."*[241]

Konuya dair bir başka yorumu da yine Haskova'ya bağlı Alanmahalle köyü inanç önderi Galip Sadık getirmiş ve soruya şöyle yanıt vermiştir:

> *" Problem var. Haftasonları toplardım onları eskiden ama şimdi bu internet yüzünden bunlar... Gerçi köyde genç de kalmadı. Geliyorlar yine ama ikrara, imana gelen yok. Bazen oturuyoruz suçu kendimizde, dedelerde de buluyorum. Bizde bir laf var; çeliğin zarbına dayanan gelsin, diye. Çok doğru... Biz*

[241] Haskova/ Tekke köyü inanç önderi Hüseyin Hüseyinov Mehmedov ile 03.09.2019 tarihinde Haskova/Tekke Köyünde yapılan görüşme.

*kırmamak için gelen olan Alevi geldiyse Allah'ın bir lütfudur. Biz ayırmıyoruz. Ama bunların düşüncesi, çağı çok değişti. Bunlar der ki; ya biz ikrar alsak n'olur, almasak n'olur... Biz zaten gidiyoruz ceme. İkrar, iman başka bir şey. Biz kırklara kalktığımızda ikrarsız kişi yanımızda cemde oturamaz. Dışarı çıkarırız giremez yanımıza. Onlar kırkları görmemiştir. Daha çerahı uyarırken görmemiştir. Hatta Türkiye'de dede geldi, biraz sorun yaşadık geçenlerde. Dede dedi çıkarmayacaksın dışarı. Dede kusura bakma bu muhabbeti ben yönetiyorum, dedim. Çünkü biz her şeyin ucunu saldıkça bu işler buralara kadar geldi.. "*[242]

Yapılan görüşmelerde görülüyor ki köylerin yaşamını devam ettiren yerlileri ve köyün ileri gelen ve saygınlık sahibi inanç önderleri gençlerin yurtdışında veya büyük şehirlerde olduğundan dolayı ibadet ritüellerine sıkça katılamadığından yakınmakta, gençlerin ibadetlere katılamadığı dönemler boyunca onlar adına -taç okutma gibi- çeşitli ibadet düzenlemeleri yapmakta ve ibadetlerinin sürdürülebilirliğini sağlamaya çalışmaktadırlar. Bununla birlikte yapılan söyleşilerde, göç etmemiş bile olsa köyde bulunan gençlerin de inanç geleneklerine ve ibadetlerine pek ilgi göstermedikleri, cem ibadetlerine katıldıkları ancak ikrar verip yola girmeye çoğunlukla sıcak bakmadıkları anlaşılmıştır. Galip Sadık'a göre bu sorunun asıl nedenleri, yetişkinlerin gençleri yeterince Bektaşi ibadetiyle ve gelenekleriyle iç içe yetiştirmemesi, ikrar vermenin ve böylelikle yola sadık kalmanın gençlerin gözüne güç görünmesi, ve son olarak teknolojik imkanların bolluğu ile birlikte gençlerin ibadet ve ritüellere ilgisinin azalmasıdır. .

Yaşça büyük olan inanç önderlerinin bu tespitlerine rağmen 1993 doğumlu Saliev ise bu durumu biraz farklı yorumlamakta ve ibadete gençlerin katılımının güç olduğundan bahsetmektedir. Evli olmayan ve musahipleri olmayan gençler açısından ibadete dahil olmanın zorluğunu dile getiren Saliev, Silistre'nin Akkadınlar köyünde ve Türkiye/Eskişehir'de cem ibadetine dahil olabildiğini ancak kendi köyünde ve Bulgaristan'ın diğer çoğu Alevi köyünde bu durumun mümkün olmadığını, bu sebeple cem ibadetinin gençlerde bir merak uyandıramadığını belirtmiştir.[243]

[242]Haskova/Alanmahalle köyü inanç önderi Galip Sadık ile 10.09.2019 tarihinde Haskova/Alanmahalle köyünde yapılan görüşme

[243] Razgrad ili Caferler Köyünden Veli Saliev ile yapılan 27.11.2019 tarihli telefon görüşmesi.

Bununla birlikte Saliev de genç nüfusun çoğunun büyük şehirlerde veya ülke dışında yaşamlarını sürdürdüklerine katılmakla birlikte, cem ibadetini yürüten çoğu babanın[244*] yaşlandığını, anabacıların ise artık hayatta olmadığını söylemiştir. Caferler köyünün bitişiğindeki Ada köyünü bu durumun ciddiyetini ortaya koymak adına örnek olarak göstermiş ve Ada köyünde son on yıldan beri cem ibadetinin yapılmadığını, köyde ibadetlerini sürdürmek isteyenlerin Saliev'in kendi köyü olan Caferler köyünde yapılan cem törenine katıldığını aktarmıştır.[245]

Çevresinde gözlemlediklerini araştırmacıya aktaran Saliev, kendi köyünde cem ibadetlerinin cemevlerinde değil babanın evindeki büyük bir odada yapıldığını hatırlattıktan sonra şunları eklemiştir. Saliev'e göre, Alevi Bektaşi inanç yapılanmasının yozlaşmasının bir sebebi de insanların cem gibi büyük bir toplanma ibadeti için evlerinde sıklıkla misafirleri ağırlamaktan kaçınabilmesi ve bu nedenle bazı kişilerin baba/dede görevine gelmeye sıcak bakmaması, *hizmetten kaçınmasıdır*.

Görüşmecilerden Ayşe Rubeva da evli olmadığı için cem ibadetlerine katılamadığını ifade etmiştir. Ancak Alvanlar köyünden tanışık olduğu Hüseyin adlı inanç önderi ile iyi ilişkilere sahip olan Rubeva, köyün inanç önderinin cem ibadetine katılan Alevi Bektaşilerden duyduğu memnuniyetsizliği fark etmiştir. Köyün inanç önderi, bu memnuniyetsizliğinin sebebi olarak Alevi Bektaşi inancına sahip bireylerin cem ibadeti için bir araya geldikleri zaman dedikodu yaptıklarını göstermektedir. Aynı zamanda birbirine küs olan kimselerin cem ibadetine katılmasının uygun olmadığını hatırlatan Rubeva, bu kurala rağmen aralarında küslük olan kimselerin de ceme katıldıklarını, ayrı ayrı oturup inanç önderi olan dedeye itibar etmediklerini ve bu davranışlarıyla cem ibadetine saygısızlık ettiklerini aktarmıştır. Eskiden cem ibadeti için toplanıldığında daha özenli davranıldığını ifade eden Rubeva, günümüzde cem töreninin kurallarının eskisi kadar önemsenmediğini düşünmektedir.[246]

---

[244*] Saliev, köyünün ve civardaki diğer köylerin erkek inanç önderlerine "Baba" ve inanç önderinin eşine de "Anabacı" diye hitap etmektedir.

[245] Razgrad ili Caferler köyünden Veli Saliev ile yapılan 27.11.2019 tarihli telefon görüşmesi.

[246] Sliven ili Alvanlar köyünden Ayşe Rubeva ile yapılan 22.12.2019 tarihli telefon görüşmesi.

Ayrıca Rubeva, bulunduğu köyün büyük bir Kızılbaş[247*] köyü olduğunu ifade etmiş ve cem ibadetlerine katılımın yoğun olmasına rağmen köylerinde henüz bir cemevi olmamasının kendisini yaraladığını belirtmiştir. Yaklaşık 4.000-5.000 Alevi Bektaşi nüfuslu bir bölgede yaşadığını söyleyen görüşmeci, buna rağmen ibadetlerini eskiden kafeterya olarak faaliyet gösteren bir meskende gerçekleştirdiklerini üzülerek anlatmıştır. Köylerinde 15.yüzyıldan kalma minaresi olmayan tarihi bir caminin bulunduğundan bahseden Rubeva, cuma günleri ve dini bayram olan günlerde bu camiyi ziyaret edip namaz kılarak ibadet ettiklerini anlamıştır.[248**] Bununla birlikte camide günde beş vakit değil, sadece cuma günleri Arapça ezan okunduğu bilgisini paylaşmıştır.[249]

Türkiye'deki Bektaşi ibadet düzenine bakıldığında ise ibadetler için genellikle cemevleri tercih edilmekle birlikte, bulunmayan tenha köylerde hala inanç önderlerinin evleri yada inananlar arasında büyükçe eve sahip olanlarının evi ibadet için bir mesken olarak kullanılmaktadır.

## 3.3. SOSYAL YAPI VE ASİMİLASYON

Bulgaristan'da, tıpkı Avrupa'nın çoğu ülkesinde olduğu gibi aynı etnik kimliğe sahip azınlık grupların kendi kültürleri, tarih ve geleneklerine dayanarak Türk etnik kimliğinin haricinde ayrı bir cemaat olarak tanınması için gerekli demokratik koşullar mevcuttur. Bu yolla Türk kimliğinin haricinde farklı bir mezhepsel kimlikle de kendi kültürlerini dışa vurma ihtiyacı hisseden bireyler tıpkı Bulgaristan'daki Müslüman Türk azınlığın içindeki Alevi Bektaşi azınlık gibi "azınlık içinde azınlık" kavramının içini doldurmaktadırlar.[250] Kendilerine özgü birtakım gelenekleriyle ve geçmişlerinden gelen bazı dini aidiyetleriyle Sünni Türk Müslüman azınlıktan farklı

---

[247*] Görüşmeci, kendisini tanımlarken "Kızılbaş" kelimesini tercih etmektedir.

[248**] Görüşmeci, köyündeki Alevi Bektaşi erkeklerin cuma ve bayram namazlarını kıldıkları bilgisini vermiştir.

[249] Sliven ili Alvanlar köyünden Ayşe Rubeva ile yapılan 22.12.2019 tarihli telefon görüşmesi.

[250] Riva Kastoryano, *Kimlik Pazarlığı Fransa ve Almanya'da Devlet ve Göçmen İlişkileri*, İletişim Yayınları, 2000, s.199

bir kimlik oluşturarak Bulgaristan devletinin dayattığı basmakalıp azınlık türlerinden sıyrılıp Alevi Bektaşi kimlikleriyle geleneklerini korumakta ve sürdürmektelerdir.

Bulgaristan'da Alevi Bektaşiler, sırf kendileri gibi Alevi Bektaşi köylülerin ikamet ettiği köylerde oturmakta, bir cemevine ve/veya türbeye bağlı olarak veya inanç önderinin evindeki genişçe bir odada ibadetlerini sürdürmektedir. Bununla birlikte, Bulgarlar ile birlikte aynı köylerde yaşayan ya da diğer Sünni Türkler ile birlikte aynı köyü paylaşan Bektaşiler de bulunmaktadır.

Sünniler ve Alevilerin bir arada yerleşik hayat sürdürdüğü köylerden biri, Haskova iline bağlı Tekke köyüdür. Köyde Alevilere dedelik yapan ve ibadetleri yöneten inanç önderi Hüseyin Hüseyinov Mehmedov, aynı zamanda da köyde bulunan caminin imamıdır. Köydeki her iki kesimin dini ihtiyaçlarını yerine getiren Hüseyin Hüseyinov Mehmedov, Sünniliğin ve Aleviliğin gereklerini sağlayarak köy halkına dini hizmet vermektedir. Kendisi bu durumu anlatırken olağan bir durumdan bahsetmiş, iki taraf arasında anlaşmazlık olmadığını dile getirmiştir. Kendisi Sünni kesimin yanına da gittiğini, tarikatların yanına da gittiğini söylemekte ve her grup için "Sen Alevisin" ya da "Sen Sünnisin" gibi bir ayrışmaya rastlamadığını dile getirmektedir. Bu tarz bir ötekileştirmenin yaşanmadığının üstünde sıkça durmuştur. Camide ve cemevinde rahat ve özgürce ibadet edilip edilemediği sorulduğunda ise kendisi şeriatta ve tarikatta hiçbir baskının olmadığını, insanların rahatça ve özgürce ibadet edebildiğini ve kendisinin de ibadet ritüellerine rahatça öncü olabildiğini söylemiştir.

Haskova'ya bağlı Alanmahalle köyü inanç önderi Galip Sadık ise dedelik yaptığı köyünde sadece Alevilerin yaşadığını söylemekte ve köylerinin bitişiğindeki mahallede Aydoğmuş adında bir Sünni köyü olduğundan bahsetmektedir. Bu köy halkı ile kendi köylülerinin iyi anlaştığını, aralarında herhangi bir sorun yaşanmadığını söyleyen Sadık, çevredeki Bulgarların kendilerini Sünnilerden daha fazla sevdiklerini ve saydıklarını belirtmekle birlikte, kendilerini çok demokrat, saygılı ve dürüst bulduklarını ifade etmiştir. Ancak çevredeki Bulgarların bahsedilen

Sünni köyü hakkında aynı fikirlere sahip olmadığını söyleyen Sadık, yöredeki Bulgarların Sünni köyü ile iyi anlaşamadığını ileri sürmüştür.

Razgrad ili Caferler Köyünden Saliev'e de köyünün civarında Sünni köylerinin olup olmadığı ve Sünniler ile ilişkileri sorulmuştur. Saliev, Sünni köylerinin kendi köyleri hakkında pek fikir sahibi olmadıklarını, kendi inanç ve ibadet şekillerini bilmediklerini ve ilgilenmediklerini aktarmıştır. Sünniler ile Alevi Bektaşilerin zaten ayrı köylerde yaşadığını vurgulayan Saliev, özellikle Caferler Köyü içinde bir bölgenin Sünnilerin yerleşim bölgesi olduğunu ve bu bölgenin insanlarının kökten dinci karakterde olduğundan bahsetmiştir. Saliev, köyün iki bölgesi arasında aile ziyaretlerinin pek sık olmadığından ve birbirlerinin cenaze törenlerine pek katılmadıklarından bahsetmiş ancak düğünlerine gittiklerini söylemiştir. O bölgede yaşayan kadınların dışarı çıkarken başörtülerinin üzerine beyaz başka bir başörtü taktığını belirten Saliev, özellikle Alevi Bektaşilerin bu bölgenin halkı ile iyi ilişkilere sahip olmadığını dile getirmiştir.[251]

Yaşıtları arasında Sünni kimselerle evlenenlerin olduğunu ancak genelde aileler arasında pek fazla uygun görülmediğini söyleyen Saliev, bahsettiği köyde sevilen ve Hacca gidip geldiğinden ötürü dindar biri olarak tanınan bir kimsenin, torunu ile yaşadığı sorundan bahsetmiştir. Genç kızın Alevi Bektaşi köyünden bir gence aşık olması ile birlikte çiftin Belçika'ya kaçarak gittiklerinden ve dört yıla yakın köylerine geri dönmediklerinden bahseden Saliev, köy sakinlerinin gençleri vurmak için bir dönem köyde tüfek ile beklediklerini aktarmıştır.[252]

Görüşmecilerden Ayşe Rubeva ise Sünni köyleriyle komşuluk ilişkileri kurduklarını ve kendisinin Sünni arkadaşları da olduğunu belirtmekle birlikte aralarında bir çizgi belirleyip bu çizgiyi koruduklarını söylemiştir. Öğretmenlik mesleğine devam eden Rubeva, 2006 yılında Sünni Müslüman olan bir Türk köyüne görev amaçlı gittiğinde henüz ikinci ayındayken maruz kaldığı şiddeti anlatmıştır;

[251] Razgrad ili Caferler Köyünden Veli Saliev ile yapılan 16.10.2019 tarihli telefon görüşmesi.
[252] Razgrad ili Caferler Köyünden Veli Saliev ile yapılan 16.10.2019 tarihli telefon görüşmesi.

Görüşmeci, öğrencilerini sınava tabi tuttuğunu ve sınav sonuçlarının yetersiz olduğunu görünce verdiği puanları düşük tuttuğunu ifade etmiştir. Birkaç gün sonra, akşamüstü evine dönmek üzere otobüs durağında beklerken düşük puan verdiği öğrencilerin velilerinin kendisini beklediğini farketmiş ve çeşitli suçlamalara maruz kaldığını anlatmıştır. Rubeva'ya göre, toplanıp kendisini darp eden anneler, öğretmenin Alevi olması sebebiyle öğrencilere kötü niyet besleyip düşük puan verdiğini düşünmekteydiler. . Ancak görüşmeci, böyle bir ilişkilendirmenin olamayacağını, yaptığının ise sadece görevi olduğunu açıklasa da öğrencilerin annelerini ikna edemediğini anlatmıştır.[253]

Ayşe Rubeva, komşusunun Sünni bir erkeğe aşık olup evlenmesiyle başından geçenleri de görüşmeci ile paylaşmak istemiş ve bu şekilde Alevi-Sünni ayrımlarının günümüzde de sürdüğüne işaret etmeye çalışmıştır. Rubeva, ailenin kızlarını dışladığını ve aile çevresinin de arkadaşına "Neden Kızılbaşla evlendin?" diye sorular yönelttiğini belirtmiştir.[254]

Rubeva, Sünni Türklerin kendilerini tanımak yerine kötülemenin daha kolay olduğunu düşündüğünü belirtmiş ve küçüklüğünde Varna şehrinden bir arkadaşıyla ettiği sohbette bu fikrini bir kez daha kendince doğrulamıştır. Arkadaşı, henüz küçük yaşlarındayken uyku zamanı geldiğinde annesinin onun uyumadığını gördüğünde "Uyumazsan seni Kızılbaşlara veririm'" tehdidini duymuş ve bu duruma içerlemiştir.[255]

Ayşe Rubeva, henüz öğrencilik yıllarında Şumen şehrinde arkadaşlarıyla bir yurtta kaldığı zaman, yaz tatili dönüşü evlerinden öğrenci yurduna döndüklerini anlatmıştır. Arkadaşlarıyla evden türlü erzaklar ve yiyecekler getirdiğini söyleyen Rubeva, yanlarındaki odadan Bulgar ismine sahip ancak Sünni olan bir kız arkadaşlarının odalarına gelip onları domuz eti yemekle suçladığını ve eline bıçak alıp kendilerine savurduğunu anlatmıştır. Ardından Bulgar olan bir arkadaşlarının

[253] Sliven ili Alvanlar köyünden Ayşe Rubeva ile yapılan 22.12.2019 tarihli telefon görüşmesi.
[254] Sliven ili Alvanlar köyünden Ayşe Rubeva ile yapılan 22.12.2019 tarihli telefon görüşmesi.
[255] Sliven ili Alvanlar köyünden Ayşe Rubeva ile yapılan 22.12.2019 tarihli telefon görüşmesi.

araya girerek kendilerini koruduğunu aktaran Rubeva, sonrasında buradan ayrılmanın uygun olacağını düşünerek yurttan ayrılmıştır.Görüşmeci, Hıristiyan Bulgarlar ile Alevi Bektaşiler arasındaki farklılığı bir soğan zarına benzetmiş ve iki grubun da iyi ilişkilere sahip olduğunu anlatmıştır ancak aynı durum Sünniler için söz konusu değildir.[256]

Alevi Bektaşi görüşmecilere Bulgaristan'da Hıristiyan vatandaşlar, Sünni Müslümanlar veya çeşitli hükümet aygıtları tarafından herhangi bir asimilasyon girişimine maruz kalıp kalmadıkları sorusu da yöneltilmiştir. Geleneklerinin, ibadetlerinin ve özlerinin değiştirilmesine yönelik bir çabayı hissedip hissetmedikleri sorulmuştur. Bu soruya verilen cevaplar özellikle 1971-1989 yılları arası Bulgaristan'ın sert bir şekilde etkisi altında kaldığı komünizm ile birlikte Alevi Bektaşilerin tıpkı diğer Müslüman ve Hıristiyanlar gibi yoğun bir baskıyı üzerlerinde hissettikleri yönünde olmuştur. Yaşça büyük olan görüşmeciler, dini inanç ve ibadet özgürlüklerinin bu dönemde kısıtlandığını, kurban ve cem ibadetlerini yapamadıklarını, yaşını doldurmuş erkek çocuklarını sünnet ettiremediklerini, isimlerini zorla değiştirmek zorunda kaldıklarını anlatmışlardır. İbadethanelere girmenin yasak olduğu dönemleri yaşamış olan görüşmeciler o yıllarda girilmesi yasak olan ibadetlere duvarlardan atlayarak girdiklerini, gizlice kurbanlarını kestiklerini ve arabalarında saklayıp ibadethaneden uzaklaştıklarını anlatmışlardır.

Saliev ise büyüklerinden dinlediği hikayeleri araştırmacı ile paylaşmış ve o dönemlerde köylerinde gizli saklı yapılan ibadetleri ve ibadet edenleri tespit etmek için bulunan hükümet yanlısı ajanların olduğunu söylemiştir. Anlatılana göre ajan görevi üstlenen bu kimseler dostane şekilde Alevi Bektaşilere bir önceki akşam yapılan ibadete kimlerin geldiğini, neler yaptıklarını sormakta ve aldığı cevaplara göre ertesi günlerde ibadeti sürdüren kimseler fişlenmektedir.[257]

[256] Sliven ili Alvanlar köyünden Ayşe Rubeva ile yapılan 22.12.2019 tarihli telefon görüşmesi.
[257] Razgrad ili Caferler Köyünden Veli Saliev ile yapılan 16.10.2019 tarihli telefon görüşmesi.

Ajan konusu ile ilgili Ayşe Rubeva ise özellikle ajanlık yapan kimselerin günümüzde de faaliyette olduklarından söz etmiş ve kendisini en çok üzen durumun bu kimselerin Bulgar veya Sünni yerine Alevi Bektaşi olduğunu aktarmıştır. Amaçlarının Sünnileştirmek ya da asimile etmek olmadığını bildiğini söyleyen Rubeva, yalnızca özgürlüklerinin kısıtlanmasının söz konusu olduğunu açıklamıştır. Bu duruma örnek olarak görüşmeci, eskiden ajanlık yapıp bu yıl muhtar seçimlerinde aday olan bir kimsenin bulunduğunu araştırmacıya anlatmıştır. Görüşmeci, muhtar adayının Bulgaristan'ın komünizm döneminde köyde ajanlık yaptığını; cem ibadetine toplananları, şalvar giyenleri, kurban kesenleri hükümete ifşa ettiği köy halkı tarafından öğrenildikten sonra dışlandığını açıklamıştır. Bu duruma rağmen muhtar adayını destekleyen siyasi partinin[258*] köyde seçimleri kazanamamasına rağmen bu kişinin seçimleri kazanan karşıt partinin yönetimi altında belediyede maaşlı bir çalışan olarak görevine başladığını belirtmiştir. Görüşmeci, bu kimsenin yerleştiği pozisyona seçim ile değil merkez tarafından atama yoluyla geldiğini hatırlatmıştır.[259]

Hak ihlallerinin sadece Alevi Bektaşilere yönelik değil tüm inanç yapılanmalarına yönelik olduğu ve baskılardan Sünni Müslümanların ve Ortodoks Hıristiyan Bulgarların da Alevi Bektaşiler ile aynı ölçülerde etkilendiği ve artık komünizm döneminin izlerinin silinmeye başlamasıyla birlikte bu tip inanç ve ibadet özgürlüklerinin kısıtlanmasının mümkün olmadığı konusunda tüm görüşmeciler hemfikir görünmektedir.

Bunlarla birlikte geçmişten günümüze hissedilen ufak çaplı farklılaşmalar, değişen yaklaşımlar, görüşmecilerin gözünden kaçmamakta ve asimilasyon tehdidi ile karşı karşıya olduklarını onlara tekrar hatırlatmaktadır. Şöyle ki Saliev, köyünün yakınında kalan Küçük Kokarca (Malık Porovets) köyündeki Demir Baba Tekkesine sıkça gidip geldiklerini söylemiş ve Tekkenin bekçisinin eskiden büyük dedesi olduğunu ve tekkenin içinde bulunan bağış sandığının anahtarının dahi büyük dedesinde olduğunu dile getirmiştir. Büyük dedesinden önce ise de genellikle köy

[258*] Bulgaristan yerel seçimlerinde siyasi partiler muhtar adaylarını desteklemektedir.
[259] Sliven ili Alvanlar köyünden Ayşe Rubeva ile yapılan 22.12.2019 tarihli telefon görüşmesi.

sakinlerinden güvenilir bulunan kimselerin tekkeye bekçilik yaptığını hatırlatan Saliev, Demir Baba Tekkesinin artık İsperih (Kemaller) Müzesi'ne bağlı olduğunu ve tekke bekçisinin Sünni Müslüman olduğunu aktarmıştır. Ancak değişen bekçi sıralamasıyla birlikte tekkenin içindeki On İki İmamlar motifleri ve Hz.Ali'yi sembolize eden resimlerin kaldırıldığını aktaran görüşmeci, daha önce Bulgar bir bekçinin de tekkede görev aldığını ancak bu Bulgar'ın bu tavırları sergilemediğinden sitem etmiştir.[260]

Tespit ettiği bu olayın ardından kendi ait olduğu kültür ve inancın asilime edilmeye çalışılmasından duyduğu endişeleri aktarmaya devam eden görüşmeci, eskiden duyduğu nefeslerde "yezide lanet" söylemlerine rastlarken artık nefeslerin ilgili bölümlerinin "düşmana lanet" söylemleriyle değiştirildiğini fark etmiştir. Bunun sebebini Babaya sorduğunda ibadete katılan Alevi Bektaşilerin bazılarının eşlerinin Sünni olduğunu ve bu kimselerin yezid söylemlerine içerlediği cevabını almıştır. Görüşmeci Babaya bu durumu yanlış bulduğunu, nefeslerin değiştirilmemesi gerektiğini ve yezid kelimesi ile kastedilenin sapkın yolda olan Müslümanlar olduğunu bu kimselere açıklarlarsa onların da bu nefeslerden rahatsızlık duymayacağını ifade etse de Babayı ikna edememiş ve bu durumdan duyduğu kaygıyı araştırmacı ile paylaşmıştır.[261]

Zaman içinde ibadetlerin farklılaştığını da tespit ettiğini söyleyen görüşmeci Saliev, eskiden ölen kimsenin ardından 7. 40. 52. günleri, 6. ayları ve yıl dönümleri olarak anmaların cem törenleriyle ve her ibadetlerinde olduğu gibi bu ibadetin de Türk dilinde yapıldığını ancak günümüzde bu ibadetin de değişime uğramaya başladığını anlatmıştır. Artık köyün kadınlarının cenaze evinde gündüz toplandığını ve Arapça Kuran okuduğunu söyleyen Saliev, Sünni köylerinden belli bir miktar ücret ile çağırılan hocaların olduğunu ve Arapça dualar ettiklerini, kendisinin de bu dualar arasında On İki İmam duaları gibi kendilerinin sıkça ettiği duaları duymadığını üzülerek aktarmıştır.[262]

---

[260] Razgrad ili Caferler Köyünden Veli Saliev ile yapılan 16.10.2019 tarihli telefon görüşmesi.
[261] Razgrad ili Caferler Köyünden Veli Saliev ile yapılan 16.10.2019 tarihli telefon görüşmesi.
[262] Razgrad ili Caferler Köyünden Veli Saliev ile yapılan 16.10.2019 tarihli telefon görüşmesi.

Tüm bunlara ek olarak görüşmeci Saliev, yaklaşık dört beş kez Bulgaristan'ın belirli bölgelerinde yapılan Alevi Bektaşi sempozyum ve seminerlerine katılmış ve katıldığı bu buluşmalarda özellikle Türkiye'den gelen bazı konuşmacıların söylemlerinden rahatsız olduğunu araştırmacıya aktarmıştır. Saliev, Bulgaristan'a gelen bu konuşmacıların, seminerlerde daha çok Kuran ayetleri açıkladığından, ziyaret ettiği ibadethanelerde cem törenlerine katılmadığından, seminer bitiminde dedelerle ve babalarla aynı masada bulunmamasından, Ramazan Bayramı ve oruçlarından sıkça söz ettiğinden, Alevi Bektaşilik hakkında donanımlı ve konuya hakim gözükmediği halde seminerlere yine konuşmacı olarak katılmasından dolayı rahatsızlık duymuştur. Bu kimselerin yıllardan beri süregelen Alevi Bektaşi kimliğine ve inanç yapısına zarar verebileceği yönünde görüşmecinin endişeleri vardır. Genç görüşmeci, aynı zamanda Balkanlarda Alevilik ve Bektaşilik ile ilgilenen çoğu yazar ve araştırmacı tarafından söz konusu konuşmacılar hakkında "Bu kişinin Balkanlarda bir görevi var, dikkat edin." diye tembihlendiğini de eklemiştir.[263]

## 3.4. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI İLE İLİŞKİLER

Araştırma sırasında Bulgaristan'da Bektaşi inancına mensup kişi ve grupların inançlarını yaşayışlarına ve ibadet ritüellerini yönetmelerine engel teşkil eden bir ifadeye henüz rastlanmamıştır. Görüşmelere katılan kişilere Türkiye'de aktif şekilde çalışmalarına devam eden Alevi-Bektaşi vakıflarınınBulgaristan'da da faaliyetlerinin olup olmadığı sorulmuştur. Bulgaristan'da inanç hayatına devam eden Bektaşi gruplarının örneğin Cem Vakfı'ndan veya Türkiye'de faaliyet gösteren bir başka sivil toplum/dayanışma örgütünden, dernekten, kurum ya da kuruluştan destek görüp görmediği sorulmuştur. İnanç önderliği yapan görüşmecilerden edinilen bilgiye göre Bektaşi grupları Cem Vakfı'nın Bulgaristan'daki il yada ilçe şubelerini dönem dönem ziyaret edebilmektedir. Dönemsel gerçekleşen kurban ve cem etkinliklerinde Bulgaristan'daki Bektaşiler ile birlikte bulunmaya gayret etmektedirler.

[263] Razgrad ili Caferler Köyünden Veli Saliev ile yapılan 16.10.2019 tarihli telefon görüşmesi.

Silistre ili Akkadınlar Köyüne yapılan ziyarette Cem Vakfı Akkadınlar Şubesi'nin cemevi açılışına katılma fırsatı yakalanmış ve burada açılışa katılanlar arasında Alevi Kültür Derneği'nin üyelerine de rastlanılmıştır.

Ayrıca görüşmecilerden Ayşe Rubeva, Cem Vakfı'nın köylerinde bir şubesi olduğundan haberdar olduğunu ancak vakfın pek de aktif faaliyetlerine rastlamadığını açıklamıştır. Köylerinde oldukça saygı gören bir dini şahsiyet olan Ali Koç Baba'nın ismini alan Ali Koç Derneği'nden söz etmiştir. Ali Koç Derneği'nin Türkiye'de Eskişehir ilindeki şubesi ile Alvanlar köyünün iletişim halinde olduğunu söyleyen görüşmeci, bu derneğin üyelerinin Bulgaristan'ın çeşitli bölgelerine misafir olduğunu, yılın belli dönemlerinde yapılan kurban ve cem ibadetlerine katılım gösterdiklerini ve yine aynı şekilde Eskişehir'e de Bulgaristan'dan misafir aldıklarını söylemiştir. Ancak köylerindeki Alevi Bektaşilere maddi yönden herhangi bir yardım sağlayıp sağlamadığı hakkında bir fikrinin olmadığını açıklamıştır.Buraya dipnot ver.

Tekke köyü inanç önderi Hüseyin Hüseyinov Mehmedov, yöneltilen bu sorulara yanıt olarak Türkiye'den sadece Cem Vakfı'nın çeşitli il ve ilçelerinden -özellikle Edirne ve Tekirdağ'ın Çorlu ilçesinden- ve zakirlerden çoğunun kendilerini sıkça ziyaret ettiklerini, hatta kendisinin şu an Cem Vakfı Onursal Başkanı olan İzzettin Doğan ile tanıştığını anlatmıştır. Mehmedov, Türkiye'den kendi köyüne yapılan ziyaretlerin sebepleri için ise *muhabbet yapmak* değil, *dolaşmak* olduğunu söylemiştir. Mehmedov köyüne yapılan ziyaretlerin bir tür denetim amacı çerçevesinde yapıldığından şüphelenmektedir. Türkiye'deki Cem Vakfı üyelerinin Bulgaristan'a özellikle *yollandıklarını* söyleyen Hüseyin Hüseyinov, bu kimselerin kendilerini *yoklamaya* geldiklerini, bir ihtiyaçlarının olup olmadığını kontrol etmek amaçlı Cem Vakfı tarafından *salındıklarını* belirtmektedir. Ancak Mehmedov, denetim amacı güden bu ziyaretlerden dolayı bir rahatsızlık hissetmediğini de aktarmıştır.

Mehmedov'a kendilerini ziyaret eden bu kimselerden desteğe ihtiyacı olup olmadığı sorusu yöneltildiği zaman kendisi köyünün Cem Vakfı'ndan herhangi bir

maddi destek görmediğini, ama köyünde gerçekleşen kurban ibadetlerine Türkiye'den Cem Vakfı'na mensup birçok insanın geldiğini söylemiştir. Bulgaristan'a geldikleri zaman, kendisinden kurban ibadetine veya diğer *muhabbetlere* katıldığını belgeleyen bir imza istediklerini ve bu sayede yol masraflarını Cem Vakfı'na iletebildiklerini aktarmıştır. Ancak kendisinin ve Bulgaristan'daki diğer Bektaşi inanç önderlerinin Türkiye'deki herhangi bir etkinliğe gittikleri zaman böyle bir imkanlarının olmadığını, yol masraflarını kendi imkanlarıyla karşıladıklarını, yine de bu duruma karşı bir memnuniyetsizliğinin olmadığını belirtmiştir.

Kendisine köyünde ibadetini sürdürebilmek için herhangi bir desteğe ihtiyacı olup olmadığı sorulduğunda ise Mehmedov, köyünün en temel gördüğü ihtiyaçlarını şöyle açıklamaktadır:

> *" Ordan buraya salmışlar ama hepsi boş geliyor. Bir tek Edirne'nin dedesi bir kitap getirdi. Bize lazım dua kitabı. Biz ihtiyarlardan ne gördük duyduksa onları kullanıyoruz hala. Bizim halkı uyarmamız lazım. Onlara karşı bir kitap, bir şeye dayanmamız lazım(...)Duyduklarımızla gidiyoruz. Şimdi ordan, yeni olanlardan gelseler de bunu böyle yapalım deseler, kitap getirseler başka olacak. Sekiz tane dede geldi de bir tek Edirne dedesi getirdi o da sadece bir kitap. Yalnızca onlar bizden almak istiyor. Ama bize lazım ki biz de orasını görelim. Onlar da bizi görsünler. Arada bir yabancılık olmasın. Bizim yarı halkımız Türkiye'de, yarı halkımız burada(...)"*[264]

Kendisine Cem Vakfı'nın Bulgaristan/Kırcaali bölgesinde faaliyet gösterdiği, o şube ile birlikte ortak hareket edebileceği hatırlatılarak neden o şubeden destek istemeye gitmediği veya o şubeye eksiklerini belirtmeye ihtiyaç duyup duymadığı sorulduğunda Mehmedov bu fikre sıcak bakmamış, bu taleplerini belirtirse köyün üzerindeki kendi hakimiyet derecesinin azalması çekincesini belirtmiştir. Bu çekince ile birlikte vakfın Şube Başkanı'na olan güvensizliği sebebiyle de Cem Vakfı'na taleplerini belirtmeye ihtiyaç duymadığını söylemiştir.

---

[264] Haskova/Tekke köyü inanç önderi Hüseyin Hüseyinov Mehmedov ile 03.09.2019 tarihinde Haskova/Tekke Köyünde yapılan görüşme.

*"Azıcık isteyince bizi baskı altına almak isterler. Kırcaali'de bir başkan var. Geçen sene Hacıbektaş'a vardık. Hakkı Baba organize yaptı. Halkı topladı götürdü. Gelirken İstanbul/Yenibosna'da (belgeyi) imzaladı bu adamlara yol parası ödensin diye. Reise (otobüse) bindik. X Dede almış paraları. Reyise bindik bu tarafa yönlendik. Herkes çıkarsın gönülden ne koparsa diye paraları topladık. Yol parası. O bunu silelim bence gene almış parayı, tekrar istermiş para. Sen verdin 10 lef, ben verdim 20 lef... Hadi, dedim; o kadar olmaz. Uzak Hacıbektaş, dedim. Halk gene gitmiş olduğu parayı ödemiş oluyor. Ötekinin almış olduğunu halk bilmiyor. Öteki gene dolduruyor cebine. (...)*

*Ankara'ya vardık.Yukarı muhabbet yaptık gittik cemevlerine baktık onlara. Oranın dedesi bize bir kaşon (koli) kitap verdi. Giderken her (köyün) dedeye birer tane dağıtın dediler. Ordan buraya (Bulgaristan'a) geldik... Paşaköy'ün orasına kadar dediler kitaplar çalındı! Kim çalabilir senin reyisinden kitabı? Şöför sensin. (Ankara'da) Arkamdan su verdiler. 'Giderken dağıtın', diye. Suları (arabada) sattılar. Kitapları dağıttılar. Bize bir kitap gelmedi. Hüseyin Gazi Baba'nın kitabından bir kitap alamadık. Hepsini gaybladılar. Yalanı geri komuyor... "*[265]

Devamında ise ibadet şeklinin Türkiye'de Bulgaristan'da farklılık göstermesine tepki göstererek fikrini şöyle ifade etmektedir;

*"Burda ayni cemi yaparken herif 'Aa! Bizde böyle değil.' diyor. Öyle olmaması için kitap lazım. Yenibosna'da ceme toplanıyorlar. İçinde Bulgarı da çingenesi de Türkü de hepsi de içinde karışık. Ama biz ne diyoruz ? İkrarlı olmayan giremez içeri. Kim ikrarlıysa içeri o girer. Başka çeşit salamayız içeri. Salarız ama ne zaman salarız? Semah eylerlerken 4'leri vurunca 40'ları vurunca çıkarırız hepsini dışarı. Ama orda (Türkiye'de) gene hepsi beraber(...) Hakkı Baba'ya sordum. Hakkı Baba sen Bulgaristanlısın, orda neden böyle yapıyorsunuz, cemler bizde böyle değil, dedim. Biz bunları burda böyle yaparız, dedi. Öğretmek için. Şeriyat, tarikat hepsi girsin içine de öğrensin-miş! Herkes gelsin. Öğrendikten sonra ikrarını alsın. Görsünler ki bizde saklı bir şey yok, demek istiyor. Onlar için orası öğrenmek yeriymiş. Ama bizim saklı cemlerimize giremezsiniz. Orda onları konuştuk.*

*" Orda olduğu gibi bize de lazım bir destek ki biz de burda gösterelim gençlere. Ben çırak uyardığım zaman 12'lere uyardığım zaman çırağı, herkesi salamıyorum içeri. Hüseyin Dede, sal, diyorlar. Nasıl salayım? Orda dua var. Herşey var. Çırağın duası var, İsmi Azam duası okunuyor saklıcana. Ben sana*

[265] Haskova/Tekke köyü inanç önderi Hüseyin Hüseyinov Mehmedov ile 03.09.2019 tarihinde Haskova/Tekke Köyünde yapılan görüşme.

*'gel benle muhabbet yap' diyemem. İşte böyle işlerimizi ayan etmek için kitap lazım."*[266]

Bu sürede kendisi, İzzettin Doğan ile tanışmasını da anlatmış ve kendisinden yukarıda bahsettiği ibadet değişikliklerinin farklılık göstermesi ile ilgili yardım beklediğini ancak yardım talebinin çok geç yerine ulaştığını belirtmiştir. Köyünün inanç önderi sıfatı ile Bektaşi inancına mensup kişileri *aydınlatmaya* çalışsa da ikna edici olamadığını belirten Mehmedov, bu sebeple kendisine yol gösterici bir yazılı kaynak aramıştır.

*"Ben vardım 2000 senesinde İzzettin Doğan çırak uyardı. Lambalar içerde yanıyor. Ama bizde çırak uyardıktan sonra lamba yakmak yok. Cem bitince söyledim ona. Biz Bulgaristan'da daha lamba yakmıyoruz. Bir sakıncası yoktur, dedi bana. Çırakçı çırağını bilsin, lambalar ailenin toplumun olduğu yerde yansın, aydınlık gerek, dedi. Aklım erdi, doğrudur. Ama biz burda bunu yapamıyoruz. Yapmamız için bir yere dayanmamız lazım. Ya kitaba ya da uyduğum insana dayanmam lazım. Buraya dedeler gelince ben Türkiye'de lamba yakıyorlar desem kim inanır. İzzettin Doğan'a dedim. Bana 12 İmamların tarihini (anlatan bir kitabı) yolla. Lambaların açık olduğunun lazım olduğunu, sakıncasının olmadığını yaz, yolla. Ben de Bulgaristan'a vardıktan sonra adamlara söyleyeyim. Tamam dedi. Ama sen bana bir dilekçe yaz, yolla buraya, dedi. Bizim gelinlerin biriyle yazıp yolladım. Orada sekreter kızın birisi vermemiş İzzettin Doğan'a. Bir-iki ay bekledim, yok gelen giden. En son İzzettin Doğan'a telefon açtım. Hani sen bana böyle böyle söz vermiştin, dedim. Sana mektup yolladım, bir şey çıkarmadın meydana dedim. Kimle yolladığımı, nereye yolladığımı söyledim. Hatta Zeytinburnu'nda bir yere yolladım. Bağlantı yapınca çıktı."*

Sonrasında ise uzun uğraşları ile birlikte talebine yanıt bulan Hüseyin Hüseyinov Mehmedov, inanç önderliği yaptığı köydeki Bektaşileri Türkiye'de katıldığı ibadetlerde gözlemledikleri konusunda ikna edebilmiş ve çeşitli konularda köyünün ibadet gelenekleri ile ilgili düzenlemelere gidebilmekle birlikte hala Türkiye'den farklılaşmaların mevcut olduğunu aktarmıştır;

*"Ali Rıza Uğurlu Dede var. On İki İmam tarihini olduğu gibi yolladı. Ondan sonra burdaki dedelere diyebildim. Bakın İstanbul'da cem yapılırken*

[266] Haskova/Tekke köyü inanç önderi Hüseyin Hüseyinov Mehmedov ile 03.09.2019 tarihinde Haskova/Tekke Köyünde yapılan görüşme.

*lambalar yanıyor. Yanmasının sakıncası yok. Biz de yakalım. Kendi bildiğiniz gibi değil diyor, zamanına göre getirin gençleri diyor. Bir zamanlar karanlıkta dururduk. Karının kızanı öteki odada bağırırdı, ama yok çıkmayacaksın derlerdi karıya. Hakkın yok derlerdi. E kızan bağırıyor? Ne diye çıkmayacakmışsın. Cahillik... Bize ver bir dilekçe dedim. İnsanları uyarabilelim. Ahmet Dede vardı, davulcu, Ona da söyledim. 'A biz yakamayız' dedi. 'Bizde yasak, biz böyle gördük' dedi. Senin gördüğün adam acep esası biliyor mu; yoksa duyduğundan mı böyle getiriyor? Bilip de mi getiriyor? Ondan sonra yapıyorlar artık. Lamba da yakıyorlar. Ama daha hala gençlerimizi salamıyoruz içeri. Çırağın altına salamıyoruz. Türkiye'de daha başka... "*[267]

Söyleşide Haskova/Alanmahalle köyü inanç önderi Galip Sadık ise aynı şekilde Türkiye'den sadece Cem Vakfı'nın kendilerini ziyaret ettiğini, onun dışında *hal hatır sormaya* gelindiğini, özel bir destek görmediklerini; bununla beraber maddi bir desteğe de ihtiyaçları olmadığını belirtmiştir. Köye ziyaret sırasında cemevinin tadilatta olduğu görülmüş ve kendisine tadilat giderlerinin nasıl karşılandığı sorulmuştur;

*" Burda öyle bir düzen kurulmuş ki, ta dedelerimizden dedelerimize... Şu an 20.000 Leva paramız var bizim fazladan. Buraya ziyarete gelenler herkes kasalarımız var oraya para atar. Buranın kapısı kapanmaz. Burda bir şey çalınmaz. Bulgarlar gelmiş bir zamanlar buraya zulüm yapacak olmuşlar. Donmuşlar kalmışlar. Ağaçların üstü hep asker görünmüş. Arabalarını bulamamışlar. Burda türbenin ne bir dirgeni kaybolmuştur, ne bir kasası... Burdan bir ot alıp götüremezsin. Bir çalı kesip götürmezler, almazlar. Her ay kasalarımızı açıyoruz. Yaklaşık 350-400 Leva çıkıyor..."*[268]

Ziyarete gelenlerin kim olduğu kendisine sorulmuş ve kendisi de Türkiye'deki Alevi Bektaşi inanç önderleri arasında Edirne'den Mustafa Dedenin, Babaeski'den Hayati Dedenin, Çorlu'dan Ahmet Dedenin geldiğini belirtmiş, köyden göçen 1989 göçmenlerinin yaz tatillerinde geri geldiğini ve tatillerini geçirdiklerini söylemiştir.

---

[267] Haskova/Tekke köyü inanç önderi Hüseyin Hüseyinov Mehmedov ile 03.09.2019 tarihinde Haskova/Tekke Köyünde yapılan görüşme.

[268] Haskova/Alanmahalle köyü inanç önderi Galip Sadık ile 10.09.2019 tarihinde Haskova/Alanmahalle köyünde yapılan görüşme

Araştırmada ulaşılan bulgular, Bulgaristan'da yaşayan Alevi Bektaşilerin Türkiye'de yaşayan Alevi Bektaşilerle Cem Vakfı gibi kuruluşlar aracılığıyla kısıtlı fakat düzenli ilişkiler kurabildiğini ortaya koymaktadır. Ancak konu ile ilgili bazı araştırmacılar, bu şekilde aynı etnik grubun üyelerini içeren etnik ittifakların, azınlıklara sahip iki ülke açısından da tehdit olabileceği kaygısını taşımaktadır. Özellikle bir ülkedeki avantaj sahibi etnik azınlığın, diğer ülkedeki dezavantaj sahibi azınlığa dini, kültürel ve sosyal olarak bağlılığının riskli olduğunu belirten David R.Davis ve Will H.Moore gibi araştırmacılar, bu durumun,bir azınlık grubun ülkesi içinde politik olarak harekete geçebilmesi ihtimalini de beraberinde getirebileceğini ifade etmişlerdir. Hatta öyle ki başka araştırmacılar daha da ileri giderek bu durumun dezavantajlı azınlığa sahip olan ülke için bir güvenlik tehdidi oluşturabileceğini, tehdidi yönetebilmek ve büyüklüğünü ölçmek için çeşitli çalışmaların yapılması gerekliliğine vurgu yapmıştır.[269]

Ancak görüşmeler ve ziyaretlerle tespit edilene göre Cem Vakfı, iki taraf ile köprü görevi görerek Bulgaristan'daki Alevi Bektaşilerle kurduğu ilişkilerde inanç, ibadet ve gelenek konularının dışına yönelmemiş, devletçi ve daha az eleştirel bir tutum içinde olmuş ve yılın belli dönemlerinde yapılan ibadetlere katılım sağlayarak desteğini sunmaktan öte gitmemiştir. Bu sebeple günümüze kadar yukarıda bahsedildiği gibi endişe konusu olacak herhangi bir durumun ortaya çıkması söz konusu olmamıştır.

Bu sonucu doğrular nitelikle ulaşılan bilgilere bu kısımda yer vermek uygun olur. Yapılan ibadetlerde, söylenen nefes ve deyişlerde, görüşmecilerle yapılan buluşmalarda Alevi Bektaşilerin Anadolu'ya has birtakım travmalarının izine rastlanmamıştır. Bu travmalara örnek olarak Sivas, Çorum, Maraş, Dersim olaylarının Anadolu'da yaşanan Aleviliğin üzerinde korku, ezilmişlik, baskı, yozlaşma gibi travmatik duygular yarattığı bilinmektedir. Bunun aksine Bulgaristan'daki Alevi Bektaşilerde bu duyguların izine rastlanmamıştır. Anadolu Alevi Bektaşileri yas ve

[269] David R. Davis-Will H. Moore, "Ethnicity Matters: Transnational Ethnic Alliances and Foreign Policy Behavior", *University Of California, International Studies Quarterly*, Mart 1997, Sayı 41, s.171

matemlerinde, deyişleriyle bu travmaları belleklerinde canlı tutarken Bulgaristan'daki Alevi Bektaşilerin geleneklerinde yaşatılan matem ve anmalarda yalnızca Kerbela şehitlerine rastlanmıştır. Bu tespitlerden Cem Vakfı'nın veya varsa Bulgaristan Alevi Bektaşi azınlığı ile etkileşime geçen diğer kurum ve kuruluşların bu travmatik olayları Bulgaristan'daki kimselere aktarmadığı bilgisine ulaşılmaktadır. Dolayısıyla Bulgaristanlı Alevi Bektaşilerin yukarıda bahsedilen travmatik olaylarla sosyal ve psikolojik teması yok denilecek kadar azdır.

Kuşkusuz, bu travmatik olayların Anadolu Alevi Bektaşilerinin hafızasında yaşatılmasına karşın; Trakya ve Bulgaristan Alevi Bektaşilerinin hafızasında yer etmemesinin bir başka sebebi de bulunmaktadır: Bir dönem Türkiye'de radikal İslamın yükselişe geçmesine rağmen Trakya bölgesinde böyle bir durum söz konusu olmamıştır. Dolayısıyla Türkiye'de radikal İslamın getirdiği sert tutum, Anadolu'da Alevi Bektaşilere yukarıda bahsedilen örnekler gibi travmatik acı olaylar yaşatsa da, bu durum Trakya bölgesinde yaşayan ve Bulgaristanlı Alevi Bektaşilerle güçlü bağlara sahip olan Alevi Bektaşiler üzerinde belirgin bir iz bırakmamıştır.

Trakya bölgesindeki Alevi Bektaşilerin, çoğunlukla Rumeli kökenli olmasından ve Bulgaristan-Trakya bölgesinin ortak bir sınıra sahip iki komşu olmasından ötürü Bulgaristanlı Alevi Bektaşiler ile kültürel ve sosyal bağları henüz canlılığını korumaktadır. Birbirine yakın olan ve aynı kültürü geçmişten günümüze sürdürmeye devam eden Alevi Bektaşiler, Anadolu Alevi Bektaşileri ile benzer travmatik olayları yaşamamışlar ve Anadolu'da dönem dönem yaşanmış olan bu travmatik olaylara uzak kalmışlardır.

## 3.5. MÜFTÜLÜK İLE İLİŞKİLER

Bulgaristan'daki İslami geleneklerin korunması, ibadetlerin eksiksiz yürütülebilmesi, Müslüman halkın ibadet özgürlüğünün daim olması amacıyla faaliyet gösteren kurum, Bulgaristan hükümetine bağlı Müftülük kurumudur. Araştırma ile birlikte Bulgaristan'daki Bektaşilerin de Müftülük'e bakışı merak

konusu olmuş; görüşmecilere Müftülük hakkında fikirleri, Müftü ile ilişkileri sorulmuştur. Özellikle Haskova/Tekke köyünde birbirine yakın halde hem bir caminin hem de Otman Baba Türbesi ile birlikte cemevinin varlığı ilgi çekici bulunmuş, görüşmecilerden Hüseyin Hüseyinov Mehmedov'un köyde hem dedelik hem de imamlık hizmeti yaptığı bilgisine ulaşılmıştır.

Kendisi ile bu durumun ilgi çekici olduğu paylaşılınca Mehmedov, bu durumun çok olağan olduğunu söylemiş, köyde hem şeriat hizmeti hem de tarikat hizmeti verdiğini söylemiştir. Köyde Bektaşi ile Sünnilerin uyum halinde ve kardeşçe geçindiğini, aralarında herhangi bir sorunun olmadığını aktarmıştır. Müftü konusuna gelince ise Müftü ile ikili iyi ilişkilere sahip olduğunu, inanç ve ibadet özgürlüğünün ön planda olduğu bir ilişkiye sahip olduğunu söylemiştir.

Yalnızca bir defaya mahsus Müftü ile köyün dedesi/imamı arasında bir anlaşmazlık yaşandığını Mehmedov şu şekilde anlatmıştır:

> *" Müştüsto? Ben imam oluncaya kadar zaten benim onayımı onlar imzalıyor. Onlar imzalıyor ama onlar gene Sünni gibi gidiyorlar[inanıyorlar]. Bizim Aleviler gibi değil tam anlayışları. Ben şimdi imam olacağım zaman Hasköy* [Haskova] *Müftüsü beni çağırdı. Zapoy [belge] imzalasın imam gibi[görevi için] diye. Ben vardıktan sonra bana dedi, Hüseyin ağabey bir meyit düştükten sonra* [bir kimse öldükten sonra][yakınları ile] *görüştürmeye hakkın yok, dedi. Ölen bir adamı görmeye hakkın yok...* [Yakınlarının] *vedalaşma hakkı yok. Evde sadece. İmam abdest aldırdıktan sonra* [ölen kimsenin yüzünü görmeye] *görüşmeye hakkın yok. Nasıl olacak bu böyle, dedim. E çağıralım dedi hocayı da söylesin sana. Hele onların dediği hoca mümin, beni biliyor. Hoca benim kardeşim kızanla* [aynı dönemde] *imam hatip mektebini bitirdi. Mektepli hoca. Geldi; Hüseyin ağabey görüştürmeye hakkın yok, dedi. Ben de o zaman Müftü Efendiye dedim, benim zapoyu* [belgeyi] *imzalama. Neden? çünkü ben imam olmayacağım, dedim. Halk seni istiyor ama, dedi. Halk istiyor ama sen istemiyorsun beni. Bir gün gelecekler* [ölen kimseyi görmeye] *İstanbul'dan, Kırcaali'den, İngiltere'den çocukları belki? Ben nasıl diyeyim* [ölen] *ananla babanla görüşmeyeceksin? Sen, dedim; benim Alevi olduğumu biliyor musun? Müftü dedi, biliyorum. Benim dayandığım yeri* [inancımı] *sen biliyorsun, dedim ben de. Biz her şeyi 12 İmamdan, Hz. Ali'den alıyoruz, dedim. Bir cenazeye vardıktan sonra tanıdım tanımadım demeyiz. Ahmaklık edip de geride durmayız.* [Ölen kimsenin yakınları] *gelsin, görüşsünler. Görüş son görüştür. Ne hakkım var benim onu* [ölen kimseyi] *sana göstermemeye? Ben de senin gibi günahkar bir kulum. Son görüş o. Nasıl bilirsen öyle yap o zaman, dedi.*

*İmzaladı sonra... Ben mezarlıkta bile* [ölen kimse ile yakınlarını, ailesini] *görüştürebiliyorum. Toprak üstüne atılmadıysa* [cenaze gömülmediyse]. *N'olmuş? Abdestini bozarmışız! Bizim abdestimiz bir kere bozulur: Ruhunu teslim ettikten sonra... Biz zaten şeriat gibi günde beş kere abdest almıyoruz. Gönül kıracak olursan, sen kendini süpürmediysen abdestin de yaramaz... "*[270]

Tekke köyü inanç önderi ile Haskova Müftüsü arasında Mehmedov'un köye İmam olarak atanması sırasında yukarıda bahsedildiği gibi cenazeyi defin konusunda şekil anlaşmazlığı olmuş ve sonrasında bu anlaşmazlık çözüme kavuşmuştur. Mehmedov, bunun bir istisna olduğunu, bu durum dışında bir anlaşmazlık yaşamadığını belirtmiştir.

Bunlarla beraber Hüseyinov'la yapılan görüşme sonrası Otman Baba tekkesi ziyaret edilmiş ve ziyaret sırasında tekkenin ardındaki yapının ne hizmet verdiği sorulmuştur. Mehmedov, bu yapının devlet desteğiyle yapılan bir otel olduğunu dile getirmiştir. Otelden önce tekkenin içinde uzun mesafeden gelmiş ziyaretçilerin ziyaretten sonra dinlenip konaklayabileceği ücretsiz bir yapının olduğunu aktaran Mehmedov, otel inşaatından sonra bu konuk evinin artık olmadığını ve otel ücretinin geceliği seksen Leva oluşundan ötürü ziyaretçilerin eskisi kadar gelip tekkede konaklamadığını aktarmıştır.

Haskovo/Alanmahalle köyü inanç önderi Galip Sadık'la yapılan görüşmede, kendisi Müftünün adı dahi bilmediğini, Tekke köyünde ulaşılan bulguların aksine Müftü ile Alanmahalle köyünün arasında pek ilişki bulunmadığını, müftüden herhangi bir destek görmediklerini söylemiştir. Bu ifadeleriyle birlikte Galip, köylerinde bulunan cami ile ilgili başlarından geçen ve köy yerlileri olarak hala mücadele verdikleri bir durumu paylaşmıştır;

*" Cami 1832 senesinden, Osmanlı döneminde yapılmış. Burası Alevi köyü. Saffet var burda, damat. Babası imammış. Sünni. Bu yolu gördü, ikrar aldı*.[Alevi Bektaşi inancına katıldı] *Yemin etti, postuna kesti saki oldu* [cem ibadetinde su dağıtma görevini üstlendi]... *Şimdi bunu kıramadık; camiye*

[270] Haskova/ Tekke köyü inanç önderi Hüseyin Hüseyinov Mehmedov ile 03.09.2019 tarihinde Haskova/Tekke Köyünde yapılan görüşme.

*karşımız yok* [karşı değiliz] *camiler de bizim. Ama bana 'Dede, bu camiye elektrik geçirelim', dedi. Sonra* [camiye] *tapu çıkaralım dedi. Tapu için burda türbelerin parasını* [türbeler için bağış kutusunda toplanan paraları] *verdik. Camiye tapuyu çıkardık. Müftülük tapuyu bu köyün üzerine vermemiş, kendi üzerine almış! Bize yok. Parayı veren, caminin her şeyini yaptıran biziz. Elektrik koyduracağız camiye, onu da biz ödedik. 3000 leva paraya çıktı. Hadi kırmayalım, dedik Ama... Tamam ama bu caminin bu köyde 70-80 dönümlük yeri var. Bunu biz kiraya veriyoruz, bu bir gelir...* [Caminin arazisinde] *Çalışan adam kirasını burda bize, türbelere veriyor* [bağışlıyor]. *O da bu köyün toprağında, bizim nenemiz dedemiz yaptı. Bize bu müftülük yardım yapacağına bizi soymaya kalkacak şimdi. Gelire el koyacak. Saffet hocaya dedik; N'oluyor bu iş? Avukata danıştık. Seçimler geçtikten sonra bekliyoruz. Şimdi köyün adına bir vakıf kurmak isteriz. Vakıf kurup da paramızı açabileceğiz. Kaydımız yok şu an. Avukatla konuştuk. Tapuyu 5 sene bekleme hakkı varmış. O zaman köycek itiraz edip üzerimize alacağız. Başka hakkımız yok. Bizim türbemizin tapusu bile yok, camiye ne gerek var, dedik ama ikna edemedik... Bu cami zaten Osmanlı eseri, buna gelip de kimse dokunamaz, dedik. Zaten yılda bir-iki kere açılıyor. Onda da yan evden elektrik çekiyorduk. İşte yardım alıyor musunuz, diyorsun. Almıyoruz, biz yardım ediyoruz! "*[271]

Anlatılan durum göstermektedir ki, Alanmahalle köyü, köyde bulunan Osmanlı eseri tapusu olmayan camiye elektrik tesisatı getirmek için caminin tapu işlemlerine başvurmuş; Müftülük ve dolaylı olarak Bulgaristan Hükümeti tarafından olumlu yanıt almıştır. Ancak caminin kendine has arazisi, -işlenmesinden ötürü köyün önemli gelir kaynağı olan arazi- böylelikle köyün himayesinden çıkmış, Müftülüğün denetimine geçmiştir. Böylece Alanmahalle Köyü, önemli bir gelir kaynağını kaybetmiş, ancak bu vesileyle de Müftülüğe bağlı tarihi caminin de bir tapusunun olmasına sebep olmuştur. Sadık, yukarıda bahsettiği bu sebeplere dayanarak sitem dolu bir dille Müftülük kurumundan herhangi bir yardım almadıklarını, üstelik kuruma onların yardım ettiğini dile getirmiştir.

[271]Haskova/Alanmahalle köyü inanç önderi Galip Sadık ile 10.09.2019 tarihinde Haskova/Alanmahalle köyünde yapılan görüşme

# SONUÇ

Bu çalışmada azınlık kavramı, Bulgaristan'da yaşayan Alevi Bektaşi kişiler/gruplar üzerinden işlenmiş ve Alevi Bektaşilerin Bulgaristan'daki sosyopolitik konumu; Bulgaristan devleti ve Hıristiyan Bulgarlar ile ilişkileri, Türkiye ile ilişkileri, Bulgaristan'daki aynı veya farklı etnik/dini kökenli vatandaşlar ile ilişkileri, dini, sosyal, siyasi hak ve özgürlüklerini gereğince kullanıp kullanamadıkları, ibadetlerini dayandırdıkları tarihi şahsiyetlerin ve meskenlerin rolü, ibadet gelenekleri araştırmanın temel konusunu oluşturmuştur. Araştırma sonrası konu ile ilgili merak edilen sorulara cevap oluşturabilecek nitelikte sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırmaya merak uyandıran sorulara yanıt aramak için öncelikle Bulgaristan'daki Müslüman Türk azınlığın tarihsel ve siyasi geçmişine, hak ve özgürlüklerine, vatanları ile ilişkilerine yönelinmesi kaçınılmaz bulunmuştur.

Gerçekleşen savaşlar, sınır değişiklikleri, yapılan uluslararası anlaşmalar gereği geçmişin çoğunluğu ancak bugünün azınlığı olan Müslüman Türkler, Bulgaristan devleti sınırları dahilinde kalmış ve geçmişten günümüze türlü zorluklarla karşılaşmışlardır. Uluslararası bağlamda Bulgaristanlı Müslüman Türk azınlıkların hak ve özgürlükleri iki taraflı anlaşmalara ya da uluslararası anlaşmalara konu olsalar da bazı zamanlarda uluslararası arenada prestij kaygısından ötürü dikkate alınmış; ancak çoğunlukla da görmezden gelinmiştir.. Değişen Bulgar hükümetleriyle birlikte azınlık hak ve özgürlüklerine duyulan hassasiyet de değişim göstermiştir. Gerek iki savaş arası dönemde Bulgaristan'da özellikle askeri darbe ile başa gelen ve aşırı milliyetçi politikalar güden iktidarlar, gerekse 2.Dünya Savaşı'ndan sonra gelen komünist iktidarlar döneminde Müslüman Türk azınlıklara yapılan baskı ve zulüm artış göstermiş, azınlıklar çoğu hak ve özgürlüklerinden mahrum bırakılmanın yanı sıra asimilasyon tehdidiyle -zaman zaman soykırım tehdidiyle- karşı karşıya kalmışlardır. Değişen iktidarların yürüttüğü politikalar haricinde Müslüman Türk azınlıkların durumunu doğrudan etkileyen bir başka husus ise, Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ikili ilişkiler olmuştur. İkili ilişkilerin ılımlı seyir izlemesi, Müslüman Türk

azınlıkların üzerindeki baskıyı bir nebze olsun hafifletebilmişken ikili ilişkilerin gerginleşmesi azınlıklar üzerindeki baskıları arttırmış; 1980'li yılların sonlarında da görüldüğü üzere kimi dönemlerde de azınlık üzerinde artan baskılar ikili ilişkileri gerginleştirmiştir.

Bulgaristan'da yaşayan Müslüman Türkler üzerindeki baskı ve asimilasyon tehdidinin bu denli hissedilmesinin birkaç ana sebebi vardır. Bunlardan biri Bulgaristan ve Türkiye'nin birbirine komşu iki devlet olması, Bulgaristan Devletinin kurulmasından sonra hızla ulus inşası sürecine girmesi, Bulgaristan'da yaşayan Türklerin çoğunlukla Türkiye sınırına yakın dağlık köylerde toplu halde yaşamlarını sürdürmeleri, Türklerin nüfus artış hızının yüksek oluşu ve Bulgaristan'ın bu durumu toprak bütünlüğüne karşı tehdit olarak algılaması, sınırlarını koruma kaygısına düşmesi, ülkenin ana ekonomik kollarından biri olan tarım sektörünün ağırlıklı çalışan kısmını Müslüman Türklerin oluşturması ve durumun Bulgaristan için ekonomik kaygıları da beraberinde getirmesi olarak özetlenebilir. Bu sebeplerden ötürü Bulgaristan hükümetleri Müslüman Türklere karşı bazen ılımlı politika gütse de çoğu zaman yukarıda bahsedilen kaygılarının önüne geçilememiştir.

Tüm bu ani dalgalanmalara göğüs geren Müslüman Türk azınlık, geçmişte maruz kaldığı olumsuz muamelelere rağmen; günümüzde bu baskı ve asimilasyon tehditlerini eskisi kadar hissetmemektedir. Komünizmin sert mizacından sıyrılıp yüzünü Batıya dönebilen Bulgaristan'da azınlık politikaları da geçmişe oranla daha ılımlı hale gelmiş ve eğitim hakları, siyasi haklar, seçme ve seçilme hakları, sosyal haklar, ekonomik ve dini haklara sahip olmak bugün Müslüman Türk azınlıklar için eskisi gibi hayalde kalmamıştır. Çalışmada uzunca bahsedildiği gibi geçmişte çoğu dini hak ve özgürlüklerinden mahrum kalan Müslüman Türk azınlık, bugün dini haklarını özgürce kullanabilmekte ve ibadetlerini yerine getirebilmektedir. Bulgaristan devleti tarafından Müslüman Türk azınlığa yönelik Bulgarlaştırma veya Hıristiyanlaştırma gibi uygulamalar söz konusu değildir. Yapılan incelemeler ve görüşmeler de bu kanıyı doğrular niteliktedir.

Süregelen uluslararası ve siyasi ilişkilerde Müslüman Türkler, zaten çoğunluk içindeki azınlık pozisyonlarından dolayı ve yukarıda bahsedilen baskı ve zulümü hissettiklerinden ötürü azınlık içinde Alevi Bektaşi inancına mensup bir başka azınlık oluşturma fikrine yanaşmamışlardır. Bu durumun temel sebepleri, inanç bakımından Alevi Bektaşi ve Sünni olan iki Türk grup arasında ortak bir kültürel belleğin varlığı, Bulgaristan'daki azınlık kimliği ve beraberinde gelen çıkarların uyumu, tarihsel bilinç, ortak etnisite ve din unsurlarıdır. Alevi Bektaşi ve Sünni olan gruplar, birbirlerinin zıttı olarak kutuplaşma yoluna giderlerse devlet içerisindeki azınlık konumlarından dolayı varlıklarını, hak ve özgürlüklerini, etnik ve dini kimliklerini tehlikeye atabilirler. Tarihin seyrine bakıldığında da görülmüştür ki Bulgaristan zaman zaman Müslüman Türk azınlığını tehdit olarak algılamış ve onlara acı hatıralar bırakmıştır. Bu sebeple ortak travmalara sahip iki farklı grup, eğer daha da küçük alt gruplara bölünürlerse etkinliklerinin azalacağının farkında olup kimliklerinin asimilasyon tehdidine yönelik endişeler taşımaktadırlar. Farklılıkların ön plana çıkarıldığı küçük gruplar olmaktansa tek bir pota altında kalmak ortak çıkarların gözetilmesi açısından her iki grubun da yararına olacaktır. Siyasi olarak etkinliklerini korumak ve arttırmak, ulusal ve uluslararası alanda görünür kalmak gibi kaygılarından ötürü de her iki grubun davranışı da göstermektedir ki Müslüman Türk azınlığı içinde bir başka azınlıktan söz etmek mümkün değildir.

Ülkenin bazı bölgelerinde Müslümanlığın geçmişteki temsilcileri olan -hatta bu şahsiyetler Müslümanlıkla birlikte Türk kimliğinin de Balkanlara yerleşmesine katkıda bulunmuştur- ve Alevi Bektaşiler için de büyük öneme sahip şahsiyetlerin mezarları mevcuttur ve bu mezarlar türbe ya da tekke halini almakla birlikte yılın belli dönemlerinde yapılan Alevi-Bektaşi ibadetlerine mesken olarak seçilmektedir. Bu yönüyle Alevi-Bektaşilerin ibadetleri için seçtikleri meskenler ile Sünni Müslümanların seçtiği ibadethaneler birbirleriyle örtüşmemektedir. İki grup arasında sosyal yapıda, inanç ve ibadetlerin yürütülmesinde, ibadethanele

rde, ibadet dönemlerinde farklılık kendini belli etmektedir. Bu ayrışmalar ile birlikte iki grubun ülkede yaşayan diğer Hıristiyan Bulgarlar ile, Bulgaristan hükümeti ve Türkiye ile olan ilişkilerinde de farklılaşmalar mevcuttur. Alevi Bektaşi Türkler Hıristiyan Bulgarlar ile daha yakın ilişki halinde olabiliyor iken Sünni Türkler

Hıristiyan Bulgarlara karşı daha mesafeli olmayı tercih etmektedir. Alevi Bektaşiler geçmişlerinde Sünni Türkler tarafından dışlanıp işaretlendiyse ilerleyen zamanlarda Hıristiyan bir Bulgarı Sünni bir Türk'e yeğlemektedir.

Bulgaristan'da yaşayan Alevi-Bektaşiler ağırlıkla kırsal alanlarda ikamet etmekte olup daha çok tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sürdürmektedir. İbadetlerinin işleyişi gereği sıkça bir araya gelme gereksinimi hisseden bireyler daha çok etkileşim halinde olabilecekleri, aynı köyde/şehirde yaşamayı tercih etmektedirler. Bununla birlikte gruplardan daha iyi şartlarda iş imkanlarına erişmek isteyen, hayat standartlarını daha iyi hale getirebileceğini düşünen genç kesim ise Bulgaristan'da yaşamak yerine Avrupa'nın çeşitli ülke ve şehirlerini yeğlemektedir.

Alınan destek ve yardımlar ile ilgili merak edilen bir başka husus bu konuda uluslararası aktörlerin katılımının olup olmadığı ile ilgilidir. Ancak edinilen bilgilere göre Bulgaristan'da yaşayan Müslüman Türk azınlığa yönelim yalnızca yapılan iki taraflı yada uluslararası anlaşma metinlerinden öteye gidememiştir. Azınlık hakları ve özgürlüklerinin korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla dönem dönem Bulgaristan-Türkiye arasında sözlü ve yazılı anlaşmalar gerçekleşmiş, bu anlaşmalara siyasi yada uluslararası çıkarlar kaygısıyla bazen uyulmuş; ancak çoğunlukla uyulmamıştır. Yapılan anlaşmalara veya sözleşmelere konu olmanın haricinde Bulgaristan'daki Müslüman Türklere eğilim isteği ve bu azınlığın hak ve özgürlükleri herhangi bir başka uluslararası kuruluşun merak konusu olmamıştır.

Araştırmalar sonucunda Alevi-Bektaşilerin dini hak ve özgürlüklerinin, inanç geleneklerinin özünü koruyarak sürdürülebilirliğinin sağlanması ile ilgili Türkiye hükümetlerinin gösterdiği desteğe rastlanmamıştır. Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarından, dini örgütlenmelerden, dernek ve vakıflardan herhangi bir destek alıp almadıkları merak konusu olmuş ve incelemeler doğrultusunda bu konuda destek ve çalışmalarını esirgemeyen vakıflardan Cem Vakfı'na, Alevi Kültür Derneği'ne ve sonrasında Ali Koç Babalılar Derneği'ne rastlanmıştır.

Faaliyet alanı Türkiye olan ve Bulgaristan'daki Alevi Bektaşi inanç sistemi ile ilgilenen dernek ve vakıflar Türkiye ve Bulgaristan'daki Alevi Bektaşiler arasında bir nevi köprü görevi görmüş önemli unsurlardır. İki farklı coğrafya ve kültür arasında zaman zaman etkileşim kurmayı başarabilmiş olan bu dernek ve vakıfları çoğunlukla bu yolda çeşitli imkansızlıklar karşılamıştır.

Bu dernek ve vakıfların çalışmalarına karşın, Bulgaristan Alevi Bektaşileri ile Türkiye'de yaşayan Alevi Bektaşiler birbirleri arasında bazı farklılıklar göstermektedir. Türkiye ile Bulgaristan Alevi Bektaşileri aynı inanç ve kültürel yapıyı taşımaktadır ancak araştırmanın bitiminde bu grupların ortak kollektif belleğe sahip olmadığı tespit edilmiştir. Türkiye'deki Alevi Bektaşilerin tarihsel süreç içerisinde yaşadığı travmatik olaylardan ve bu olayların etkilerinden Bulgaristan'daki Alevi Bektaşiler üzerinde görmek mümkün değildir. Bulgaristan'da incelenen ibadetlerde, uygulanan ritüellerde, söylenen nefes ve deyişlerde, hala varlığını koruyup devam ettiren Bektaşi kültüründe Anadolu'da yaşanan Sivas, Çorum, Maraş Olayları gibi hafızalarda yer etmiş bazı olayların rastlanmamıştır.

Bunun sebebi olarak öncelikle Bulgaristan'ı ziyaret eden Alevi Bektaşi dernek ve vakıflarının, Türkiye'de devletçi bir tutum içinde oldukları ve daha az eleştirel bir bakış açısına sahip oldukları öne çıkarılmaktadır. İkinci sebep ise Bulgaristan Alevi Bektaşileri ile daha aktif çalışmalar yürüten dernek ve vakıfların şubelerinin yoğunlukla Trakya bölgesinde oluşudur. Anadolu'da yükselişe geçen siyasal İslam'ın Alevi Bektaşilere bıraktığı acı hatıralar, Trakya Alevi Bektaşilerinin zihninde yer etmemiştir. Bu şekilde Anadolu'da yaşanan travmatik olayların izleri Bulgaristan Alevi Bektaşi inanç yapılanmasına nüfuz edememiştir.

Alevi-Bektaşi inancına mensup görüşmeciler ve ziyaret edilen meskenler ile edinilen bilgilere göre Bulgaristan'da yaşayan ve yaşatılmaya çalışılan Alevi-Bektaşi inanç yapılanmasının, kültürel değerlerinin Türkiye'de hükümetin çalışmalarını İslam inanç yapılanmasına yöneltmiş ilgili kurumlarından, bu kurumlar dışında dernek ve vakıflardan alması gereken çok daha fazla destek ve yardıma ihtiyacı vardır.

# KAYNAKÇA

## Kitaplar


Acaroğlu, M.Türker, *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar*, Cilt:1, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007.

Ağanoğlu, H. Yıldırım, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makus Tarihi Göç*, Birinci Basım, Kum Saati Yayınları, Kasım 2001.

Armaoğlu, Fahir, *"20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*" ,On Sekizinci Baskı, Alkım Yayınevi, Nisan 2012.

Atasoy, Emin, *Asimilasyon Çemberindeki Bulgaristan Müslümanları,* Beta Yayıncılık, Şubat 2018.

Aydın, Suavi, *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve "Türk Kimliği",* Öteki Yayınevi, 1.Baskı, Ankara1998.

Birge, John Kingsley, *Bektaşilik Tarihi,* ANT Yayınları, 1.Baskı 1991.

Canatan, Kadir, *Avrupa'da Müslüman Azınlıklar,* İnsan Yayınları, Mayıs 1995.

Canpolat, Cemal, *Osmanlı'nın Manevi Temelini Oluşturan Gerçek Dervişler-Babalar ve Bektaşi Dergahları*, Markiz Yayınları, 2011, İSTANBUL

Çavuşoğlu, Naz, *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları,* Bilim Yayınları, İstanbul 1999.

DABF Bağlı Kurul, *Alevi-Bektaşi İnancının Esasları,* Danimarka Alevi Birlikleri Federasyonu Yayınları, 1.Baskı, DANİMARKA 2008.

Dayıoğlu, Ali, *Toplama Kampından Meclis'e Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı,* İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

Demirkürek, İlkay, *Azınlıklar ve Marjinal Gruplar,* 1.Baskı, Kurgu Kültür Merkezi Yayınları, Ocak 2012

Demirtaş-Ceyhun, Birgül, *Bulgaristan'la Yeni Dönem Soğuk Savaş Sonrası Ankara-Sofya İlişkileri,* Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2001

Ersal,Mehmet, *Alevilik Kavramlar ve Ocak Sistemi -Çubuk Havzası Örneği-,* Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, ANKARA 2016.

Hasluck, Frederich William, *Anadolu ve Balkanlar'da Bektaşilik,* Ant Yayınları, KASIM 1995.

Hezarfen, Ahmet, *Tarihi Belgeler Işığında Kızıldeli Sultan (Seyit Ali Sultan) Dergahı,* Cem Vakfı Yayınları: 14, Alevilik Temel Kaynak Kitapları Dizisi: 6, İSTANBUL 2006.

Kalabalık, Halil, *İnsan Hakları Hukuku,* Seçkin Yayıncılık, 4.Baskı, Ankara 2015.

Karpat, Kemal H., *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik,* Timaş Yayınları, İstanbul 2015.

Kastoryano, Riva, *Kimlik Pazarlığı Fransa ve Almanya'da Devlet ve Göçmen İlişkileri,* İletişim Yayınları, 2000.

Korkmaz, Esat (Ed.), *Uyur İdik Uyardı Irene Melikoff*, Demos Yayınları, 1.Basım, Kasım 2009.

Lütem, Ömer E., *Türk - Bulgar İlişkileri 1983 - 1989,* cilt 1, 1983-1985, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2000.

Mandacı,Nazif-Erdoğan,Birsen,,*Balkanlarda Azınlık Sorunu: Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan^daki Azınlıklara Bir Bakış,* Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi, Ankara Üniversitesi Basımevi, ANKARA 2001.

Noyan, Bedri, *Bektaşilik Alevilik Nedir?*, ANT ve CAN Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 1995.

Oran, Baskın, *Küreselleşme ve Azınlıklar,* İmaj Yayınevi, 5.Baskı, Ankara 2009.

Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar,* İletişim Yayınları cilt:3 2001-2012, İstanbul 2013.

Özlem, Kader, *Türkiye'nin Balkan Türkleri Politikası (1991-2014)* Dora Yayınevi, Bursa 2016.

Saygı, Hakkı, *Türklerin Balkanlara Geçişi ve Alevi-Bektaşi Zümreler*, Cem Vakfı Yayınları:16, Şubat 2013, İSTANBUL.

Soysal, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları,(1920-1945)* cilt:1 Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.

Soyyer, Yılmaz, *19.Yüzyılda Bektaşilik,* Akademi Kitabevi, İzmir 2005.

Şimşir, Bilal N., *Bulgaristan Türkleri,* Birinci Basım, Bilgi Yayınları,cilt 38, Şubat 1936

Şimşir, Bilal N., *Türk Basınında Bulgaristan Türkleri OCAK-NİSAN 1985,* Başbakanlık Basımevi, Ankara 1985.

Ulusoy, A.Celalettin, *Hünkar Hacı Bektaş Veli ve Alevi Bektaşi Yolu,* 2.Baskı, Hacıbektaş 1986.

Yıldırım, Rıza, *Geleneksel Alevilik,* İletişim Yayınları,1.Baskı, İstanbul 2018.

Yılmaz, Soyyer, *Hünkar Ansiklopedik Bektaşilik Sözlüğü*, Post Yayınları, İSTANBUL 2019.

Zelyut, Rıza, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik,* Yön Yayıncılık, Genişletilmiş 8.Baskı, İSTANBUL.

**Makaleler ve Akademik Tezler**

Aksoy, Ömer, "Blagay'da Bulunan Sarı Saltuk Türbesi ve Sarı Saltuk Etrafında Oluşan Veli Kültü", 2.Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu, Mayıs 2015, BOSNA HERSEK.

Aliyev, Faig, "Soğuk Savaş Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri" , *https://www.academia.edu/19544778/So%C4%9Fuk_Sava%C5%9F_D%C3%B6nemi_T%C3%BCrkiye-Bulgaristan_%C4%B0li%C5%9Fkileri,* (04.05.2017)

Alkan, Mustafa– Yurtoğlu, Gökhan, "Tarihi Bir Şahsiyet Olarak Otman Baba: Otman Baba Kimdir?", IV. Uluslararası Alevilik Ve Bektaşilik Sempozyumu (18-20 Ekim 2018 Ankara) Bildiriler Kitabı.

Atasoy, Emin, "Postsosyalist Dönemde Bulgaristan'da Yaşanan Demografik Kriz ve Yansımaları", *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 8, Sayı 12.

Avdjiev, Ayssoun, *Soğuk Savaş Sonrası Bulgaristan Dış Politikası,* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), ANKARA 2003, s.29-30

Aydın, Suavi, "Etnik Bir Ad Olarak 'Türk' Kavramının Sınırları ve Genişletilmesi Üzerine", *Birikim Dergisi*, 1995, Sayı: 71-72.

Aydıngün, Ayşegül-Asker,Ali-Şir, Aslan Yavuz,"Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar: Azınlık Hakları, Kimlik, Siyaset" ,*Avrasya İncelemeleri Merkezi*, Haziran 2016.

Azar, Birol, "Benzerlik ve Farklılıklar Ekseninde Alevi-Bektaşi İnançları Üzerine Bir Değerlendirme" *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 10:2 Yıl 2005.

Barkan, Ömer Lütfi "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri", Yeni Türkiye Rumeli - Balkanlar Özel Sayısı - 1, Mart Haziran 2015, Sayı 66.

Bilgili, Ali Sinan," Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli (Seyyid Ali Sultan) Zaviyesi (1401-1826)" Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Yıl: 2010 Sayı: 53.

Çelik, Mahmut, "Balkanlar'da (Arnavutluk'ta) Bektaşi Tarikatının Yayılmasında Sarı Saltuk Efsanelerinin Rolü", Balkanlara Gidişinin 750. Yılında Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu, Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Yayını, SAYI:4,Kasım 2013, ROMANYA.

Davis, David R.-Moore, Will H., *"Ethnicity Matters: Transnational Ethnic Alliances and Foreign Policy Behavior"*, University Of California, International Studies Quarterly, MART 1997.

Demirci, Mehmet, "Gazi Dervişler ve Balkanlar", Yeni Türkiye Rumeli - Balkanlar Özel Sayısı - 1, Mart Haziran 2015, SAYI:66.

Dural, Baran- Eseler, Bahriye, " İmparatorluktan Ulus - Devlete Rumeli' de Yaşanan Türk Göçleri ve Muhacirlik Sorunu" "*www.akademia.edu/30950154/İMPARATORLUKTAN_ULUSDEVLETE_RUMELİDE_YAŞANAN_TÜRK_GÖÇLERİ_VE_MUHACİRLİK_SORUNU_1,* S.20 " (17.03.2017)

Giesel, Christoph, "Aktuelle Verbreitung Sowie Rechtliche und Politisch-Soziale Situationen, Bedingungen und Probleme der Aleviten, Bektaschi und Anderer Heterodox Beeinflusster Sufi-Orden in Südosteuropa", Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi,HAZİRAN 2017, Cilt:8, SAYI:2

Gramatikova, Nevena, *"Changing Fates and the İssue of Alevi İdentity in Bulgaria"*, Folklor Edebiyat, Cilt: 8, Sayı: 29.

Günşen, Ahmet, "Gizli Dil Açısından Alevilik-Bektaşilik Erkan ve Deyimlerine Bir Bakış", *Türkoloji Araştırmaları,* İlkbahar 2007.

Hatipler Çibik, Tuba-,Umaroğulları, Filiz, "Balkanlarda Bektaşilik ve Bektaşi Tekkeleri", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi,Cilt:6, SAYI:1, 2017.

Heckmann, Lale Yalçın, "Sosyal Bilim Kategorilerine Eleştirel Bir Bakış- Ulus, Millet, Azınlık, Etnik Grup ve Kültür Kavramları Üzerine" , *Birikim Dergisi,* 1995, Sayı: 71-72.

Hoca, Fadıl, "Balkanlarda İslam Kültürü Tarihinde Sarı Saltuk'la İlgili Efsaneler ve

Işık, Caner, "Alevi-Bektaşi Geleneğinde Muhabbet: Ruhsal Bir Bilgi Ortamı", Milli Folklor, sayı:89, 2011.

İbrahimgil, Mehmet Z. "Arnavutluk'taki Kruya (Akçahisar) Sarı Saltuk Külliyesi", İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi IRCICA, SOFYA, Nisan 21-23, 2000.

Kaştan, Yüksel," Atatürk Dönemi Türkiye Bulgaristan İlişkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi,* Sayı: 72, 2008.

Ocak, Ahmet Yaşar, "Balkanlarda İslam'ın ve Türk İskanının İlk Temsilcisi: Sarı Saltık" *Yeni Türkiye Rumeli - Balkanlar Özel Sayısı - 1,* Sayı 66, Mart Haziran 2015

Okutan, M.Çağatay, "Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:59, Sayı:2, Yıl:2004

Özlem, Kader, "Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türkiye - Bulgaristan İlişkileri (2002-2015)", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi,* Cilt 4, Sayı 2, Aralık 2015.

Rivayetlerin Önemi", Uluslararası Vizyon Üniversitesi, Hikmet Dergisi, SAYI:26, Kasım 2015.

Sarıkaya, M.Saffet-Bardakçı, M.Necmettin-Gürkan, Necdet "715/1315'de Yazılan Tuffahu-l Ervah'a Göre Sarı Saltuk" (05.03.2019)

Sarıkaya, M.Saffet-Bardakçı, M.Necmettin-Gürkan, Necdet, "İbnü's-Serrâc'a Göre Sarı Saltuk" Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi,Sayı:32 2013/2.

Sarıkoyuncu Değerli, Esra - Karakuzu, Hasan "1950-1951 Yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türk Göçü",*Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 57, Eylül Ekim 2016.

Şahin, Halil İbrahim, "Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi'ndeki Olağanüstülüklerle İlgili Bazı Motifler Üzerine Bir Değerlendirme",Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Yıl: 2010 Sayı: 53.

Şahin, Haşim, "Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Yıl: 2010 Sayı: 53.

Tunca, Ayhan, "Batı Trakya'da Bir Savaşçı Derviş Kızıldeli Sultan (Seyyidali)",Yöre Aylık Kültür Dergisi, Yıl:9, Sayı:99 Haziran 2008.

Üçüncü, Kemal, "Sözlü Kültür/Tarih Bağlamında Edebi Bir Metin Olarak Otman Baba Vilayetnamesi", bilig, 2004, Sayı:28

Yalçın, Alemdar-Yılmaz, Hacı, "Sarı Saltuk ile İlgili Yeni Belgeler", Hacı Bektaşi Veli Dergisi, 2005, SAYI:36.

Yalçıner, Can, "Türkiye - Bulgaristan İlişkileri", (Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisadi ve İdari Bilimler Ana Bilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), İstanbul2016

Yıldırım, Rıza, "Bektaşi- Alevi geleneğine Göre Seyyid Ali Sultan", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Yıl: 2010 Sayı: 53.

Yıldız, Süleyman, "Kimlik ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği", *Milli Folklor,* 2007, Yıl 19, Sayı 74.

Yurtoğlu, Gökhan, "Otman Baba'nın Tarikatına Dair", Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi, KIŞ 2016, Sayı:80.

Zhumamuratov, Meirzhan-Şirin, Başar, "Euro-Atlantik İşbirliğinin Aktörleri: Avrupa Birliği ve NATO",http://akademikperspektif.com/2014/06/28/euro-atlantik-isbirliginin-aktorleri-avrupa-birligi-ve-nato-1-bolum/ , (06.08.2018)

**Araştırmaya Katkı Sağlayan Görüşmeler**

- 03.09.2019 tarihi saat 11:00'da Bulgaristan'ın Haskova ili Tekke köyü inanç önderi Hüseyin Hüseyinov Mehmedov ile kendi evinde yapılan görüşme.
- 10.09.2019 tarihi saat 13:00'de Bulgaristan'ın Haskova ili Alanmahalle köyü inanç önderi Galip Sadık ile köydeki cemevinin bahçesinde yapılan görüşme.
- 15.11.2019 tarihi saat 16:00'da Edirne Cemevi İnanç Önderi Mustafa Çetin ile Edirne Polis Parkı'nda yapılan görüşme.

- 16.10.2019 tarihi saat 21.15'de Bulgaristan'ın Razgrad ili Caferler köyünden Veli Saliev ile yapılan telefon görüşmesi.
- 21.11.2019 tarihi saat 21.00'da Bulgaristan'ın Razgrad ili Caferler köyünden Veli Saliev ile yapılan telefon görüşmesi.
- 22.12.2019 tarihi saat 22.00'da Bulgaristan'ın Sliven ili Alvanlar köyünden Ayşe Rubeva ile yapılan telefon görüşmesi.
- 23.11.2019 tarihi saat 21.30'da Bulgaristan'ın Razgrad ili Caferler köyünden Veli Saliev ile yapılan telefon görüşmesi.
- 27.11.2019 tarihi saat 21.30'da Bulgaristan'ın Razgrad ili Caferler köyünden Veli Saliev ile yapılan telefon görüşmesi.


**İnternet Kaynakları**


- 1975 tarihli Helsinki Nihai Senedi. https://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true (06.07.2018)
- CEM TV 03.01.2016 tarihinde yayınlanan "Ayhan Aydın'la Geleneği Yaşatanlar" adlı program. (10.12.2018) https://www.youtube.com/watch?v=V6S6SlPZIRo
- http://www.aljazeera.com.tr/haber/bulgaristan-ankara-buyukelcisini-geri-cagirdi (06.05.2017)
- http://www.aljazeera.com.tr/haber/bulgaristandan-turklere-engel (06.05.2017)
- http://www.aljazeera.com.tr/haber/bulgaristanda-turkler-oy-kullanmaya-gelmesin-eylemi (06.05.2017)
- http://www.aljazeera.com.tr/haber/radevden-erdogana-tepki (06.05.2017)
- http://www.aljazeera.com.tr/haber/yildirimdan-bulgaristana-hukuki-guvence (06.05.2017)
- http://www.kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=19074 (27.04.2017)
- http://www.mfa.gov.tr/turkiye-bulgaristan-siyasi-iliskileri-.tr.mfa (06.05.2017)
- http://www.nationalgeographic.com.tr/makale/kesfet/yeniceriler/2649 (17.12.2019)

- http://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/bulgaristanda-secim-zaferi-eski-basbakan-borisovun,TX_Q2ZB3WEuuiYFGcIylug/qTTn-pEjoUaUrd1GdW6D8A (27.04.2017)
- https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Fetih-suresi/4591/8-10-ayet-tefsiri (03.01.2019)
- https://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/2014_02_21/turkiye-bulgaristan-iliskileri-nereye-gidiyor/ (08.05.2017)
- Kişisel ve Siyasal Haklara İlişkin Sözleşme. http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin133.pdf (17.11.2017)
- "Nabucco Projesi İptal oldu" http://www.ntv.com.tr/ekonomi/nabucco-projesi-iptal-oldu,jFjrPgRHu06_MlSYgc7OSw (03.05.2017)
- "Sarı Saltuk ve Hayatı-Türk Dünyasının Enleri", TRT Avaz https://www.youtube.com/watch?v=tSeEx2a18tg (16.01.2019)
- Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildiri. http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin138.pdf (20.11.2017)